



Robertas Povilaitis, Jurgita Valiukevičiūtė

# PATYČIŲ PREVENCIJA MOKYKLOSE

Robertas Povilaitis, Jurgita Valiukevičiūtė

PATYČIŲ PREVENCIJA  
MOKYKLOSE

UDK 37.034(474.5)

Po-248

### Leidinio rėmėjai:



British Embassy  
Vilnius



Nyderlandų Karalystės  
ambasada

© Robertas Povilaitis, 2006

© Jurgita Valiukevičiūtė, 2006



[www.vaikulinija.lt](http://www.vaikulinija.lt)



LIETUVOS TELEFONINIŲ  
PSICHOLOGINĖS PAGALBOS  
TARNYBŲ ASOCIACIJA



VŠĮ VILNIAUS UNIVERSITETO VAIKŲ LIGONINĖS FILIALAS  
**VAIKO RAIDOS CENTRAS**

Recenzavo doc. dr. *Laima Bulotaitė*  
Viršelio dizainerė *Vaida Totlaitė*  
Dizainerė–ilustratorė *Vitalija Duobaitė*

ISBN 9955-9497-9-1

© UAB MULTIPLEX, 2006

<b>PRATARMĖ</b>	<b>5</b>
<b>I. PATYČIOS</b>	<b>6</b>
PATYČIŲ APIBŪDINIMAS	6
PATYČIŲ FORMOS	8
PATYČIŲ VIETOS	10
VAIKŲ VAIDMENYS PATYČIOSE	11
ISTORINIS ŽVILGSNIS Į PATYČIŲ TYRINĖJIMUS	14
PATYČIŲ PAPLITIMAS	15
PATYČIOS IR KITOS AGRESIJOS FORMOS	20
KLAIDINGOS VISUOMENĖS NUOSTATOS APIE PATYČIAS	26
PATYČIŲ PRIEŽASTYS	30
Fizinių bausmių įtaka	31
Vyriškumas ir smurtas	32
Individualūs ir mokyklos veiksniai	33
PATYČIŲ PASEKMĖS	34
Pasekmės aukai	34
Pasekmės skriaudėjams	35
Pasekmės mokyklos psichologiniam klimatui	35
PATYČIOS IR KONFLIKTAI	36
<b>II. PATYČIŲ PREVENCIJA MOKYKLOJE</b>	<b>38</b>
POŽIŪRIO Į PATYČIAS KEITIMAS	38
PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS SKIRTINGUOSE LYGIUOSE	40
Mokyklos lygis	40
Klasės lygis	42
Individualus lygis	46
VAIDYBINIŲ VEIKLŲ PRITAIKYMAS PATYČIŲ PREVENCIJOJE	48
MOKSLEIVIŲ ĮTRAUKIMAS Į BENDRAAMŽIŲ PALAIKYMO PROGRAMAS	49
TĖVŲ VAIDMUO PATYČIŲ PREVENCIJOJE	51
<b>PRIEDAI</b>	<b>54</b>
Tėvams apie patyčias	54
Vaikams apie patyčias	56
Anketa patyčių masto įvertinimui mokykloje	58
Naudinga literatūra apie smurto ir patyčių prevenciją	61
Naudingos interneto svetainės apie patyčias ir jų prevenciją	64
Filmai apie patyčias ir jų prevenciją	67
<b>LITERATŪROS SĄRAŠAS</b>	<b>73</b>



Gyvename visuomenėje, kuri, deja, nepasižymi gera dvasine sveikata. Taip jau atsitiko, kad šiuo sudėtingu pereinamuoju laikotarpiu atsiskleidė daug metų besikaupusios nesveiko elgesio su savimi ir su kitais ydos. Ar tai būtų didžiausias pasaulyje savižudybių skaičius, ar plačiai paplitusi įvairiai pasireiškianti prievarta, ar besaikis girtavimas – visa tai verčia mus pradėti domėtis savimi kaip individualiais ir visuomene, pažvelgti giliau ir suvokti, ką reiškia mums ši nelinksma statistika. Tik geriau suvokę savo elgesio nuostatas, kurios dažniausiai yra pasąmoningos ir užprogramuotos individo ar visuomenės praeityje, imsime efektyviai šias problemas spręsti.

Man džiugu pristatyti rimtą žingsnį šioje visuomenės sveikimo srityje – knygą „Patyčių prevencija mokyklose“. Šioje knygoje iš visų pusių atskleidžiamas patyčių reiškiny, paprastais ir kartu mokslo žiniomis grįstais argumentais paneigiami mitai apie neva grūdinantį ar kitaip naudingą žmonėms ir visuomenei patyčių reiškiny. Patyčios, kaip ir kiti prievartos pasireiškimo būdai, yra mūsų visuomenės žemo emocinio raštingumo pasekmė, o kartu ir priežastis gausybės socializacijos nesėkmių, išstinkančių mūsų jaunimą. Stabdyti patyčių epidemiją jau seniai laikas, ir ši knyga turėtų tapti labai efektyvia prevencijos priemone.

Knygos autoriai – psichologai Robertas Povilaitis ir Jurgita Valiukevičiūtė – jau ne vienerius metus dirba praktinį darbą patyčių prevencijos srityje. Jų sukaupta patirtis ir domėjimasis kitų valstybių atliktais darbais patyčių reiškiny analizės ir prevencijos srityje virto šia knyga, kurią rekomenduojų paskaityti visiems, nepriklausomai nuo profesijos ar amžiaus.

doc. Dainius Pūras

# I. PATYČIOS

## Patyčių apibūdinimas

Lietuvių kalboje nėra tikslaus termino, apibūdinančio patyčių reiškinį, kuris atspindėtų visą elgesio įvairovę, būdingą patyčioms. Galime rasti įvairių žodžių, skirtų šiam reiškiniui įvardinti: priekabiavimas, priekabės, užgauliojimas, ujimas, kabinėjimasis, skriaudimas, pažeminimas, erzinimas. Šioje knygelėje naudosime terminus „patyčios“ ir „priekabiavimas“ kaip sinonimus.

Nors daugiau kalbame apie šio reiškinio ypatumus vaikų ir paauglių tarpe, tačiau jis yra būdingas ne tik vaikams ir paaugliams – patyčios vyksta ir šeimoje, ir tarp suaugusiųjų darbe. Kartais patyčios yra painiojamos su humoru – sakoma, kad vaikai taip tik juokauja. Tačiau esminis skirtumas nuo pajuokavimo yra tas, kad patyčių tikslas – įskaudinti, pažeminti kitą.

### Svarbiausios patyčių savybės:

- ▣ patyčios apima tyčinius veiksmus;
- ▣ šis elgesys yra pasikartojantis;
- ▣ patyčių situacijoje yra psichologinė ar fizinė jėgos persvara.

### Žodžiai, apibūdinantys patyčias

Lietuvių kalba yra turtinga žodžiais, apibūdinančiais patyčių reiškinį. Randame visą eilę žodžių, kurie gali būti vartojami kaip sinonimai, kalbant apie vaikų tarpusavio priekabes (Lietuvių kalbos žodynas, 2002):

**patyčios** – ko nors darymas kieno apmaudui, piktumui, tyčiojimasis, juokavimas, juokai, pokštas;

**užgaulioti** – įžeidinėti;

**skriausti** – daryti skriaudą, nuoskaudą, neteisybę, engti, spausti;

**uiti** – nuolatos barti, keikti; laikyti nieko vertu, niekinti;

**priekabiauti** – ieškoti priekabių, kibti;

**niekinti** – rodyti panieką, žiūrėti iš aukšto, be pagarbos; laikyti menku, neturinčiu reikšmės dalyku;

**erzinti** – pajuokti, tyčiotis;

**kaikinti** – erzinti, pykdyti, tyčiotis;

**pažeminti** – sumenkinti, paniekinti;

**pajuoka** – pajuokimas, patyčios; pajuokimo, patyčių objektas;

**pajuokti** – ką pašiepti; kuo tyčiotis;

**šaipytis** – pajuokti, pašiepti;

**engti** – spausti, varginti, kamuoti, slopinti;

**kabinėtis** – priekabių ieškoti, kibti prie ko;

**skaudinti** – teikti skausmą, daryti, kad būtų nemalonu, žeisti, užgauti.

 **Nebūna normalu patyčių – patyčios tai ne humoras. Juokaujama norint pralinksminti, tyčiojamasi – norint įskaudinti.**



## Patyčių formos

Vaikai gali pačiais įvairiausiais būdais vieni iš kitų tyčiotis, kabinėtis, skaudinti vienas kitą. Yra išskiriamos tiesioginės ir netiesioginės patyčios:

- ▣ **tiesioginės patyčios** – kai vaikas yra atvirai puolamas, užgauliojamas savo bendraamžių, pvz., vaikas yra stumdomas, pravardžiuojamas, jam grasinama ir pan.;
- ▣ **netiesioginėmis patyčiomis** vadiname tokį elgesį, kuomet vaikas skaudinamas nenaudojant tiesioginės agresijos. Tai vaiko atstūmimas nuo grupės, ignoravimas, nebendravimas su juo, neapykantos prieš vaiką kurstymas.

Taip pat galima išskirti patyčių formas pagal tai, kokia agresija yra naudojama vaikui įskaudinti:

- ▣ **Žodinės patyčios** – kuomet vaikas yra skaudinamas, užgauliojamas žodžiu ir užrašais. Tai gali būti prasivardžiovimas, gąsdinimas, pašaipios replikos apie žmogaus kūną, religiją, tautybę, negalią, išvaizdą, „juokeliai“, užrašai apie vaiką, vaiką skaudinančių žinučių siuntinėjimas mobiliaisiais telefonais, elektroniniu paštu, apkalbinėjimas, šmeižimas.

### Žodžiai, apibūdinantys žodines patyčias

Žodinėms patyčioms apibūdinti lietuvių kalboje gali būti naudojami tokie žodžiai ir išsireiškimai: įžeisti – konkrečiais poelgiais ar veiksmais sukelti dvasinį sopulį, įskaudinti, paniekinti, pažeminti, parodyti nepagarbą;

įgelti – įkasti, įdurti, įžeisti;

į akis užspjauti – pažeminti, paniekinti;

apkalbėti – ką nors bloga apie kita pasakyti, apšmeižti;

burnoti – piktai kalbėti, piktžodžiauti, keikti;

keikti – minėti ką piktais, negražiais žodžiais, plūsti;

plūsti – keikti, koneveikti;

dergti – žodžiais bjauruoti, plūsti, šmeižti, niekinti.



- ▣ **Fizinės** – tai užgauliojimas veiksmais: pargriovimas, įspyrimas ar spardymas, kumščiovimas, stumdymas, rankos užlaužimas, spjaudymas, daiktų gadinimas ir atiminėjimas, drabužių gadinimas, plaukų pešiojimas, įgnybimas, sprigtas. Tai yra puikiai žinomas elgesys, kuris dažnai įvardijamas žargonu, pavyzdžiui: „podnožkė“, „pijavkė“, „grūšia“, „dilgėlė“.

## Žodžiai, apibūdinantys fizines patyčias

mušti – teikti skausmą smūgiais;

daužyti – mušti, pliekti;

kumščiuoti – kumščiu mušti;

spardyti – sudavinėti koja ar kojomis, smogti spyriais;

spjaudyti – tūkšti iš burnos seiles, skreplį; niekinti;

lupti – prievarta imti, reikalauti; spausti, engti, išnaudoti;

kulti – mušti, perti, daužyti;

apkulti – apmušti, apdaužyti;

perti – mušti, pliekti;

tvoti – stipriai suduoti, šerti, smogti; smarkiai mušti;

pliekti – smarkiai mušti, plakti; smarkiai kritikuoti;

mušnoti – tapšnoti; mušinėti.

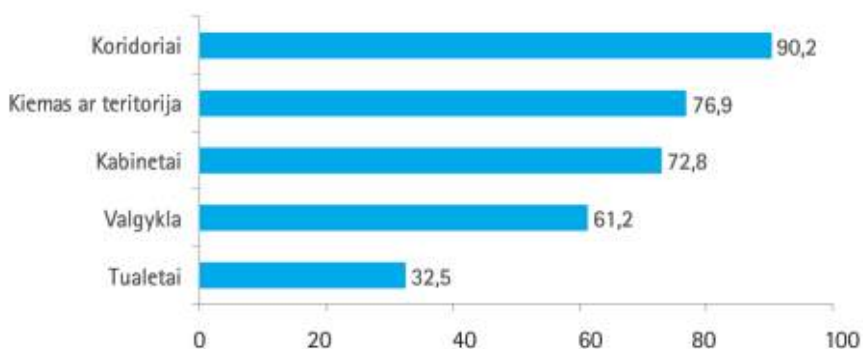
- ▣ **Sudėtinės** – tai tokios elgesio formos, kurios apima ir žodinius, ir fizinius veiksmus. Pavyzdžiui, reketas, vertimas daryti tai, ko vaikas nenori.

## Patyčių vietos

Patyčios gali vykti pačiose įvairiausiose vietose: ir mokykloje, ir kieme, ir namie, ir visur kitur, kur vaikai susitinka ir bendrauja. Kiekybiškai daugiau patyčių vyksta mokyklose – tai yra aplinka, kurioje ilgą laiką būna daug vaikų. Kitoje aplinkoje – kieme, žaidimų aikštelėje – vaikai turi daugiau erdvės, joje būna tiek, kiek nori, gali pasirinkti su kuo bendrauti.

Patyčių situacijoje labai svarbų vaidmenį atlieka stebėtojai – kiti vaikai, kurie mato, kaip vaikas yra žeminamas. Pavyzdžiui, pravardė, pasakyta prieš visą klasę yra žymiai skaudesnė nei pasakyta „akis į akį“. Mokykla yra labai palanki terpė turėti tokių stebėtojų auditoriją.

Mokyklose patyčios vyksta pačiose įvairiausiose vietose. Yra pastebima tendencija, kad tyčiojimasis vyksta tokiu metu ir tokioje vietoje, kuomet yra mažiausiai suaugusių priežiūros [26]. Pavyzdžiui, daug patyčių vyksta pertraukų metu klasėje, mokyklos kieme ar koridoriuje (1 pav.).



1 Pav. Dažniausios moksleivių minimos patyčių vietos mokykloje (%).

Patyčių atvejų pasitaiko taip pat ir kitose vietose: bibliotekose, sporto salėse, persirengimo kambariuose, tualetuose, rūbinėse.

## Vaikų vaidmenys patyčiose

Patyčių situacijoje vaikai gali užimti skirtingus vaidmenis (2 pav.).

**Auka** – vaikas, kuris patiria kitų vaikų patyčias.

**Skriaudėjas** – tai yra tam tikras lyderis, kuris dažniau pradeda, inicijuoja patyčias ir ieško palaikymo, stengiasi įtraukti kitus.

**Aktyvus šalininkas** – vaikas, kuris palaiko patyčias, kuris prisijungia prie skriaudėjo (antrina jam), tačiau yra nelinkęs pirmas pradėti tyčiotis.

**Šalininkas** – palaiko tyčiojamąsi, pritaria jam ir jame dalyvauja (tačiau ne taip aktyviai, kaip skriaudėjas ar šalininkas).

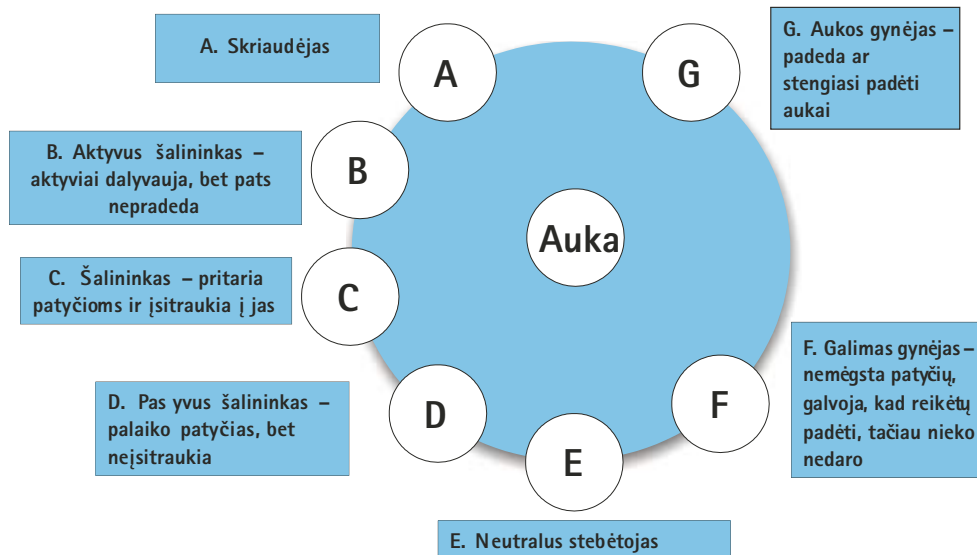
**Pasyvus šalininkas** – pritaria patyčioms, tačiau aktyviai neįsitraukia.

**Neutralus stebėtojas** – tikrai stebi, kas vyksta. Stengiasi išlikti nuošalyje ir jeigu jo asmeniškai tai neliečia, stengiasi niekaip neįsivelti.

**Galimas gynėjas** – nepritarantis patyčioms vaikas, kuris norėtų padėti aukai, bet nieko nedaro, greičiausiai bijodamas pats tapti patyčių objektu.

**Aukos gynėjas** – vaikas, kuriam nepatinka patyčios ir kuris stengiasi padėti aukai apsiginti arba bando sustabdyti patį priekabavimą. Tai irgi neretai yra lyderis, kuris gali išdrįsti pasipriešinti skriaudėjams.

Pirmasis mokinių vaidmenų schemą sudarė norvegų tyrinėtojas D. Olweus (1994). Čia pateikiame Cris Goldy [9] modifikuotą vaikų vaidmenų schemą:



2 Pav. Vaikų vaidmenys patyčių situacijoje.

Šie vaidmenys nėra fiksuoti – jie gali keistis. Vaikas vienoje situacijoje buvęs skriaudėju, kitoje gali tapti šalininku, o kartais ir auka. Ir auka gali tapti skriaudėju ar užimti kitą vaidmenį.

Kartais į skriaudėjų vaidmenį gali įsitraukti tie moksleiviai, kuriems nepatinka patyčios, tačiau jie patys bijo tapti patyčių aukomis ir tikisi, kad tyčiodamiesi iš kitų patys išvengs priekabių. Kai kurie vaikai galvoja, kad nesikišdami ir stengdamiesi nematyti patyčių, išvengs jų prieš save.

Aktyvus nedalyvavimas patyčių situacijose ir stengimasis likti nuošalyje taip pat yra tam tikras dalyvavimas patyčiose. Neutralumas gali padėti išvengti patyčių konkrečiam vaikui, tačiau bendra mokyklos atmosfera ir saugumas nuo to nukenčia. Jeigu yra daug vaikų, kurie stengiasi išlikti neutraliais, tuomet yra palankios sąlygos vykti patyčioms. Patyčios gali mažėti tik tuomet, kuomet yra galinčių, norinčių ir drįstančių jas sustabdyti.



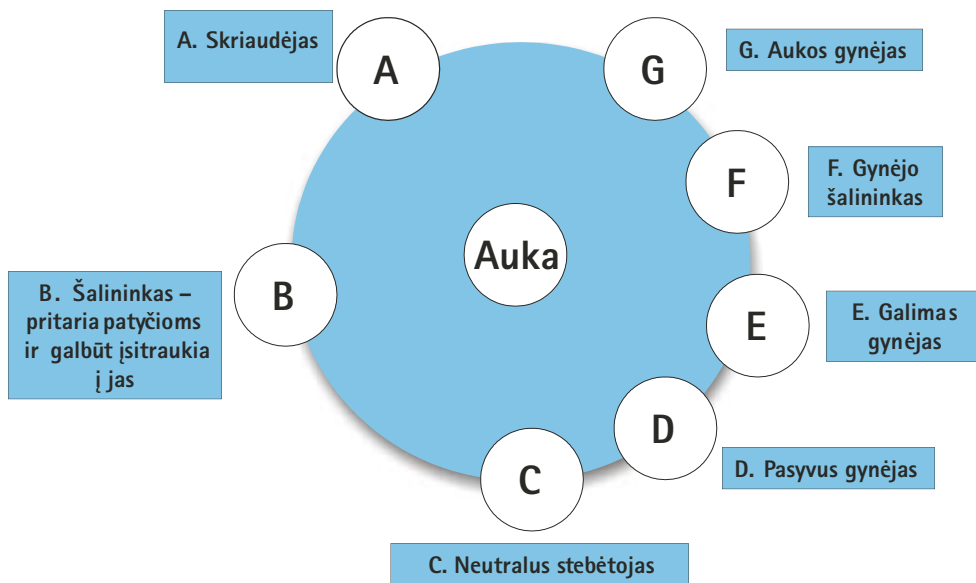
**Vaikas, kuris tyčiojasi irgi yra auka. Labai tikėtina, kad jis dabar pats patiria ar yra anksčiau patyręs patyčias ir nemoka neagresyviai bendrauti.**

Kaip matome, patyčių situacijoje yra daugiau nei 2 dalyviai: ne tik skriaudėjas ir auka, bet ir stebėtojai, žiūrovų auditorija. Stebėtojai padaro patyčių situaciją skaudesnę aukai, nes jo pažeminimą mato ir kiti vaikai. Skriaudėjui taip pat svarbi ši „žiūrovų auditorija“, nes prieš ją jis demonstruoja savo jėgą bei įtvirtina savo išskirtinį statusą. Vadinti kitą vaiką „žąsinu“ esant tik skriaudėjui ir aukai gali būti ne taip įdomu skriaudėjui ir ne taip skaudu skriaudžiamam vaikui, lyginant su tokia pačia situacija, vykstančia klasėje, kuomet vaikas pažeminamas kitų vaikų akivaizdoje.

Svarbu žinoti, kad ne visoms patyčių formoms tai yra būdinga – pavyzdžiui, reketavimo situacijoje yra vengiama žiūrovų ir siekiama kuo didesnio slaptumo.

Kadangi šie vaidmenys nėra statiški, suaugusieji gali padėti vaikams pakeisti savo vaidmenis. Jeigu suaugusiųjų pastangomis skriaudėjas bent kartais susilaikytų ir taptų šalininku, o šalininkas – neutraliu stebėtoju patyčių jau būtų šiek tiek mažiau. Taip pat jeigu skatintume neutralius stebėtojus tapti galimais gynėjais, o tuos, kurie neišdrįsdavo apginti aukos, tapti drąsesniais ir užstoti auką – galime tikėtis retesnių patyčių.

Dideliu pasiekimu galėtume laikyti tokį statusų perstruktūravimą, kuomet didėja skaičius vaidmenų nepritariančių patyčioms ir palaikančių skriaudžiamą vaiką, bei mažėja patyčias palaikančių vaidmenų (3 pav.).



3 Pav. Pageidautinas vaikų vaidmenų perstruktūrizavimas patyčių situacijoje.

Kai kurie autoriai aprašo būdus, kaip skriaudėją galima paversti aukos gynėju. Pavyzdžiui, mokyklos psichologas pasikviečia 13–metį Rimą, kuris kabinėjasi prie savo klasioko Edvino ir sako jam: „Žinau, kad tavo klasėje vaikai skriaudžia Edviną. Kadangi tu esi klasės lyderis ir tavęs kiti vaikai klausia, norėčiau paprašyti tavo pagalbos. Gal galėtumei užstoti Edviną, kuomet kiti vaikai jį pradeda skriausti? Tavęs jie tikrai paklausys...“ Tokiu pokalbiu psichologas parodo Rimui, kad yra informuotas apie vykstančias patyčias jų klasėje. Taip pat pokalbio metu yra akcentuojamos teigiamos vaiko savybės – jo lyderiavimas klasėje ir pasiūloma jo lyderio savybę panaudoti konstruktyviai bei pakeisti savo elgesį.

## Istorinis žvilgsnis į patyčių tyrinėjimus

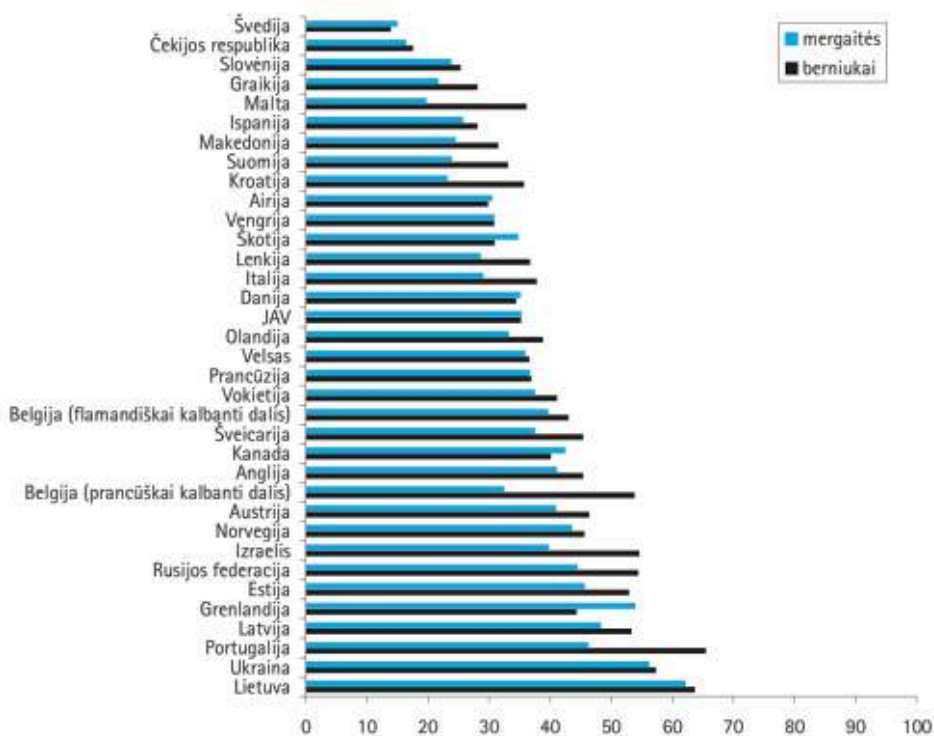
Patyčios yra labai senas reiškinys. Tai nėra nūdienos, naujas reiškinys. Įvairūs neigiami, nepageidautini visuomeniniai reiškiniai, egzistavę ištiesus laikmečius, yra kartais netikėtai aptinkami ar atrandami.

Sistemiški patyčių tyrinėjimai pradėti 7–ame – 8–ame dešimtmetyje. Didžiausias susidomėjimas prasidėjo Švedijoje ir neilgai trukus šis reiškinys pradėtas tyrinėti kitose šalyse. Norvegijoje patyčiomis pradėta domėtis 1982–aisiais metais, kuomet nusižudė trys paaugliai. Tyrimas atskleidė, kad paaugliai nusižudė dėl nepakeliamo bendraamžių priekabiavimo [16]. Šis įvykis sukėlė diskusiją žiniasklaidoje ir visuomenėje. To pasekoje buvo sukurta nacionalinė kampanija, inicijuota Švietimo ministerijos. 1983–1985m. Bergeno miesto mokyklose buvo pradėta vykdyti priekabiavimo prevencijos programa. Buvo tikrinamas šios programos efektyvumas ir vėliau ji buvo pradėta taikyti kitose šalyse.

Iki šiol yra atliekama daugybė tyrimų įvairiose pasaulio šalyse. Ypatingai įdomūs ir vertingi yra tarptautiniai tyrimai, leidžiantys palyginti situaciją skirtingose šalyse.

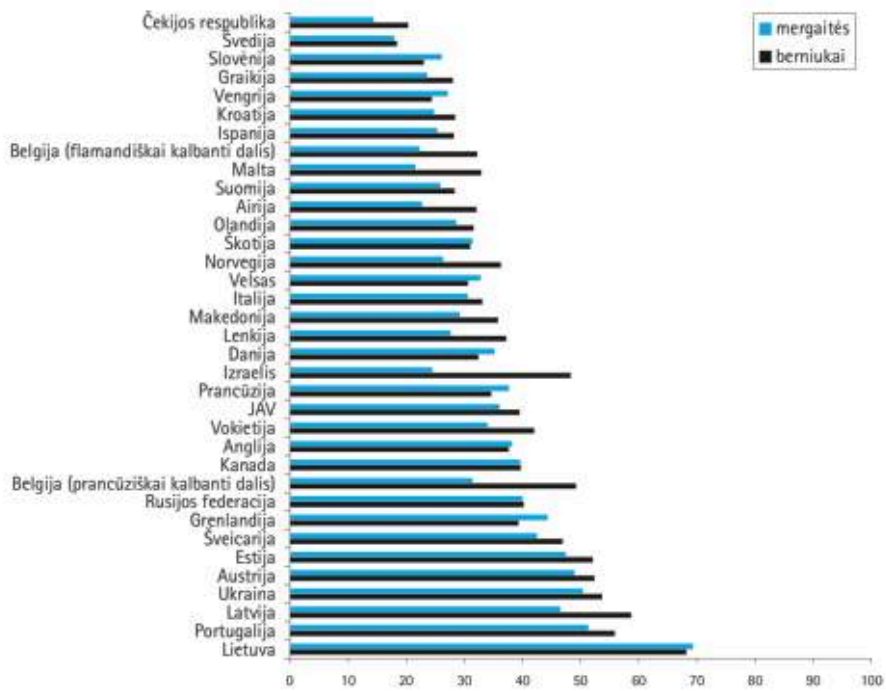
## Patyčių paplitimas

2002m. Pasaulinės sveikatos organizacijos atlikto tarptautinio tyrimo duomenimis patyčių paplitimas 35 skirtingose šalyse varijuoja nuo 1 iki 50 proc. (toks skaičius yra vaikų, patiriančių patyčias bent du kartus per mėnesį). Patyčių paplitimas skiriasi priklausomai nuo apklausiamų vaikų amžiaus ir lyties [31]. Šio tyrimo duomenimis mažiausiai 13m. amžiaus vaikų, patiriančių patyčias yra Čekijoje, Švedijoje, Slovėnijoje; daugiausiai Lietuvoje, Portugalijoje, Latvijoje. Mažiausiai 13m. amžiaus vaikų, besityčiojančių iš kitų, yra Švedijoje, Čekijoje ir Maltoje; daugiausiai – Lietuvoje, Austrijoje, Latvijoje. Kaip matome, skirtumai tarp šių šalių yra dideli, ir Lietuvoje yra daugiausiai tiek vaikų, patiriančių patyčias, tiek besityčiojančių iš kitų (4, 5 pav.).

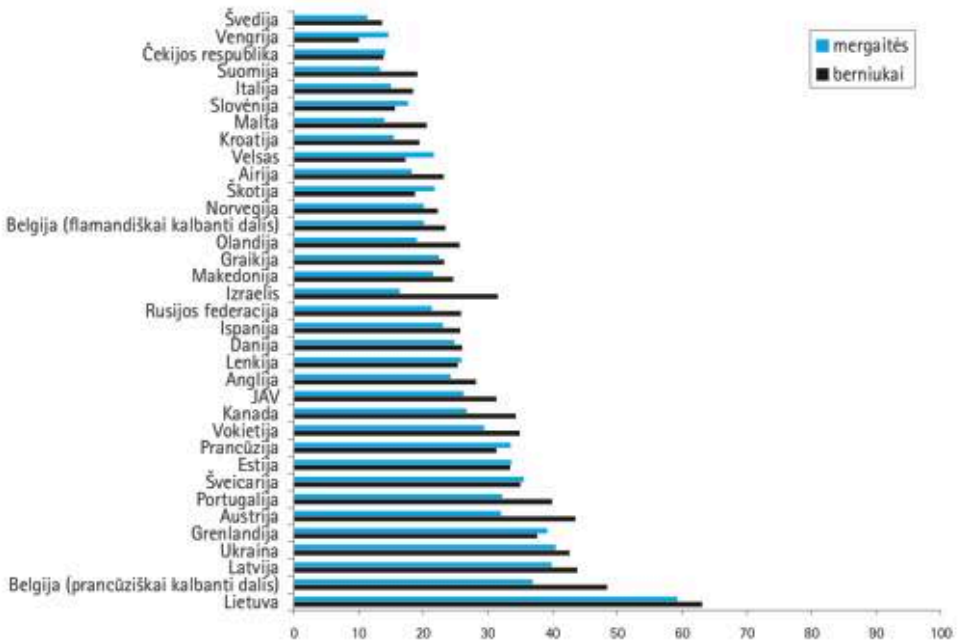


4.1 Pav. 11 metų vaikai patyrę patyčias bent kartą per pastaruosius 2 mėnesius (%).

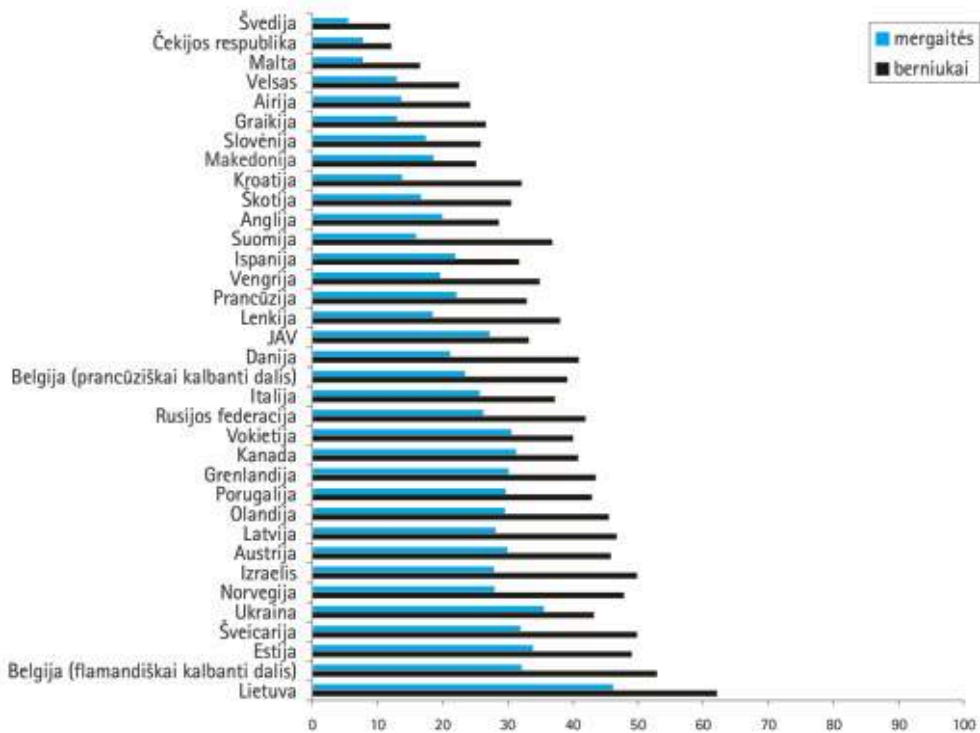




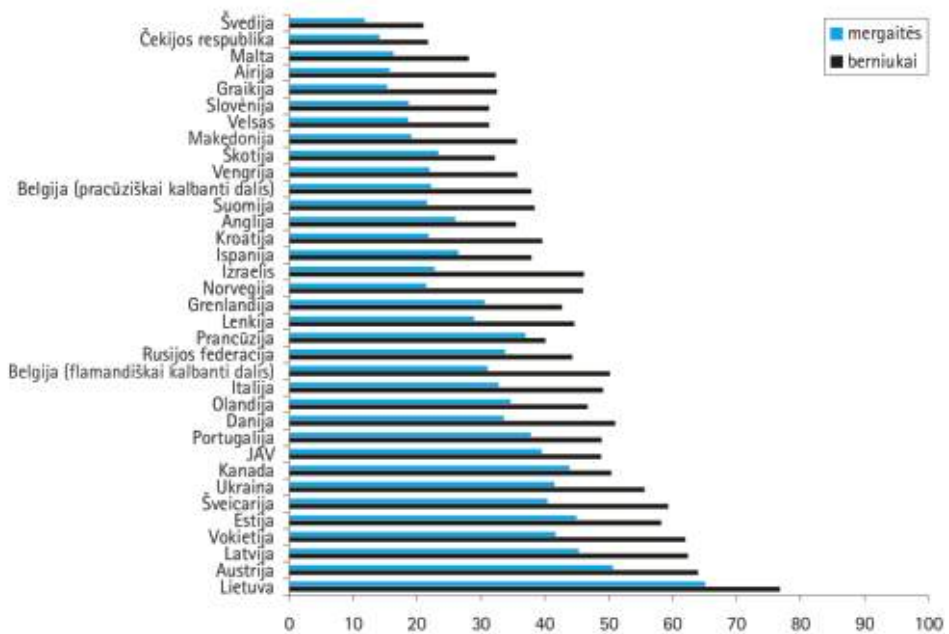
4.2 Pav. 13 metų vaikai patyrę patyčias bent kartą per pastaruosius 2 mėnesius (%).



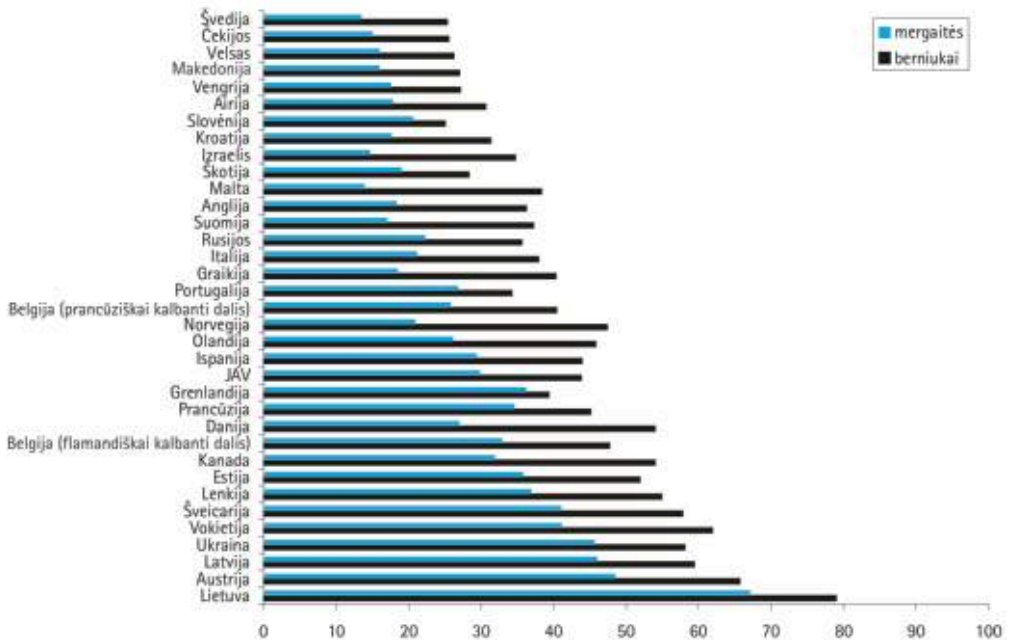
4.3 Pav. 15 metų vaikai patyrę patyčias bent kartą per pastaruosius 2 mėnesius (%).



5.1 Pav. 11 metų vaikai, per pastaruosius 2 mėnesius bent kartą tyčiojęsi iš kitų mokinių (%).



5.2 Pav. 13 metų vaikai, per pastaruosius 2 mėnesius bent kartą tyčiojęsi iš kitų mokinių (%).



5.3 Pav. 15 metų vaikai, per pastaruosius 2 mėnesius bent kartą tyčiojęsi iš kitų mokinių (%).

Kartais yra abejojama šio tyrimo rezultatais ir nenorima tikėti, kad Lietuvoje patyčių paplitimas yra toks didelis, tačiau panašų patyčių dažnumą nustato ir kiti tyrimai [19, 26, 27]. 2003m. buvo daryti bent du tyrimai – tyčiojimosi dažnumas ketvirtų, penktų ir devintų klasių moksleivių tarpe buvo tirtas Panevėžio miesto ir rajono [26], Vilniaus ir Alytaus mokyklose [27]. Šių tyrimų rezultatai atskleidžia, kad bendraamžių tyčiojimasi bent kartą yra patyrę maždaug 2/3 moksleivių (70%). Kas ketvirtas moksleivis (nuo 23% iki 27%) per pastaruosius 2–3 mėn. patyrė dažną bendraamžių priekabiavimą – ne rečiau kaip kartą per savaitę. Klausiami apie tai, ar patys tyčiojasi iš kitų moksleivių, apie 60% tyrime dalyvavusių vaikų prisipažino, kad bent retkarčiais tyčiojasi iš savo bendraamžių, o apie 17% moksleivių prisipažino, kad taip elgiasi dažnai – kartą per savaitę ar dažniau.

Patyčios vyksta tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių. Kai kuriuose tyrimuose nustatoma, kad berniukai daugiau tyčiojasi iš bendraamžių ir patiria patyčias dažniau nei mergaitės. Kiti tyrinėtojai nepastebi ryškių skirtumų tarp berniukų ir mergaičių. Skirtumai, tyrinėjant patyčių paplitimą tarp berniukų ir tarp mergaičių, yra aptinkami tik labiausiai paplitusiose patyčių formose. Pastebėta, kad berniukams dažniau yra būdingos fizinės, tiesioginės patyčių formos: stumdymas, mušimas ir pan., o mergaitės dažniau linkusios taikyti ir dažniau kenčia nuo netiesioginių ir verbalinių patyčių – apkalbinėjimo, ignoravimo.

Kalbant apie patyčių paplitimą tarp skirtingo amžiaus vaikų, svarbu būtų paminėti, kad amžius, kuriame daugiausiai vaikai patiria patyčių – 11–12m. Taip pat yra aišku, kad patyčių aukomis dažniausiai tampa bendraamžiai ar jaunesni vaikai nei skriaudėjai. Be to pastebima tendencija, kad didėjant amžiui, daugiau vaikų tampa aktyviais skriaudėjais. D.Valickaitės [2003] atliktame tyrime pastebėta, kad penktos klasės moksleiviai dažniau nei devintokai kenčia nuo kitų moksleivių tyčiojimosi. Tyrimo duomenimis dažną tyčiojimasi patiria 26.6% penktokų ir 19.4% devintokų. Tuo tarpu devintokai beveik 3 kartus dažniau patys kabinėjasi prie kitų moksleivių – 24.4% devintokų ir 9.3% penktokų dažnai tyčiojasi iš kitų vaikų (bent kartą per savaitę).

Besityčiojantys iš kitų ir patiriantys patyčias vaikai nėra visiškai atskiros grupės – jos stipriai persidengia – didelė dalis vaikų tiek patiria patyčias, tiek patys tyčiojasi iš kitų. Susidaro įspūdis, kad yra susiformavusi tam tikra patyčių kultūra. Paradoksalu, bet tai, kas yra akivaizdžiai nepriimtina Švedijoje, yra tapę bendravimo norma Lietuvoje. Jeigu Švedijoje sunkiau būtų surasti vaiką, kuris patyrė patyčias, tai Lietuvoje reikėtų pasistengti surasti vaiką, kuris patyčių nepatyrė.

Visuomenės sveikatos srityje, jeigu 100 iš 10 000 žmonių (tai sudaro 1 proc.) susergera tam tikra liga, gali būti skelbiama epidemija ir imtasi ypatingai skubių veiksmų jai įveikti. Skandinavijos šalys jau seniai yra įvardijusios patyčių reiškinį kaip itin rimtą problemą ir pradėjusios taikyti įvairias prevencines programas, siekdamos sumažinti patyčių mastą. Pavyzdžiui, Norvegijos karalius ir Ministras pirmininkas savo naujametinėje kalboje 2002m. [24] įvardina patyčias, kaip vieną aktualiausių problemų ir įsipareigoja šią problemą spręsti aukščiausiu lygiu. Matydami milžinišką patyčių paplitimą Lietuvoje, pastebime, kad jis 70 kartų viršija epidemijos slenkstį. Analizuojant valstybės politiką, akivaizdžiai matosi, kad patyčių problema nesulaukia adekvataus dėmesio. Epidemija yra paskelbta narkomanijos problemai, suaugusiųjų smurtavimui prieš vaikus, tačiau agresyvus kasdieninis elgesys tarp vaikų ir paauglių beveik nėra sprendžiamas.



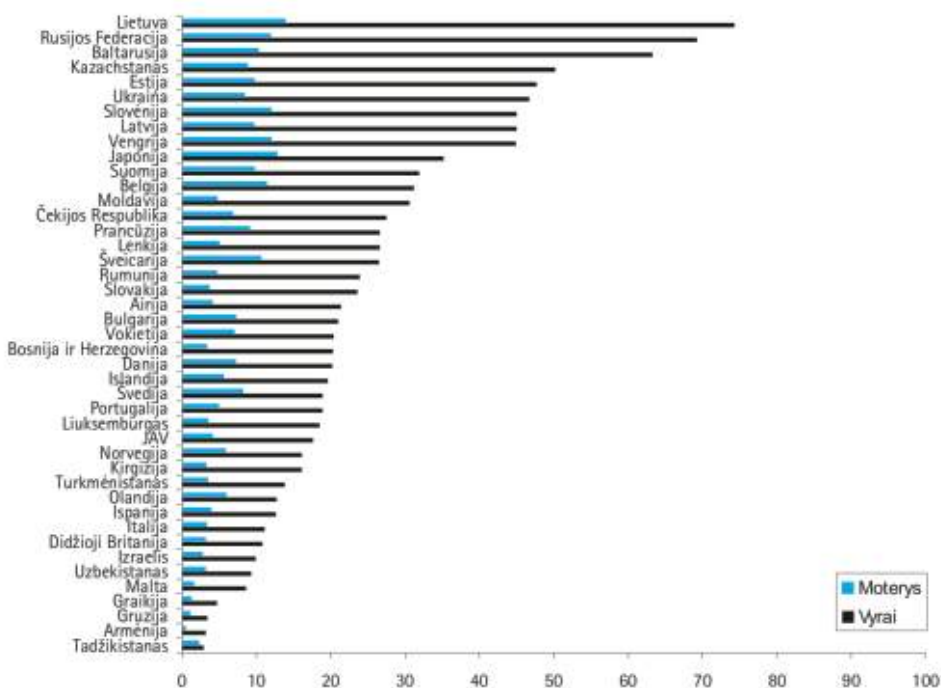
**Patyčios yra pasiekusios tokį mastą, kad galima pradėti kalbėti apie įsigalėjusią patyčių kultūrą.**

Šalys, kurios jau daug metų vykdo patyčių prevencines programas, turi sukaupusios daug patirties ir turi įrodymų, kad šios programos yra efektyvios. Skirtingų autorių duomenimis patyčių prevencinių programų efektyvumas svyruoja nuo 20 iki 80 proc. [16, 22]. Deja, nei viena iš šių programų nėra sistemingai taikoma Lietuvoje.

Atrodo, kad Lietuvoje kitą žeminantis elgesys yra tapęs norma ne tik vaikams, bet ir nėra suvokiamas kaip problema visoje visuomenėje.

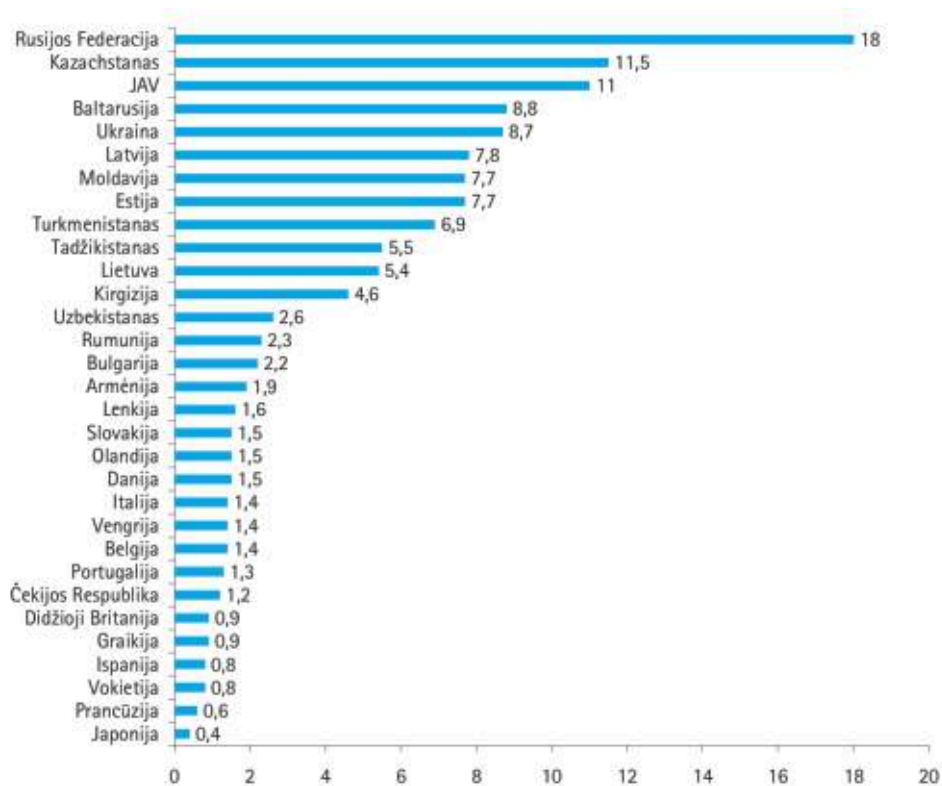
## Patyčios ir kitos agresijos formos

Patyčios yra agresijos forma. Nejmanoma kalbėti apie patyčias, jas izoliuojant nuo kitų agresijos apraiškų. Pasaulinė sveikatos organizacija savo metiniame pranešime „Smurtas ir sveikata“ [30] aprašo įvairiausias agresijos formas – savižudybes, žmogžudystes, smurtą šeimoje, patyčias, seksualinę prievartą, karus ir t.t. Pasirodo, kad Lietuvoje yra labai aukšti ir kiti smurto visuomenėje rodikliai. Pavyzdžiui, savižudybių skaičius Lietuvoje, tenkantis 100 000 gyventojų, yra didžiausias pasaulyje (2004m. 100 000 gyventojų teko 40,2 savižudybių).



6 Pav. Savižudybių skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų (PSO, 2001).

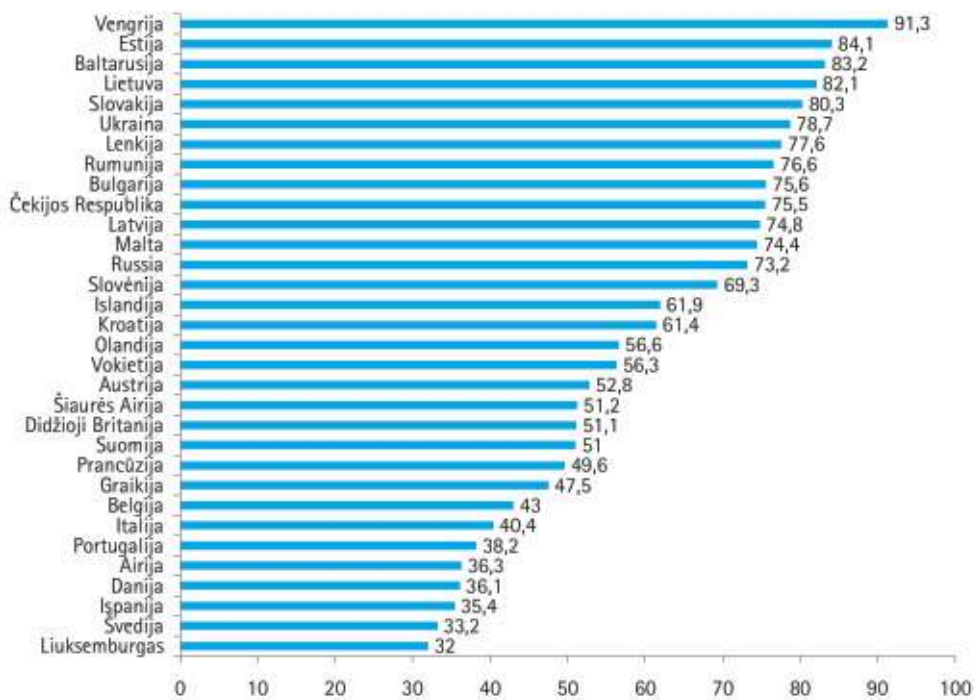
Kitas rodiklis – jaunų (10–29m.) žmonių nužudymų skaičius yra ženkliai didesnis nei Vakarų Europos šalyse (5,4 nužudymai 100 000 gyventojų):



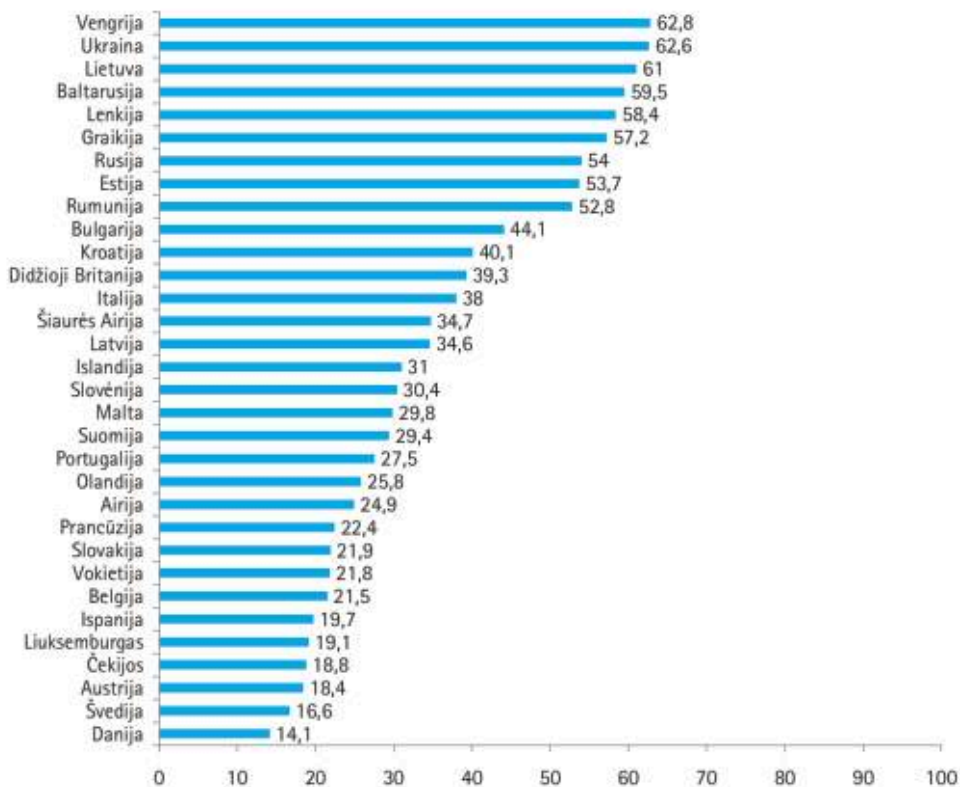
7 Pav. Jaunų (10–29m.) žmonių nužudymų skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų (PSO, 2001).

Apie agresiją liudija ir netolerancijos lygis. 1999–2000m. atliktame Europos vertybių tyrime [23] 32 šalių gyventojai buvo apklausti apie įvairiausias nuostatas ir vertybes, apie jų požiūrius į įvairius jų kasdienio gyvenimo dalykus. Dalis klausimų buvo skirti tolerancijai – žmonių buvo klausama, ar jie toleruotų šalia gyvenančias tam tikras žmonių grupes (alkoholikus, sergančiuosius AIDS, musulmonus, romų tautybės asmenis ir pan.), ar svarbi tolerancija ir supratimas šeimyniniuose santykiuose ir pan. Lietuvos gyventojų atsakymuose išryškėjo didelė netolerancija.

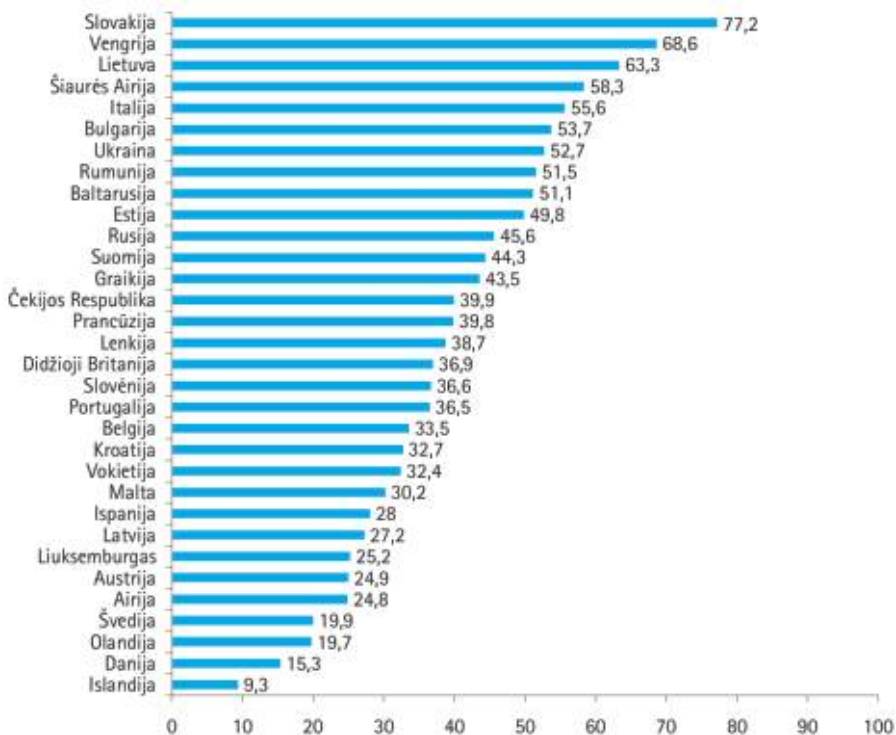
Pateiksime keletą pavyzdžių. 82,1% apklaustųjų Lietuvoje teigė, kad alkoholikai yra nepageidaujami kaimynai – tuo tarpu Liuksemburge taip manančių buvo 32%. 67,6% apklaustųjų lietuvių netoleruotų šalia gyvenančių homoseksualių asmenų, taip manančių švedų buvo 6,1%. 55,1% lietuvių nepageidautų, kad šalia jų gyventų asmenys, sergantys AIDS – Danijoje taip mano 5,8% apklaustųjų. Tokie Lietuvos rodikliai yra vieni didžiausių iš tyrime dalyvavusių 32 šalių. Be to, netolerancija išryškėjo ir kitoms žmonių grupėms – emociškai nestabiliems žmonėms, romų tautybės asmenims (8–12 pav.).



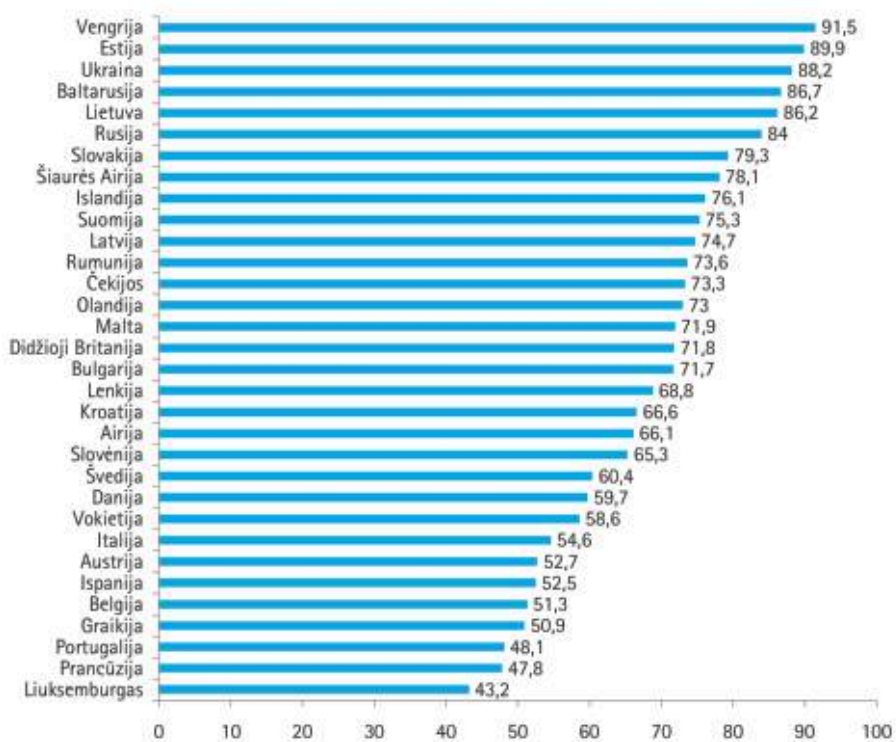
8 Pav. Respondentai, įvardinę alkoholikus kaip nepageidautinus kaimynus (%).



9 Pav. Respondentai, įvardinę emociškai nestabilius asmenis kaip nepageidautinus kaimynus(%).

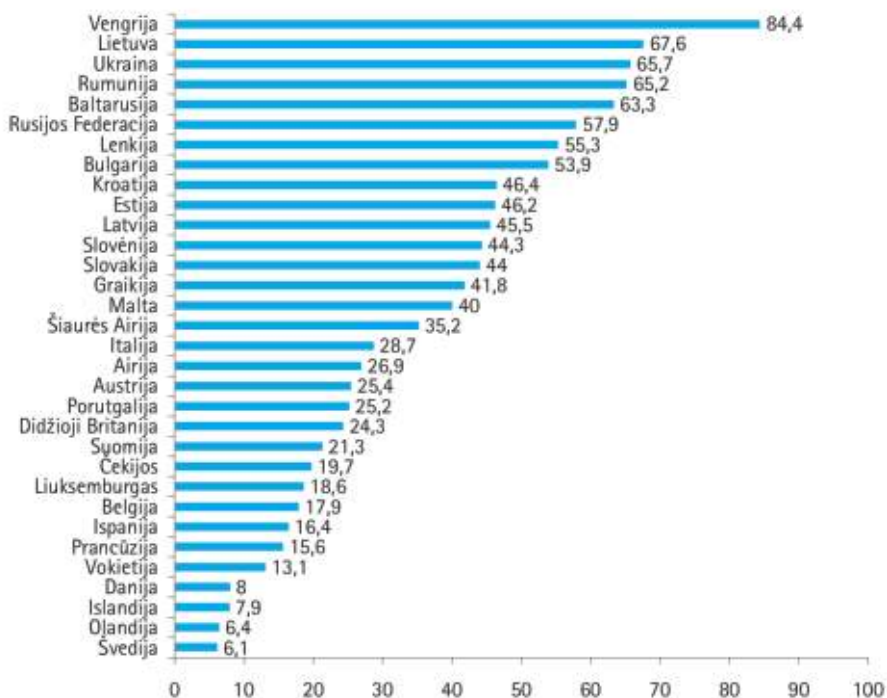


10 Pav. Respondentai, įvardinę romų tautybės asmenis kaip nepageidautinus kaimynus (%).



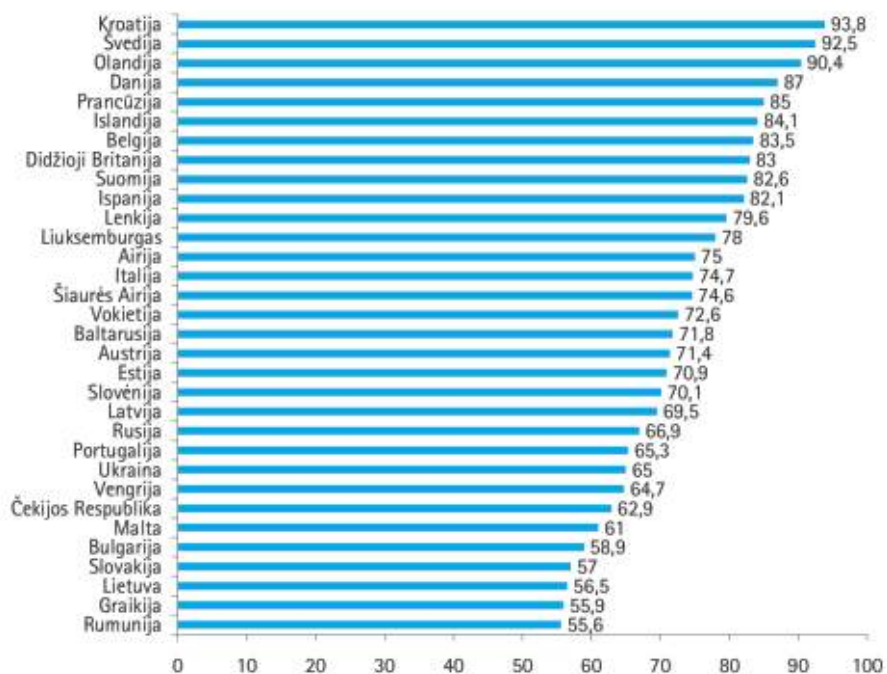
11 Pav. Respondentai, įvardinę nuo narkotikų priklausomus asmenis kaip nepageidautinus kaimynus (%).



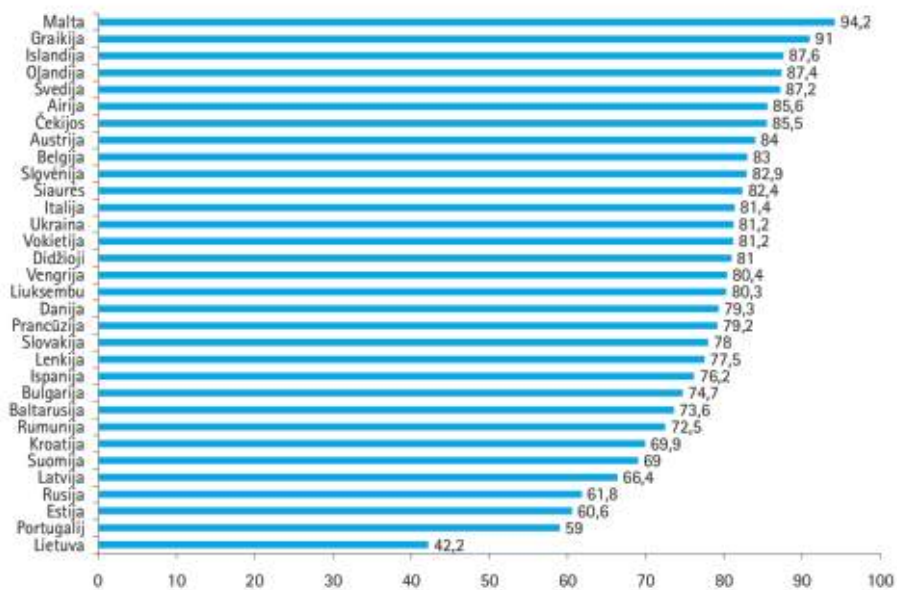


12 Pav. Respondentai, įvardinę homoseksualius asmenis kaip nepageidautinus kaimynus.

56,6% apklaustųjų manė, kad yra labai svarbu šeimoje vaiką mokinti tolerancijos ir pagarbos, o 42,2% manė, kad santuokoje yra labai svarbus supratimas ir tolerancija – pagal šiuos rodiklius Lietuva atsidūrė vienoje paskutiniųjų vietų.



13 Pav. Respondentai, įvardinę, kad vaikas būtinai turi išmokti šeimoje tolerancijos ir pagarbos (%).



14 Pav. Respondentai, įvardinę, kad santuokoje labai svarbu supratimas ir tolerancija (%).

Kaip matome iš šio tyrimo, Lietuvoje yra daug netolerancijos ir yra mažai galvojančių, kad tolerancija yra svarbi vertybė šeimyniniuose santykiuose ir vaikų auklėjime. Netolerantiškoje visuomenėje yra žymiai didesnė smurto tikimybė. Vaikai, augdami aplinkoje, kurioje yra daug neapykantos, mokosi neapkęsti – iš to kyla įvairios agresijos formos.

## Klaidingos visuomenės nuostatos apie patyčias

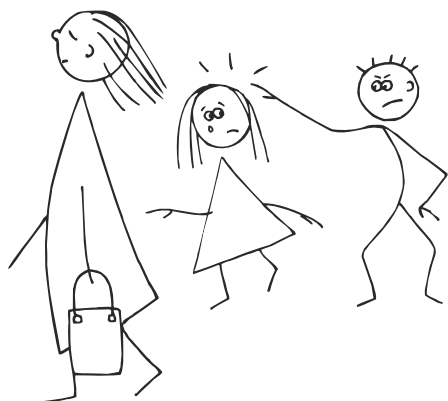
Visuomenėje gausu įvairių įsitikinimų apie patyčias. Klaidingus ir paplitusius įsitikinimus galime vadinti mitais. Patyčių prevencijoje yra svarbu tuos mitus atpažinti ir mėginti juos keisti. Aptarkime svarbiausius įsitikinimus apie patyčias.

**MITAS:** *Vaikai yra vaikai! Juk jie tik juokais užkabinėja vieni kitus.*

**REALYBĖ:** Dažniausiai vaikui, iš kurio tyčiojamasi, nėra juokinga, ir jis jaučiasi blogai.

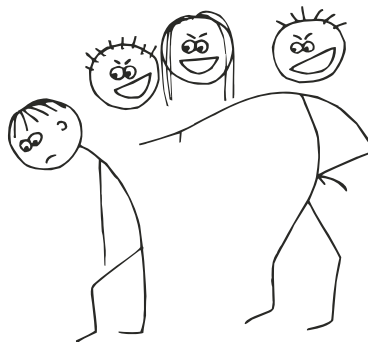
**MITAS:** *Laikui bėgant vaikai išaugs ir tyčiojimasis liausis. Tyčiojimasis yra natūralus reiškinys vaikams bręstant. Todėl neverta kreipti ypatingo dėmesio į jį.*

**REALYBĖ:** Tyčiojasi tiek vaikai, tiek suaugę, patyčios vyksta mokykloje, darbe, šeimoje. Netiesa yra tai, kad tyčiojimasis baigiasi



pats vienas turi susitvarkyti su patyčių problema. Galima sutikti vaikų, kurie iš tiesų „puikiai“ tvarkosi su bendraamžių patyčiomis, spręsdami jas fizine agresija, mušdamiesi ir kitaip kovodami su skriaudėjais. Tačiau toks sprendimo būdas neišsprendžia problemos. Nors neretai tėvai gali skatinti tokį vaikų gynimosi būdą, patardami vaikams „duoti atgal“, kuomet kas nors prie jų kabinėjasi. Patyčioms yra būdingas nelygiavertis jėgų santykis – patyčių situacijose neretai būna keletas skriaudėjų, besityčiojantys vaikai yra vyresni bei stipresni. Dėl to apsigynimas tampa sunkiai įmanomas. Todėl vaikams be suaugusiųjų pagalbos gali būti sudėtinga sustabdyti patyčias.

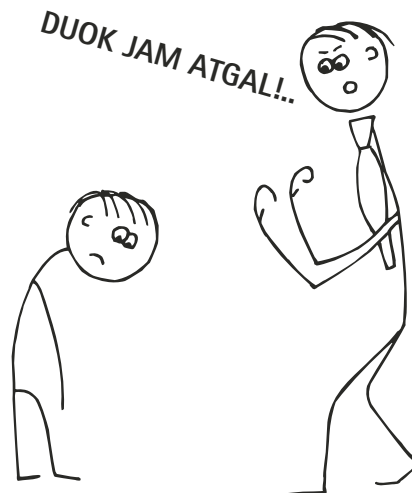
### Ar tai panašu į humorą?..



pabaigus mokyklą. D.Olweus atliktas tyrimas rodo, kad 60 proc. berniukų, kurie aktyviai tyčiojosi iš savo bendraamžių vidurinėje mokykloje iki 24m. amžiaus padarė bent vieną nusikaltimą, o 35–40 proc. – 3 ir daugiau nusikaltimų [18]. Labai mažai tikėtina, kad patyčios gali liautis savaime. Skirtingi tyrimai rodo, kad patyčias galima sumažinti tik vykdant atitinkamas prevencines programas.

**MITAS:** *Patyčių aukos privalo pačios apsiginti.*

**REALYBĖ:** Neretai yra galvojama, kad vaikas



**MITAS:** Tyčiojimasis paliečia tik nedidelį skaičių moksleivių.

**REALYBĖ:** Šis teiginys gali būti teisingas Švedijoje. Bet jis yra visiškai neteisingas Lietuvoje. Iš tiesų, tyčiojimasis paliečia visus vaikus: vieni tyčiojasi iš kitų, kiti – patiria patyčias, treči – stebi tai, kas vyksta. Iš Pasaulinės sveikatos organizacijos (PSO) tyrimo [31] matyti, kad didelė dalis vaikų Lietuvoje patiria patyčias – beveik 70proc. Didelė dalis vaikų ir tyčiojasi iš kitų – iki 79proc. Visi vaikai turi tam tikrą vaidmenį patyčių situacijoje: vieni aktyviai įsitraukia į patyčias, kiti stengiasi laikytis nuošaliai, o kai kurie – mėgina apginti skriaudžiamą vaiką.

**MITAS:** Tyčiojimasis visada buvo ir bus mokyklose. Patyčių masto neįmanoma sumažinti.

**REALYBĖ:** Tyčiojimasis nėra naujai atsiradęs elgesys. Tačiau jų mastas yra labai skirtingas įvairiose šalyse. Prevencinių programų efektyvumo tyrimai rodo, kad patyčių mastą įmanoma ženkliai sumažinti: D.Britanijoje vykdomų programų metu patyčių mastas buvo sumažintas 20–80 proc. [22], Norvegijoje – iki 50 proc. [17].

**MITAS:** Kiekvienas vaikas privalo išmokti kovoti už save, todėl tam tikra dozė patyčių nekenkia, o tik padeda sutvirtėti, užsigrūdinti.

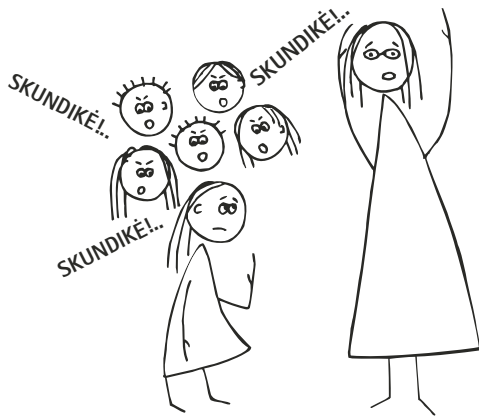
**REALYBĖ:** Tikrai svarbu, kad vaikas mokėtų save apginti. Bet ar patyčios gali to išmokyti? Panašu, kad tai, ko vaikai tikrai išmoksta iš patyčių – tai bendravime naudoti agresiją. Agresyvių elgesį pastiprina ir suaugusiųjų pamokymai: „Duok atgal!“, „Pirmas nepradėk, bet jei lįs prie tavęs – tai



duok taip, kad kitą kartą nelįstų", ir pan. Tokiu būdu vaikai iš tiesų ginasi – pagrindiniu gynybos būdu tampa agresyvių elgesys. Tačiau galima mokinti vaikus neagresyviais būdais reaguoti į patyčias. Yra sukurta daug socialinių įgūdžių ugdymo programų, kurios mokina vaikus, kaip tvarkytis su savo emocijomis, kaip bendrauti su kitais vaikais, kaip spręsti kylančius konfliktus.

Patyčios nėra ta patirtis, kuri padeda vaikui sutvirtėti ir užsigrūdinti. Galima sakyti priešingai – tyrimai atskleidžia, kad patyčios gali palikti daug įvairių trumpalaikių ir ilgalaikių pasekmių vaiko elgesiui, emocinei būsenai, bendravimui.

Jeigu visuomenėje yra paplitęs šis mitas ir galvojama, kad vaikams yra sveika patirti patyčias, tuomet mažai tikėtina, kad bus imamasi kokių nors veiksnių patyčias sustabdyti. Šis mitas turi labai gilią šaknis mūsų visuomenėje. Sovietinė armija buvo vadinama „gyvenimo“, „vyriškumo“ mokykla. Joje patyčios buvo tapusios kasdienybe, o žiaurūs kankinimai, išbandymai, vyresniųjų pažeminimai jaunesniesiems buvo tapę tradicija. Ši patyčių kultūra turėjo ir specialų pavadinimą



– „diedovščina“. Buvo manoma, kad jaunuoliams yra sveika turėti tokios patirties, po kurios jie tampa tvirtesniais ir atsparnesniais kitoms gyvenimo negandoms.

**MITAS:** Skųstis, kad iš tavęs tyčiojasi, yra kvaila ir vaikiška.

**REALYBĖ:** Tai pakankamai dažna nuostata tiek tarp vaikų, tiek tarp suaugusių. Papasakoti kitiems, kad tave skriaudžia yra blogai, nes tai yra suvokiama, kaip silpnumo požymis, rodantis, jog nemoki pats spręsti sunkumų. Papasakoti apie stebimas muštynes, patyčias yra taip pat laikoma nepriimtiniu elgesiu ir vadinama

„skundimu“. Skundimasis ar skundimas yra suvokiami kaip netinkamas, netgi smerktinas elgesys. Mažesni vaikai yra daugiau linkę pasakoti apie tai, kad juos kas nors skriaudžia, tačiau ilgainiui jie išmoksta to vengti. Todėl nevertėtų stebėtis, kuomet paauglys neįvardina savo skriaudėjų ar nebendradarbiauja su suaugusiais, mėginant išsiaiškinti tarp paauglių įvykusias muštynes, nes jis jau yra išmokęs, kad tokiose situacijose reikia tylėti. Neretai suaugę ir patys vaikui pasako „Nesiskųsk!“, „Tvarkykis pats“, „Kiek gali skųstis?“. Apie savo sunkumus vaikai vengia pasakoti ir dėl to, kad baiminasi, jog patyčios gali sustiprėti, bijo ūmių tėvų ar mokytojų reakcijų, kurios gali pabloginti situaciją. Jie gali galvoti, kad situacija ne pagerės, o tik pablogės.

Ši nuostata neleidžia vaikams pasakyti apie patiriamas patyčias, o suaugusiems – sužinoti, kas vyksta tarp vaikų. Siekiant sumažinti patyčių mastą yra būtina šią nuostatą keisti. Galbūt vertėtų atsisakyti ir paties „skundimo“ termino, mat pakeisti šios sąvokos neigiamą prasmę gali būti sudėtinga. Galima būtų pradėti diegti naują nuostatą: kreiptis pagalbos, papasakoti, kad tave skriaudžia yra labai gerai – tokiu elgesiu vaikas rūpinasi savimi, savo saugumu.

Taip pat svarbu yra diegti nuostatą, kad papasakodami suaugusiems apie stebimas patyčias vaikai elgiasi teisingai, nes toks elgesys rodo rūpinimąsi savo bendraamžiais, saugumu savo klasėje ir mokykloje. Šią nuostatą pradėti keisti reikėtų nuo suaugusiųjų – tikėtina, kad tuomet ir vaikai pradės galvoti kitaip. Keičiant šią nuostatą galima sukurti atmosferą, kur vaikai gali drąsiai kreiptis pagalbos, nebijo informuoti suaugusiųjų apie vykstantį smurtą. Tai yra labai svarbi sąlyga, mažinant patyčių mastą.

**MITAS:** Skriaudėjus reikia griežtai bausti.

**REALYBĖ:** ši nuostata yra labai dažna ne tik patyčių, bet ir kitokio netinkamo vaikų elgesio atvejais. Tradiciškai yra manoma, kad smurtą įveikti galima tinkamai baudžiant skriaudėjus. Ši itin paplitusi nuostata yra labai klaidinga. Pagalbą reikia suteikti tiek aukai, tiek skriaudėjui, kurį būtina mokyti neagresyvaus elgesio. Būtų naivu tikėtis, kad išbarus ar nubaudus besityčiojantį vaiką jis pradėtų su bendraamžiais bendrauti draugiškai.

J. Gilligan [9] teigia, kad „žmonija pastaruosius 4 tūkstantmečius bando sustabdyti smurtą ar bent jau sumažinti jo mastą ir intensyvumą, priklijavus jam „blogio“ ir „nusikaltimo“



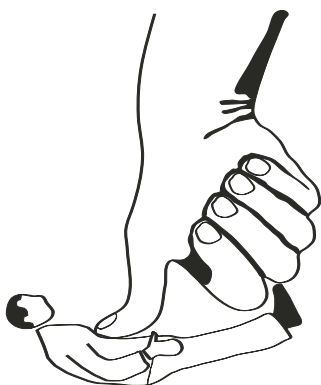
etiketes, uždraudus žmonėms dalyvauti jame ir naudoti jį, arba prieš šio draudimo pažeidėjus naudojant dar didesnį smurtą, mūsų vadinamą „bausme“ ar „teisingumu“ [8, p. 7]. Šį požiūrį autorius pavadino tradiciniu teisės ir moralės požiūriu, kuris, jo nuomone, ne tiek sumažino smurto mastą, kiek smurtas ir agresija paplito tiek, kad XX a. tapo kruviniausiu amžiumi žmonijos istorijoje.

**MITAS:** *Fizinis smurtas yra skaudesnis nei šaipymasis žodžiais. Žodis – ne kumštis, juo mėlynių nepaliksi ir žmogaus neužmuši.*

**REALYBĖ:** Dažnai fizinis veiksmas yra suvokiamas kaip rimtesnis – toks, į kurį jau reikėtų reaguoti. Labai tikėtina, kad mokytojas klasėje reaguos greičiau į smūgį kumščiu, nei į garsiai ištartą pravardę ar į vaiko pažeminimą. Suaugę patys yra linkę nuvertinti verbalinio įžeidinėjimo sukeltą poveikį: „Nekreipk dėmesio, juk tai tik žodžiai“. Tačiau labai sunku vertinti, kas skaudžiau – smūgis kumščiu ar dažnai girdimos patyčios. Neretai žodinės patyčios įsimenamos ilgam ir suaugę žmonės puikiai atsimena mokykloje turėtas pravardes ir patirtus pažeminimus. Skirtumas tarp fizinio veiksmo ir žodžių yra tas, kad fizinio sužeidimo metu skaudamą vietą yra nesunku rasti ir galima tą skausmą numalšinti įvairiomis priemonėmis. Tuo tarpu žodinių patyčių sukeltą skausmą apčiuopti neįmanoma ir numalšinti jį sunkiau.

## Patyčių priežastys

Yra įvairių psichologinių teorijų, aiškinančių, kaip kyla smurtas individualiame lygyje. Sunkiau atsakyti į klausimą, kodėl yra labai daug smurto visuomenėje, kodėl vienoje valstybėje yra žymiai daugiau smurto nei kitoje.



J. Gilligan, pristatydamas savo smurto sampratą, teigia, kad smurtas kyla dėl gėdos ir pažeminimo jausmo. Žmonės naudoja smurtą siekdami sumažinti šiuos kankinančius jausmus. Pagal J. Gilligan, gėda apima visą spektrą jausmų: jausmą, kad esi pažemintas, ignoruojamas, negerbiamas, paniekintas, užgautas, išjuoktas, atstumtas, pralaimėjęs, sužlugdytas, silpnas. Visi šie jausmai iš esmės verčia žmogų jaustis menkaverčiu. O tai yra galingas agresyvaus elgesio motyvas. Todėl vienas iš efektyviausių būdų paskatinti žmogų elgtis agresyviai – tai jį pažeminti ar įžeisti.

J. Douglas, dirbusio Federalinio tyrimų biuro psichoanalitiku (JAV) ir tyrinėjusio pavojingiausių nusikaltėlių elgesio motyvus, teigimu smurtas yra „giliai įsišaknijusio nepilnavertiškumo jausmo rezultatas“. Žmonės, siekdami sumažinti, kompensuoti savigarbos trūkumą, imasi „paprasciausio būdo – smurto, agresijos, kuris padeda sulaukti pagarbos“. Dažnas už žmogžudystę nuteistas asmuo nužudymo motyvą aiškina tuo, kad nužudytas asmuo jo negerbė ar jį pažemino.

Žmonės, kurie vaikystėje patyrė daug pažeminimo iš tėvų, bendraamžių, tampa labai jautrūs gėdai. Kyla klausimas, kodėl ne visi patyrę pažeminimą, puola smurtauti? J. Gilligan aiškina, kad gėda yra būtina, bet nėra pakankama priežastis smurtui atsirasti. Kaip ir gripo atveju – vos ne kiekvienas susiduriam su gripo sukėlėjais, tačiau ne visi susergam.

Kaip teigia autorius, yra dvi būtinos sąlygos smurto atsiradimui:

- ▣ žmogus neturi tokių jausmų kaip užuojauta, baimė dėl pasekmių, kaltė – kurie jį sulaukytų nuo smurto;
- ▣ žmogus nežino kitų, nesmurtinių būdų, kaip atstatyti savigarbą.

Įvairūs kiti veiksniai patys savaime nesukelia smurto ar agresijos. Tokio veiksnio pavyzdžiu gali būti skurdas – agresija kyla tik tada, kai skurdas yra tam tikras pažeminimas. Visuomenėje, kurioje visi žmonės turi panašias materialines galimybes ir nėra didelio skirtumo tarp turtingųjų ir skurstančių, vargingiau gyvenantis žmogus nesijaus pažemintu ar priklausančiu žemesnei kastai. Tuo tarpu visuomenėje, kurioje darbas, pinigai yra milžiniška vertybė, skurdžiau gyvenantis ar neturintis darbo žmogus tikrai jausis menkaverčiu. Ir smurtas gali tapti „įrankiu kovoje dėl pagarbos bei materialinės padėties“ [8, p.34]

Į patyčių reiškinį mes taip pat galime žiūrėti per šios smurto teorijos prizmę. Didelė dalis vaikų, kurie tyčiojasi iš kitų, yra patys patyrę ar iki šiol patiria patyčias, pažeminimą – galbūt šeimoje ar bendraamžių tarpe. Todėl labai suprantamas jų noras pasijausti vertingais, gerbiama, stipriais. Kito pažeminimas padeda vaikui pasijusti stipresniu, vertingesniu.

Kodėl tiek daug vaikų nori įrodyti, kad jie yra vertingi? Iš dalies tai yra susiję su tėvų taikomu

auklėjimu. Šeimose vaikai neretai barami už netinkamą elgesį. Žymiai rečiau jie sulaukia pagyrimų, pasidžiaugimų už gerus rezultatus. Daug paprasčiau yra pastebėti, ką vaikas blogai daro, kuomet nusikalta ar ko neišmoko.

Vaikai, augdami aplinkoje, kurioje jie sulaukia per mažai meilės, šilumos, gali pradėti naudoti patyčias kaip būdą įrodyti sau ir kitiems, kad „esu kažko vertas“. Vaikai, kurie turi aukštesnę savivertę žymiai rečiau įsitraukia į patyčias – tie vaikai dažniau žino kitus būdus, kurie padeda kelti jų savigarbą. Vaikams, kurie jaučiasi vertingi ir mylimi, nereikia to įrodinėti sau ir kitiems. Todėl yra žymiai mažesnė tikimybė, kad jie įsitrauks į patyčias.

Šeimos įtaka vaiko agresyvumui ir polinkiui tyčiotis yra labai didelė. Galima išskirti dar keletą veiksnių, didinančių šeimos poveikį vaiko agresyviai elgesiui:

- ▣ nėra saugaus prierašumo prie vaikai svarbių asmenų per pirmuosius 3 gyvenimo metus;
- ▣ ignoruojami vaiko poreikiai, trūksta suaugusiųjų priežiūros;
- ▣ šeima palankiai vertina agresyvią elgesį [28].

## Fizinių bausmių įtaka

1979m. Švedija tapo pirmąja valstybe, uždraudusia suaugusiems vaikus bausi fizinėmis bausmėmis. Per 20 metų dėl tokio sprendimo įvyko dideli pokyčiai visuomenėje: žymiai sumažėjo vaikų, patiriančių fizines bausmes – nuo 50 proc. 1980m. iki 10 proc. 2000m. Stipriai sumažėjo skaičius žmonių, palankiai vertinančių fizines bausmes vaikų auklėjime – 2000m. tik 6 proc. jaunesnių nei 35m. amžiaus asmenų palankiai vertino fizines bausmes [4].

2003m. Švedijos pavyzdžiu pasekė dar 6 valstybės: Austrija, Danija, Vokietija, Suomija, Norvegija ir Islandija. Kitose šalyse iki šiol suaugusiems yra leidžiama vaikus auklėti, taikant fizines bausmes: antausius, mušimą liniuote, diržu, kitais daiktais. Toks pats fizinis veiksmas prieš suaugusįjį baudžiamajame kodekse yra traktuojamas kaip nusikaltimai žmogaus sveikatai ir gali būti baudžiami įstatymo numatyta tvarka.

Šiuolaikinės psichologijos požiūriu būtų visiškai klaidingas teiginys, kad vaiką galima išmokinti nesmurtauti, jam taikant fizines bausmes. Priešingai, fizinių bausmių naudojimas vaikus mokina, kad smurtinis, agresyvus elgesys yra priimtinas, siekiant gauti kitų pagarbą ir pelnyti autoritetą. Pats bausmės taikymas jau yra pažeminimas, kuomet yra aiškiai parodoma, kas yra viršesnis ir kas turi paklusti.



## Odė rykštei

Rykštė. Šventa Dvasia vaikelius mušti rodo (liepia)  
Rykštė nė krislo nekenkia sveikatai  
Rykštė įvaro proto į galvą  
Moko poterių ir nuo piktos kalbos gina  
Rykštė tėvams paklusniais daro.  
Ožį išvaro, o rašto moko  
Rykštė jei muša, nesulaužys kaulų  
Vaikelius sulaiko nuo visokio blogio  
Rykštė – jei vaikelį motina plaka –  
Išgelbės tikrai jo sielą nuo pragaro.  
Rykštė išmoko uždirbti duoną  
Rykštė vaikelius nukreipia į dangų  
Rykštė visokių dorybių yra mokytoja  
Rykštė piktus vaikus gerais daro  
Motina jei rykštės vaikams gailis,  
Virvę ant kaklo jiems tada ruošia.  
Laimink Dieve mokytojus ir tas motinas,  
Kurios tvoja rykšte mažus vaikelius  
Laimink Dieve ir tokius miškus,  
Kur rykštės auga nuo seniausių laikų  
Mažiems gerai yra rykštė beržinė,  
o vyresniesiems botagas arba vytis ąžuolinė  
Žvaigždė vaikams tą kalėdaitį duoda  
Todėl jį už tai tegul niekas neaploja.

„Kalėdaitis dėl mažų vaikelių“ iš 1763 m. elementoriaus  
Alfredas Bumblauskas „Senosios Lietuvos istorija 1009–1795“ 2005, p.355

## Vyriškumas ir smurtas

Mūsų patriarchalinėje visuomenėje vyrai yra skatinami naudoti smurtą įvairiose situacijose: kare, apginant savo garbę, sporte ir t.t. Graikų ir lotynų kalbose žodžiai, reiškiantys vyriškumą, taip pat reiškia ir drąsą: lotyniškai „virtus“, graikiškai – „andreia“. Vienas gėdingiausių įžeidimų vyrui – suabejoti jo drąsa [9]. Galima labai įžeisti vyrą, pavadinus jį „lepšiu“, „lepūnėliu“, „mamyčiuku“, „bailiu“. Kalėjimuose vykstantis vyrų prievartavimas simboliškai reiškia jų pavertimą moterimis – ir tai yra viena didžiausių gėdų. Tam tikrose situacijose ir vietose, pavyzdžiui, kariuomenėje, vyras būtinai turi būti agresyvus, kitaip jis gali būti nubaustas – kartais net mirtimi (pvz. dezertyrus nušauna ar kitaip žiauriai nubaudžia kariuomenėje) [8].

Aptarkime dar vieną reiškinį, kuris gali būti smurto šaltinis – homofobija. Homofobija – tai terminas apibūdinantis homoseksualių žmonių ar homoseksualumo baimę, neapykantą, panieką jiems. Vienas didžiausių įžeidimų tikram vyrui – būti pavadinti gėjumi, homoseksualu, pederastu. Agresija prieš homoseksualius asmenis – tai vyriškumo gynyba, tuo bandant išsklaidyti bet kokį įtarimą, kad gali būti homoseksualus. Baimė gali būti tokia didelė, kad pvz., kalėjime „dauguma kalinių žagintojų nužudytų bet ką, kas vien pagalvotų, jog jie žagina kitus dėl to, kad patys yra gėjai“ [8, p. 65].

## Individualūs ir mokyklos veiksniai

Individualiame lygyje galima išskirti tam tikrus asmeninius bruožus, kurie sudaro palankias sąlygas tapti patyčių auka ar skriaudėju. Pastebima, kad skriaudėjais dažniau būna impulsyvūs vaikai, rečiau jaučiantys kaltę, pasižymintys empatijos stoka, dažniau fiziškai stipresni ar agresyvesni, turintys didesnę valdžios poreikį. Tačiau tai, kokių mastu klasėje ar mokykloje pasireišk patyčios, labiausiai priklauso nuo aplinkos veiksnių – mokyklos klimato, agresyvaus elgesio valdymo būdų.

Palankias sąlygas priekabiaujančio elgesio formavimuisi sudaro šie veiksniai:

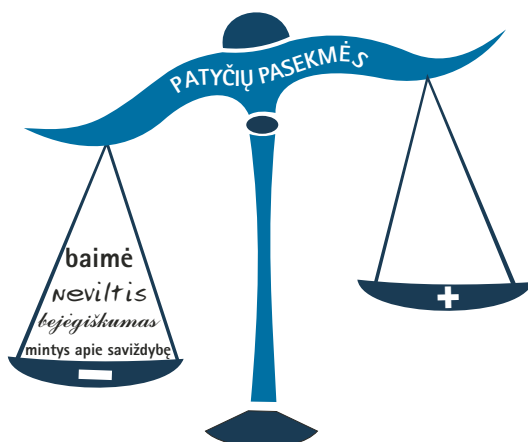
- ▣ didesnis dėmesys neigiamam vaikų elgesiui, nei teigiamam;
- ▣ suaugusiųjų priežiūros stoka;
- ▣ mokytojų tyčiojimas, gėdinimas, grasinimai, siekiant suvaldyti klasę;
- ▣ mokytojų nuostata, kad patyčiose nėra nieko blogo;
- ▣ vyraujantys klaidingi įsitikinimai apie patyčias – tiek suaugusių, tiek vaikų tarpe.



**Absurdiška yra kaltinti skriaudžiamą vaiką, kad jis yra kaltas dėl patyčių ir netikęs, nes nemoka apsiginti.**

Yra daug įvairių tyrimų apie tai, kokios yra patyčių pasekmės. Galima išskirti pasekmes aukai, skriaudėjui ir mokyklos psichologiniam klimatui. Kaip jau minėjome anksčiau, yra paplitusi klaidinga nuostata, kad patyčios gali padėti vaikui išmokti tinkamų socialinių įgūdžių, nuo patyčių vaikas stiprėja, tampa tvirtesnis. Kaip rodo įvairūs tyrimai – patyčių poveikis yra neigiamas. Tai, kiek daug neigiamų pasekmių sukels tyčiojimas, labai priklauso nuo suaugusiųjų reakcijos į šį reiškinį, nuo jų palaikymo ir pagalbos. Patyčios yra kaip rizikos veiksnys įvairiausioms psichikos sveikatos ir elgesio problemoms atsirasti. Ir tik veikiant apsauginiams veiksniams – tai gali būti šeimos palaikymas, geri socialiniai įgūdžiai, mokytojų parama – galime tikėtis, kad patyčių pasekmės nebus labai skaudžios. Tai, kad suaugęs žmogus neįsivaizduoja rimtų vaikystėje patirtų patyčių pasekmių, visiškai nereiškia, kad patyčios neturi neigiamo poveikio – tai veikiau reiškia to žmogaus psichologinį atsparumą, kuris atsvėrė patyčių keliamus neigiamus efektus.

➡ Patyčios neturi teigiamų pasekmių.



### Pasekmės aukai

- ▣ Vaikai, kenčiantys nuo patyčių, dažnai jaučiasi nesaugūs, išgyvena nerimą, baimę. Ilgalaiskis nerimas ir baimės būseną yra labai didelis rizikos veiksnys atsirasti kitioms psichikos sveikatos problemoms.
- ▣ Vaikai, iš kurių tyčiojamas, dažniau jaučiasi liūdni, prislėgti, nepasitikintys savimi, pasižymi žemesne saviverte. Jie ima tikėti, kad tikrai turi trūkumų, yra blogi, juokingi, negražūs ir pan.
- ▣ Kartais vaikams, kurie susiduria su nuolatinėmis bendraamžių patyčiomis, kyla minčių apie savižudybę. Patyčios ir buvo pirmą kartą įvardintos kaip problema nusižudžius 3 paaugliams Norvegijoje ir paaiškėjus, kad viena galimų priežasčių buvo nuolatinės bendraamžių priekabės. Mintys apie savižudybę rodo vaikams kylantį beviltiškumą, negalėjimą išspręsti patyčių situacijų ir didelį pagalbos poreikį [16].

- ▣ Viena iš galimų pasekmių – tai įvairūs psichosomatiniai simptomai: galvos, pilvo, skausmai, pykinimas, miego, apetito sutrikimai.
- ▣ Tyčiojimasis gali būti viena iš priežasčių, dėl kurios vaikas gali vengti mokyklos, nelankyti pamokų. Taip pat gali prastėti vaiko dėmesingumas mokykloje, jo mokykliniai pasiekimai, vaikui gali būti sunkiau mokytis.
- ▣ Išmoktas bejėgiškumas – tai yra dar viena iš pasekmių, kurias sukelia sistemingai patiriamos priekabės. Vaikas, nuolatos patirdamas patyčias ir negalėdamas jų sustabdyti, išmoksta, kad jis yra bejėgis pakeisti situaciją ir dėl to nuleidžia rankas ir nebesiima jokių veiksmų, kad save apgintų ar surastų sau pagalbą. Būtent dėl išmokto bejėgiškumo gali būti labai sunku padėti vaikui pasitikėti savimi ir kitais, patikėti tuo, kad įmanoma situaciją pakeisti, kad įmanoma sumažinti patyčias.
- ▣ Smurtinis reagavimas į skriaudėjus yra vienas iš būdų, kurį renkasi patyčias patiriantys vaikai, siekdami jas sustabdyti. JAV slapųjų tarnybų Grėsmių įvertinimo centras nustatė, kad 2/3 susišaudymų mokyklose yra aukų kerštas prieš jų skriaudėjus [25]. Atrodytų, kad tokia nukentėjusių vaikų reakcija yra neadekvati, bet tai yra elgesys, kylantis iš beviltiškumo ir nežinojimo, kaip reaguoti. Tai parodo vaikų, kenčiančių nuo patyčių bejėgiškumą – vaikai tarytum nebemato kitų būdų, kaip sustabdyti patyčias.
- ▣ Ilgalaikės pasekmės – kartais net suaugusiojo amžiuje yra jaučiamos tam tikros vaikystėje patirtų patyčių pasekmės, pavyzdžiui, yra vengiama susitikti su klasiokais, bendrauti su jais, skaudžiai prisimenamos vaikystėje turėtos pravardės.

 **Agresyvi reakcija į patyčias rodo, kad vaikai nežino kitų būdų, kaip jas sustabdyti.**

## Pasekmės skriaudėjams

Patyčios ilgainiui gali peraugti į kitokį agresyvų ar socialiai nepageidautiną elgesį vyresniame amžiuje. D.Olweus duomenimis, 60 proc. berniukų, kurie aktyviai tyčiojosi iš savo bendraamžių vidurinėje mokykloje, iki 24m. amžiaus padarė bent vieną nusikaltimą, o 35–40 proc. – 3 ir daugiau nusikaltimų [17].

## Pasekmės mokyklos psichologiniam klimatui

Patyčių mastas mokykloje gali daryti įtaką moksleivių ir mokytojų saugumo jausmui. Mokykloje, esant dažnoms patyčioms, mokiniai jausis mažiau saugūs, mažiau patenkinti mokyklos gyvenimu. Be to patyčios veikia visus vaikus – ne tik tuos, kurie įsitraukia į patyčias ar patiria jas, bet ir stebėtojus. Jei mokiniai mato, kad nereaguojama į tyčiojimąsi arba jam netgi pritariama, tuomet formuojasi nuostata, kad toks elgesys yra tinkamas ir priimtinas. Ilgainiui tokia nuostata gali didinti patyčių mastą ir kurti mažiau saugią atmosferą.

Tokioje situacijoje vertybių sistema tampa labai iškreipta: tolerancija, pagalba kitam, draugiškumas, pagarba tampa nevertinamu elgesiu. Tuo tarpu tyčiojimasis tampa tokiu elgesiu, kuris leidžia vaikams tapti lyderiais, užimti aukštą statusą klasėje, būti vertinamu ir gerbiamu. Tokia vertybių transformacija turėtų mums kelti didelį susirūpinimą.

## Patyčios ir konfliktai

Konfliktas yra normali bendravimo dalis. Konfliktuoja ir vaikai, ir suaugę. Gerą psichikos sveikatą rodytų tai, kad žmogus moka konstruktyviai spręsti konfliktus.

Paviršutiniškai žvelgiant galima galvoti, kad ir patyčių, ir konflikto atveju vaikai pykstasi. Tačiau konfliktai ir patyčios yra skirtingi reiškiniai.



### Konfliktas

Natūrali ir neišvengiama bendravimo dalis

Siekama išmokinti žmones valdyti ir konstruktyviai spręsti konfliktus.

Sėkmingas konfliktų sprendimas didina vaikų socialinę kompetenciją.

Konflikto esmė – skirtingi abiejų pusių tikslai, jų susikirtimas.

Konfliktas gali būti sprendžiamas derybomis, ieškant kompromiso ar abiem pusėm priimtino sprendimo.

Konfliktai yra atsitiktiniai: vyksta retsykais, atsirandant konflikto priežastiai.

### Patyčios

Socialiai nepageidaujamas reiškinys.

Siekama, kad patyčių neliktų ar jų būtų kuo mažiau. Sunku tikėtis, kad patyčios visai išnyktų, tačiau akivaizdu, kad reikia siekti, jog jų būtų kuo mažiau.

Patyčios nemokina tinkamų socialinių įgūdžių. Priešingai – jos vyksta dėl socialinės kompetencijos stokos.

Patyčių tikslas yra kito pažeminimas ir savęs iškėlimas.

Patyčių situacijoje derybos neįmanomos, nes tai yra nelygiaverčiai partneriai.

Patyčios yra sistemingas, pasikartojantis ir neatsitiktinis elgesys.

Konfliktas abiem pusėm yra nemalonus ir jo išsprendimas atneša palengvėjimą.

Konfliktoje situacijoje jėgos gali būti apylygės.

Konfliktuojančios pusės vertina tarpusavio santykius, pvz., konfliktuojantys neretai būna draugais. Mažai tikėtina, kad tarp mažai bendraujančių vaikų įvyks konfliktas, nes jų interesai rečiau susikerta.

Konfliktoje situacijoje konfliktuojančios pusės dažniau gali prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, pripažinti savo kaltę.

Patyčios yra nemalonios tik vienai pusei – jas patiriančiam vaikui.

Vienas esminių patyčių reiškinio bruožų yra nelygiavertis jėgų santykis – priekabiuojantis vaikas ar vaikai turi fizinę ar psichologinę jėgų persvarą.

Patyčių situacijoje santykiai nėra vertinami. Sunku įsivaizduoti, kad vaikas, patiriantis patyčias norės draugauti su savo skriaudėjais. Skriaudėjai paprastai stengiasi ieškoti situacijų, kuomet jie galės tyčiotis iš kito vaiko, o nuskriaustieji stengiasi vengti bet kokio kontakto.

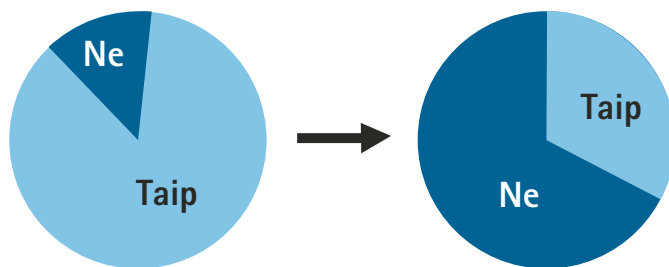
Priekabiuojantys vaikai retai prisipažįsta suklydę ar pasielgę netinkamai dažnai jiems būna akivaizdu, kad auka prisiprašė tokio elgesio.

## II. PATYČIŲ PREVENCIJA MOKYKLOJE

### Požiūrio į patyčias keitimas

Visuomenės požiūris į agresyvių elgesį, tame tarpe ir į patyčias, lemia tai, kokius būdus mes pasirenkame agresyvumui mažinti. Jeigu vyraujanti nuostata yra apie tai, kad patyčios yra normalus elgesys, tai nėra ko tikėtis, kad bus norima ar siekiama pakeisti šį elgesį. Pakankamai normaliu yra laikomas toks elgesys, kuriame dar nėra kraujo praliejimo ar didesnio fizinio smurto. Bet visuomenė stebisi tokiu smurtu, kuriame atsiranda sužalojimai, naudojami ginklai. Didžioji dali suaugusių laiko tinkamu auklėjimo būdu pliaukštelėjimą per užpakalį vaikui, kuomet šis neklauso suaugusiųjų.

#### Patyčios yra normalus reiškinys



Panašu, kad agresyvus elgesys vienos situacijose yra priimtinas, kitose – smerktinas. Tačiau tiek vaikams, tiek suaugusiems nėra aiški riba tarp socialiai priimtinos ir socialiai smerktinos agresijos formų. Pavyzdžiui, vaikui sakoma „Duok atgal, jei tave skriaudžia“, o kai vaikas „duoda“ – jis gali būti nubaudžiamas už tai, kad muša kitus vaikus. Visuomenėje, kurioje nėra vienaprasmiško požiūrio į fizinę agresiją, galima stebėti situacijas, kuomet panašus veiksmas gali būti vertinamas priešingai. Kuomet suaugęs auklėja vaiką, jį mušdamas už netinkamą elgesį – jis jaučiasi teisingas, tačiau kai vaikas pradeda „auklėti“ savo bendraamžius panašiu būdu – tai kelia suaugusiųjų nuostabą, kodėl vaikas yra toks agresyvus.

Efektyviai smurto prevencijai yra reikalingos aiškios vertybės. Tikrai vadovaujantis nuostata, kad yra nepriimtinas bet koks agresyvus elgesys, galima sukurti pakankamą pagrindą efektyviai smurto, tame tarpe ir patyčių, prevencijai.

Kalbant apie patyčių prevenciją, yra svarbu teisingai suprasti šio reiškinio esmę. Tik atsiradus aiškiam supratimui, jog patyčios nėra normalus reiškinys, kad galima sumažinti šio reiškinio mastą, galime pradėti įgyvendinti tam tikras priemones, galinčias padėti mažinti patyčių dažnumą.

 **Įmanoma sumažinti patyčių mastą.**

Šios knygelės autoriams vedant seminarus mokyklų darbuotojams, tenka susidurti su seminaro dalyvių prašymais pateikti konkrečius receptus, ką daryti su vaiku, terorizuojančiu visą klasę arba ką daryti su užguitu vaiku. Jau pats toks prašymas išreiškia nuostatą, kad problema yra vaikas ir koreguoti reikia vaiko elgesį. Iš tiesų patyčios plinta dėl palankios terpės, tad keisti reikia ne vaiką, o aplinką – kad joje neliktų patyčias skatinančių sąlygų. Pavyzdžiui, jeigu daug vaikų suserga kažkokia infekcija dėl prasto maisto, yra savaime suprantama, kad vaikus reikia gydyti, tačiau jei jie ir toliau valgys tą patį maistą, jie ir toliau sirgs ta pačia infekcine liga, o blogiausiu atveju atsiras ir kitų sveikatos komplikacijų. Kol vyrauja klaidingi įsitikinimai suaugusiųjų tarpe, jokie receptai nepadės išspręsti patyčių problemos.

Ar patyčių ir smurto reiškinys yra įvardinti kaip ypač rimta visuomenės problema? Valstybėje yra skiriamas didelis dėmesys narkomanijos prevencijai – yra daug veikiančių įstaigų, teikiančių pagalbą sergantiems priklausomybėmis bei vykdančių narkomanijos prevenciją, išleistų leidinių, surengtų seminarų ir konferencijų šia tema. Akivaizdu, kad dėmesys smurto prevencijai yra žymiai mažesnis.

Sprendžiant iš didelio susidomėjimo patyčių prevencijos seminarais bei dalyvių atsiliepimų, galime daryti išvadą, kad nemaža dalis su vaikais dirbančių specialistų turi nepakankamai žinių apie smurto prevenciją ir nėra dalyvavę mokymuose apie tai. Taip pat pastebime, kad didesnis dėmesys yra skiriamas būdams, kaip tvarkytis su smurto pasekmėmis – kaip teikti pagalbą patyrusiems fizinį ir seksualinį smurtą. Tie būdai padeda sumažinti neigiamas prievartos pasekmes, bet nepadeda sumažinti agresyvaus elgesio tikimybės.

Smurto tyrimų ir prevencijos centras (Kolorado valstija, JAV) 1996 m. įvertino 600 smurto prevencijos programų efektyvumą ir nustatė vienuolika pačių efektyviausių programų. Iš jų Lietuvoje šiek tiek yra žinomos 2 programos – tai yra „Vyresnis brolis, vyresnė sesuo“ („Big Brothers, Big Sisters“) ir „Patyčių prevencijos programa“. Visos kitos programos yra nežinomos ir nėra diegiamos Lietuvoje. Kaip matome, šiuo metu yra sukurta daug įvairių smurto prevencijos programų ir todėl turėtų būti keliamas ne klausimas „ką daryti su vaikų agresyvumu?“, bet klausimas „kodėl pas mus nėra taikomos žinomos ir efektyvios smurto prevencijos priemonės?“. Norisi pasidžiaugti, kad šiuo metu Lietuvoje yra adaptuota „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“ (LR švietimo ir mokslo ministerija, parengė L. Bulotaitė, V. Gudžinskienė ir kt.), kuri galėtų būti viena iš priemonių, tinkančių efektyviai smurto prevencijai.



**Jeigu niekas nėra daroma, problema pati neišsprendžia. Situacija tik pamažu blogėja.**



## Patyčių prevencijos programos įgyvendinimas skirtinguose lygiuose

Efektivos programos, mažinančios patyčių mastą mokyklose, yra tos, kurios įtraukia visą mokyklos bendruomenę. Programa turi būti vykdoma 3 lygiais:

- ▣ *mokyklos lygiu;*
- ▣ *klasės lygiu;*
- ▣ *individualiu lygiu.*

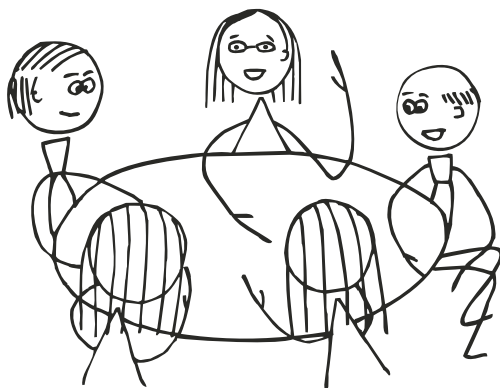


### Mokyklos lygis

#### Mokyklos strategijos parengimas

Mokykla, kuri norėtų sumažinti patyčių mastą mokykloje, turėtų sukurti patyčių mažinimo strategiją, kurioje būtų aiškiai įvardinama, kaip mokykla vertina tyčiojimąsi ir ko mokykla siekia. Strategijoje galėtų atsispindėti tokie principai:

- ▣ Patyčios – tai įvairus agresyvus elgesys, nukreiptas į silpnesnį bendraamžį. Tai prasivardžiavimas, apkalbinėjimas, stumdymas, kumščiojimas, erzimas, daiktų atiminėjimas, vaiką skaudinančių žinučių rašinėjimas ir t.t.
- ▣ Mokykloje į patyčias yra reaguojama rimtai.
- ▣ Mokykla siekia sukurti draugišką ir saugią atmosferą.
- ▣ Visi mokyklos bendruomenės nariai žino, koks elgesys laikomas patyčiomis.
- ▣ Visi mokyklos bendruomenės nariai turi būti informuoti apie mokykloje įgyvendinamą patyčių mažinimo strategiją.
- ▣ Mokykla kuria atvirumo atmosferą. Yra svarbu, kad kiekvienas, kuris patiria patyčias ar mato jas vykstančias, turėtų galimybę papasakoti apie tai suaugusiems.
- ▣ Vykstančios patyčios yra sustabdomos – tai yra visos mokyklos bendruomenės pareiga: tėvų, mokytojų, mokinių, administracijos.
- ▣ Patyčios yra išmoktas elgesys ir jis gali būti pakeistas kitu, socialiai priimtiniu elgesiu.
- ▣ Pozityvus suaugusiųjų elgesio pavyzdys ir pagarbūs santykiai tarp suaugusiųjų yra svarbus veiksnys vykdamas prevenciją.



Mokyklos strategija turi būti aprašyta ir pristatyta mokyklos bendruomenei. Yra svarbu, kad kiekvienas mokyklos bendruomenės narys žinotų, kur gali rasti ir paskaityti mokyklos strategiją, mažinant patyčias.

#### Patyčių prevencinės programos koordinavimo grupės suformavimas

Rekomenduotina, kad komandą sudarytų atstovai iš skirtingų mokyklos bendruomenės grupių: administracijos, mokytojų, mokinių, tėvų, taip pat dalyvautų psichologas, socialinis

pedagogas. Komandos funkcijos būtų koordinuoti veiksmų planą ir vertinti programos rezultatus. Labai svarbu, kad ši komanda reguliariai susitiktų, pavyzdžiui, kartą per mėnesį ir aptartų programos įgyvendinimą, atliktas veiklas ir planuojamus veiksmus.

### **Patyčių masto mokykloje įvertinimas**

Įvertinimu siekiama sužinoti, kaip dažnai vaikai patiria patyčias, kokiais būdais vaikai tyčiojasi vieni iš kitų, kuriose mokyklos vietose patyčių yra daugiausiai, kokios pagalbos vaikai sulaukia iš suaugusiųjų. Tokį įvertinimą labai naudinga atlikti prieš pradėdant įgyvendinti programą ir pakartotinai įvertinti situaciją praėjus tam tikram (1–2 metams) programos vykdymo laikotarpiui.

### **Konferencija**

Mokykla turi surengti konferenciją patyčių problemai aptarti, kurios dalyviai būtų visi mokyklos bendruomenės nariai: administracija, mokytojai, moksleiviai, tėvai ir kiti su mokykla susiję suaugusieji. Šioje konferencijoje galima būtų pristatyti patyčių reiškinį, tarptautinių ir mokykloje atliktų tyrimų duomenis, mokyklos patyčių strategiją.

### **Vietų, kuriose patyčios vyksta dažniausiai, stebėjimas**

Yra pastebima tendencija, kad tyčiojamasi daugiausiai tuomet, kai sumažėja suaugusiųjų priežiūra, pvz., klasėje ar koridoriuje pertraukų metu. Suaugusiųjų, kurie stebi vaikų bendravimą ir gali sureaguoti į patyčių situaciją, buvimas mažina šio elgesio tikimybę tarp vaikų.

Panašus efektas stebimas ir gatvėse prie perėjų budint policininkams. Stovintys ir stebintys vairuotojus policininkai skatina vairuotojus drausmingiau elgtis ir padeda pėstiesiems saugiau jaustis. Vairuotojai, kurie šiaip yra linkę važiuoti nedrausmingai, nepraleisti pėsčiųjų, matydami policininką, tampa mandagesni ir drausmingesni.

Mokytojai turi būti jautrūs ir pastabūs tarp vaikų vykstančioms patyčioms – tada jų buvimas pertraukų metu drausmės vaikams. Tačiau mokytojo, kuris nemato patyčių, kaip problemiško elgesio, buvimas gali neturėti jokio drausminančio poveikio vaikams. Pavyzdžiui, jei mokytojas nelaiko prasivardžiavimo netinkamu elgesiu ir galvoja, kad tai yra normalus dalykas, jis nestabdys tarp vaikų vykstančio prasivardžiavimo.

### **Suaugusiųjų informavimas apie vykstančias patyčias**

Mokykla turėtų įvardinti suaugusius asmenis, į kuriuos vaikai, tėvai, mokytojai tiesiogiai, telefonu ar elektroniniu paštu galėtų saugiai kreiptis, norėdami papasakoti apie jų patirtas ar stebėtas patyčias. Tai padėtų mokykloje kurti atvirumo atmosferą, kurioje visi mokyklos bendruomenės nariai gali kreiptis pagalbos ir papasakoti apie patyčias.

Dar viena galimybė paskatinti vaikus ir kitus mokyklos bendruomenės narius kalbėti apie patyčias – pakabinti anonimes laišku dėžutes, kur vaikai galėtų informuoti suaugusius apie patyčias.

### **Efektyvus reagavimas į patyčias**

Visiems mokyklos bendruomenės nariams turi būti aišku, kaip reaguoti į vykstančias patyčias. Jeigu tinkamo ir greito reagavimo į patyčias nėra, gali susidaryti įspūdis, kad toks elgesys

priimtinas. Vaikai, patiriantys patyčias, matydami, kad toks elgesys yra nestabdomas, gali imti jaustis bejėgiai. Skriaudėjai gali pradėti vertinti patyčias kaip priimtina saviraiškos būdą ar tinkamą problemų sprendimo būdą. O stebėtojai gali ir toliau vengti padėti aukai. Taigi nereaguojant į patyčias būtų stiprinama patyčių kultūra ir „tylėjimo“ atmosfera mokykloje. Kiekvienas suaugęs ir mokiniai, pastebėję patyčias, galėtų jas sustabdyti, įvardindami kad toks elgesys yra nepriimtinas mokykloje.

**Efektyvus reagavimas turi apimti tokias veiklas:**

- ▣ Reagavimą į „čia ir dabar“ vykstančias patyčias;
- ▣ Užsitęsusių patyčių atvejų sprendimą;
- ▣ Pagalbą skriaudžiamiems vaikams ir skriaudėjams;
- ▣ Patyčių atvejų aptarimą su visais situacijos dalyviais.



**Patyčių ignoravimas yra labai prasta reagavimo į patyčias strategija.**

### **Moksleivių įtraukimas padedant nuskriaustiems vaikams**

Moksleivių pagalba bendraamžiams gali padėti jiems pasijusti saugiau. Kartais vaikams gali būti lengviau papasakoti apie kylančius sunkumus bendraamžiams, nei kreiptis į suaugusiuosius. Moksleivių įtraukimas, teikiant pagalbą kitiems vaikams ne tik padeda jiems gerinti bendravimo įgūdžius, išmolti palaikymo būdų, bet ir gerina visą mokyklos klimatą.

#### **Mokiniai gali padėti kurti saugias mokyklas!**

*Įsitrauk į patyčių prevenciją ir prisidėk prie saugios ir draugiškos mokyklos kūrimo*

- ▣ Išklausk savo draugus, kai jie dalinasi mintimis ar jausmais apie jiems kylančius sunkumus.
- ▣ Kurk, tapk nariu ar palaikyk mokinių organizacijas, kurios kovoja su smurtu.
- ▣ Dalyvauk smurto prevencijos programose, pvz., „Bendraamžiai bendraamžiams“.
- ▣ Pasiūlyk būti jaunesnių mokinių patarėju ir padėk savo bendraamžiams.
- ▣ Bendradarbiauk su mokytojais ir mokyklos administracija, kuriant saugaus suaugusiųjų informavimo apie grasinimus, gąsdinimus, ginklų nešiojimą, narkotikų platinimą, gaujų veiklą ir vandalizmą sistemą.
- ▣ Būk pavyzdžiu kitiems.
- ▣ Prašyk savo tėvų ar suaugusiųjų, kuriais pasitiki, pagalbos
- ▣ Būk įsitraukęs į savo mokyklos smurto prevencijos ir reagavimo į ją plano kūrimą, įgyvendinimą ir vertinimą.

## **Klasės lygis**

### **Klasės taisyklių sukūrimas**

Rekomenduojama sukurti klasės taisykles apie pageidautiną ir nepageidautiną elgesį. Kiekvienoje mokykloje yra mokinių elgesio taisyklės. Dar siūloma susikurti kiekvienos konkrečios klasės taisykles. Svarbu, kad taisyklės būtų neprimestos suaugusiųjų, o kad vaikai turėtų galimybę patys jas kurti, koreguoti, siūlyti naujas.

## Klasēs taisyklēs

*Tai mūsū klasē ir tai vieta, priklausanti mums visiems!*

*Mes norime turēti draugiškā ir saugiā klasē, kurioje visi stengiasi pagelbēti vieni kitiems!*

### Mūsū teisēs:

- ▣ Mes visi turime teisē netrukdomi mokytis.
- ▣ Mes visi turime teisē būti saugūs.
- ▣ Mes turime teisē, kad mūsū daiktai būtū saugūs.
- ▣ Mes turime teisē į saugiā aplinkā.
- ▣ Mes turime teisē prašyti pagalbos bei ją gauti.
- ▣ Mes turime teisē dalyvauti visose klasēs veikloje drauge su kitais mokiniais.

### Mūsū pareigos:

- ▣ Mes netrukdyšime kitiems mokytis.
- ▣ Mes pagarbiai bendrausime vieni su kitais (neprasivardžiuosime, nesistumdysime, nesimušime, negrasinsime kitiems).
- ▣ Mes saugosime savo ir kitū vaikū daiktus.
- ▣ Mes rūpinsimės savo klase ir jos saugumu.
- ▣ Mes padėsime vieni kitiems ir elgsimės draugiškai.
- ▣ Mes įtrauksime į klasēs veiklas kiekvienā klasēs mokinį.

## Klasēs valandėlēs

Įgyvendinant patyčių prevencinę programą labai svarbu klasėje skirti laiko, kurio metu mokiniai diskutuotų apie mokinių tarpusavio santykius. Klasēs valandėlēs galima skirti patyčių reiškinio aptarimui: kas tai yra, kodėl patyčios vyksta, kaip jaučiasi vaikai, iš kurių yra tyčiojamasi.



## Rekomenduojamos temos klasės valandėlėms

### Mano saugumas mokykloje.

- ▣ Patyčios: kas tai yra?
- ▣ Kaip jaučiasi vaikai, kuomet iš jų tyčiojasi?
- ▣ Kodėl vaikai tyčiojasi vieni iš kitų?
- ▣ Kaip reaguoti į patyčias: efektyvūs ir neefektyvūs reagavimo būdai.
- ▣ Kaip galiu padėti vaikui, patiriančiam kitų patyčias?
- ▣ Kodėl apie patyčias svarbu papasakoti suaugusiems?
- ▣ Skundimas ir pagalbos ieškojimas.
- ▣ Kaip aš galiu prisidėti prie patyčių mažinimo mokykloje? (labiau tinka vyresnių klasių mokiniams)

### Greta šių temų su vaikais galima aptarti tokias susijusias temas:

- ▣ Pagarba sau ir kitam.
- ▣ Pagarba kito nuosavybei.
- ▣ Jausmų atpažinimas ir raiška.
- ▣ Draugystė.
- ▣ Vienišumas.
- ▣ Konstruktivus konfliktų sprendimas.

## Pageidaujamo, draugiško mokinių elgesio atpažinimas ir skatinimas

Jeigu norime, kad vaikai dažniau bendrautų draugiškai, svarbus yra tinkamo elgesio pastebėjimas ir paskatinimas. Reikėtų pagirti vaiką, kuris užstojo skriaudžiamą vaiką, išdrįso ir sustabdė skriaudėjus. Jeigu tokio teigiamo vaikų elgesio nepastebėsime, tai vaikai mažiau stengsis padėti skriaudžiamam vaikui. Taip pat labai svarbu atkreipti dėmesį ir pagirti vaiką už tai, kad jis kreipiasi pagalbos ar praneša apie atvejus, kuomet yra tyčiojasi iš kitų vaikų.

## Mokytojo elgesio pavyzdys

Vienas iš svarbių elgesio mokymosi būdų yra kitų žmonių elgesio stebėjimas, vadinamas „mokymusi stebint“. Vaikai labai daug mokosi stebėdami suaugusiuosius – pirmiausia tėvus, o vėliau ir kitus: darželio auklėtojus, mokytojus. Todėl mokytojo bendravimas yra vienas iš svarbių elgesio modelių vaikams. Puiku, jei mokytojo bendravimas su kitais yra paremtas pagarba. Problemos gali kilti tuomet, kai mokytojas pats žemina ar nepagarbiai elgiasi su vaikais ar kitais suaugusiais. Pavyzdžiui, jei mokytojas atvirai žemina vaikus, vadindamas juos „nemokšomis“, „žiopliais“, sunku tikėtis, kad tai girdėdami vaikai išmoks pagarbaus elgesio su kitais.

*Mokytojas turėtų laikytis nuostatos, kad saugi klasės aplinka yra geriausia aplinka efektyviam vaikų mokymuisi.*

#### **Geras mokytojas turėtų:**

- ▣ Pamokų metu ne tik siekti moksleiviams perteikti žinias, bet ir stengtis kurti kuo saugesnę aplinką klasėje.
- ▣ Manyti, kad tyčiojimas nėra natūralus vaiko augimo etapas, iš kurio jis vieną dieną išaugs.
- ▣ Pastebėti ir reaguoti į moksleivių netinkamą elgesį – tokį kaip tyčiojimas.
- ▣ Pastebėti vaiką, kuris yra atsiskykęs nuo grupės ar liūdnas.
- ▣ Pasiaiškinti, kokios yra tokio vaiko elgesio ar emocijų priežastys.
- ▣ Stengtis sustabdyti tyčiojimąsi ir suteikti palaikymą aukai.
- ▣ Padėti vaikui rasti tinkamus reagavimo būdus, kuomet kas nors jį įskaudina.
- ▣ Padėti priekabiaujuantiems vaikams keisti savo elgesį.
- ▣ Rodyti tinkamo elgesio pavyzdį.

#### **Bendradarbiavimo tarp mokinių skatinimas**

Yra gerai mokymosi metu skatinti vaikus bendradarbiauti. Tam gali padėti įvairios veiklos, kurių metu vaikai atlieka užduotis ne individualiai, o poromis ar nedidelėmis grupelėmis. Tai padeda mokytis vaikus priimti kitus, įtraukti į veiklas mažiau populiarius ir mažiau įsitraukiančius vaikus. Bendradarbiavimo tarp mokinių skatinimas mažina atskirų mokinių izoliacijos, atstūmimo galimybę.

#### **Patyčių situacijų aptarimas, naudojant nekaltinantį požiūrį**



**Kaltų radimas patyčių situacijoje nepadės išspręsti šios problemos. Yra pavojus, kad kaltu gali tapti vaikas, kuris agresyviai mėgino apsiginti nuo emocinio smurto.**

Tai yra toks patyčių situacijos aptarimo būdas, kuriuo siekiama sumažinti patyčių padarytą žalą nukentėjusiam vaikui ir kitiems į patyčias įsitraukusiems vaikams. Aptariant patyčių situacijas taip pat siekiama padėti vaikams pasimokyti iš įvykusios situacijos.

Nekaltinančio požiūrio esmė – aptarti vykstančias patyčias su visais į jas vienokiu ar kitokiu būdu įsitraukusiais vaikais, nesiekiant surasti kaltininkus ir juos nubausti. Aptarimo metu daugiau dėmesio skiriama supratimui, koks buvo kiekvieno vaiko vaidmuo įvykusiose patyčiose ir ką galima daryti kitaip, jei patyčios kartosis.

Aptarimą organizuoti turėtų klasės auklėtojas, mokytojas ar kitas mokyklos darbuotojas. Aptarime būtinai turi dalyvauti skriaudėjas, stebėtojai, nuskriaustą vaiką palaikantys vaikai. Skriaudžiamas vaikas gali pasirinkti, ar dalyvaus aptarime, ar ne.

**6 žingsniai**, kaip organizuojamas patyčių situacijos aptarimas, naudojant nekaltinantį požiūrį:

1. Pokalbis su skriaudžiamu vaiku. Pokalbio metu nuo patyčių nukentėjusį vaiką reikėtų skatinti papasakoti, kas vyksta, įvardinti jam kylančius jausmus. Labai svarbu, kad vaikas jaustųsi saugus, bendraudamas su mokytoju ar auklėtoju. Šio pokalbio metu reikėtų išsiaiškinti, ar vaikas norėtų dalyvauti patyčių situacijos aptarime.

2. Susitikimo su visais dalyvavusiais patyčiose organizavimas. Mokytojas ar kitas suaugęs surengia mokinių grupės ar klasės susitikimą, kuriame dalyvauja skriaudėjas bei visi patyčias stebėję vaikai.
3. Situacijos išsiaiškinimas. Mokytojas suteikia galimybę skirtingiems vaikams papasakoti, kaip jie supranta, kas atsitiko – be kaltinimų, tik faktų lygmenyje. O taip pat padeda jiems suprasti, koks jų vaidmuo buvo patyčiose. Aiškinantis situaciją tiktų tokie klausimai:
  - Kas atsitiko? (paprašyti, kad skirtingi vaikai papasakotų, kaip jie supranta įvykusį incidentą)*
  - Dėl ko kilo tyčiojimas? Kaip jis prasidėjo?*
  - Koks buvo kitų, aktyviai patyčiose nedalyvavusių, vaikų vaidmuo?*
  - Kaip patyčių stebėjimas galėjo įtakoti skriaudėjo veiksmus? Kas galėjo nutraukti vykstančias patyčias?*
4. Pasidalinimas jausmais. Aptariama, kaip jautėsi visi patyčių dalyviai: skriaudėjas, nukentėjęs vaikas, stebėtojai. Klausimai galėtų būti tokie:
  - Kaip jautėsi vaikai, stebėdami tyčiojimąsi?*
  - Kaip jautėsi skriaudėjas? Skriaudžiamas vaikas?*
  - Kaip vaikai jaučiasi dabar?*
5. Galimi situacijos sprendimo būdai. Su vaikais inicijuojama diskusija – ką dabar galime daryti su šia situacija, kaip gerinti situaciją klasėje, kaip padėti nukentėjusiam vaikui. Galima surinkti aptarimo dalyvių idėjas apie problemos sprendimo būdus, apie tai, kaip padėti nuskriaustam vaikui jaustis geriau. Pvz. „aš sėdėsiu su X vaiku per pietų pertrauką“.
6. Išvados: ko galima pasimokyti iš šios situacijos? Ką daryti, kad patyčios nesikartotų? Baigiant aptarimą svarbu būtų padėti vaikams suprasti, kad nuo kiekvieno jų priklauso tai, kaip vyksta patyčios ir kada jos liausis. Taigi su vaikais galima padiskutuoti, keliant klausimą, kaip galima kitaip elgtis, pasitaikius panašiai situacijai, į ką galima kreiptis pagalbos, kaip iš karto galima padėti skriaudžiamam vaikui.

Aptarimo metu labai svarbu pagirti, palaikyti ir paskatinti tuos stebėtojus, kurie stengėsi sustabdyti priekabiavimą ir padėti vaikui, iš kurio tyčiojamosi. Patyčias taikę vaikai iš tokio aptarimo mokosi geriau suprasti nukentėjusio vaiko jausmus.

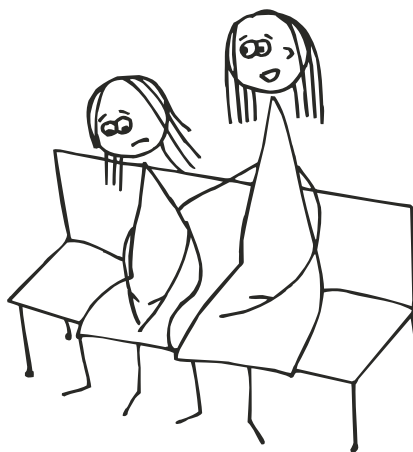
Tyrimai rodo, kad šis metodas yra sėkmingas ir daro didelę įtaką patyčių masto atskirose klasėse sumažėjimui.

## Individualus lygis

### Pagalba skriaudžiamam vaikui

Kalbantis su patyčias patiriančiu vaiku yra svarbu:

- ☉ Aptarti įvykusį tyčiojimosi atvejį. Leisti vaikui išsakyti, kas jam nutiko, kaip jis jaučiasi. Išreikšti supratimą ir palaikymą. O drauge surinkti informaciją apie tai, kas įvyko.
- ☉ Drauge su vaiku sudaryti jo saugumo planą:
  - ▣ Aptarti, kaip vaikas gali išvengti panašių situacijų.



- ▣ *Numatyti, kaip vaikas galėtų elgtis, jei priekabiavimas vyktų toliau.*
- ▣ *Susitarti, kam vaikas gali papasakoti, jei tyčiojimasis nesiliauja.*
- ⦿ Įtraukti nukentėjusį vaiką į veiklas, užsiėmimus, kur jis turėtų progą daugiau bendrauti su kitais bendraamžiais. To tikslas – padėti tyčiojimąsi patiriančiam vaikui gauti bendraamžių paramą.
- ⦿ Įtraukti į pagalbos teikimą vaikui svarbius, patikimus asmenis: bendraamžius, su kuriais jis draugauja, mokytojus, kuriais jis pasitiki ar kitus asmenis.
- ⦿ Stebėti, kaip vaikui sekasi toliau.
- ⦿ Esant poreikiui susisiekti su tėvais ir jiems trumpai nupasakoti apie įvykusį incidentą ir priemones, kurių ėmėsi mokykla.

## Pagalba skriaudėjui

Pagrindinis tikslas, bendraujant su vaiku, kuris skriaudžia kitus yra padėti suprasti savo elgesio priežastis, pasekmes kitiems ir pakeisti savo elgesį, mokinant jį kitokių, neagresyvių bendravimo būdų. Būtų naudinga, jei šis vaikas galėtų dalyvauti bendravimo įgūdžių, pykčio valdymo programoje. Aptariant patyčių situaciją su skriaudėju svarbu:

- ▣ Išsiaiškinti, kas nutiko (kaip būtent šis vaikas supranta, kas atsitiko).
- ▣ Ramiai įvardinti, atspindėti vaiko elgesį aiškiais žodžiais, įvardinant, kaip vaikas tyčiojosi iš kito.
- ▣ Ramiai paaiškinti skriaudėjui, kokį poveikį kitiems vaikams daro toks jo elgesys.
- ▣ Būtinai pasakyti, kad toks elgesys yra nepriimtinas ir priminti, kokio elgesio iš jo tikimasi.
- ▣ Jei patyčios kartojasi, yra svarbu vaikui įvardinti tokio elgesio pasekmes, t.y., kad bus susisiekiama su jo tėvais ar pan.



**Kaip vaikai išmoksta agresyvaus elgesio, taip galima juos išmokyti ir neagresyvių bendravimo būdų.**

## Individualūs pokalbiai su vaikų tėvais

Svarbu, kad teikiant pagalbą nukentėjusiems ir skriaudžiantiems kitus vaikams, būtų įtraukiami ir jų tėvai.



## Vaidybinių veiklų pritaikymas patyčių prevencijoje

Bendraujant su įvairaus amžiaus vaikais apie patyčias mokykloje, efektyvu naudoti įvairias vaidybines veiklas. Jos padeda aktyviai įtraukti vaikus į nagrinėjamą temą ir gali būti naudojamos klasės valandėlių ar tam tikrų būrelių metu. Gali būti keli skirtingi būdai, kaip vaidybinės veiklos naudojamos patyčių prevencijoje:

- ▣ Klasės valandėlių ar būrelių metu vaikai gauna užduotis pastatyti trumpus etiudus ar vaidinimus apie patyčių problemą. Vaidinimus vaikai rodo vieni kitiems, o po vaidinimų aptariami įvairūs su patyčiomis susiję klausimai: kodėl vyksta patyčios, kaip jaučiasi patyčiose dalyvaujantys vaikai, kas gali padėti skriaudžiamam vaikui, kokie yra tinkami ir netinkami patyčių sprendimo būdai ir pan.
- ▣ Mokykloje suburiama speciali „teatro trupė“, kuri paruošia vaidinimus patyčių tema (pavyzdžiui, keletą skirtingų vaidinimų, vaizduojančių skirtingas patyčių formas: apkalbas, reketą, erzinimą, ignoravimą ir pan.). Ši trupė gali dalyvauti klasės valandėlėse, skirtose patyčių temai ir jų metu vaikams parodyti paruoštus vaidinimus. Siekiant įtraukti ir nevaidinančius vaikus, galima būtų vaidinimus stabdyti tam tikrose vietose ir spektaklį stebintiems vaikams pasiūlyti patiems suvaidinti tęsinį (pavyzdžiui, laimingą tam tikros patyčių situacijos pabaigą) arba teikti pasiūlymus, kaip aktoriai turi vaidinti toliau. Po vaidinimų diskutuojama iš anksto numatytais patyčių problemos klausimais.
- ▣ Mokyklos teatro trupės paruoštas spektaklis apie patyčias gali būti pristatomas visai mokyklos bendruomenei: mokiniams, mokytojams, tėvams. Vaidinimas padėtų aktualizuoti patyčių temą, pradėti diskutuoti šia tema. Vėliau spektaklį su atskirų klasių mokiniais galėtų aptarti klasių auklėtojai.

### Vaidybinių veiklų taikymo patyčių prevencijoje nauda:

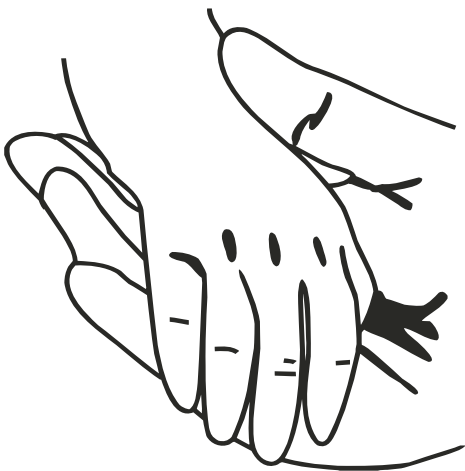
- ▣ tai leidžia neasmeniškai kalbėti apie šią skaudžią temą;
- ▣ vaidybinės veiklos padeda tyrinėti galimus elgesio modelius, išeiti iš įvairių patyčių situacijų, taip pat leidžia pamatyti, kiek efektyvūs yra pasirinkti reagavimo būdai;
- ▣ tai yra puikus būdas parodyti, kaip patyčios veikia skriaudžiamus vaikus, patyčių stebėtojus;
- ▣ mėgindami būti kito vaiko vietoje, „kailyje“, vaikai mokosi įsijausti, geriau suprasti kito žmogaus jausmus;
- ▣ vaidinimai yra efektyvus būdas išmokinti vaikus tinkamų socialinių įgūdžių.

## Moksleivių įtraukimas į bendraamžių palaikymo programas

Bendraamžių palaikymo projektai – tai įvairios programos, kurių metu moksleiviai teikia pagalbą savo bendraamžiams: tarpininkaudami sprendžiant konfliktines situacijas, išklaUSDdami ar mokydami kitus. Bendraamžių palaikymo programos gali būti taikomos įvairiose mokyklose kaip prevencinės veiklos dalis. Šios programos yra naudingos, siekiant ugdyti vaikų socialinius įgūdžius, didinti saugumą mokykloje, stiprinti moksleivių tarpusavio bendravimą.

### Bendraamžių palaikymo programų esminiai bruožai:

- ▣ šios programos pagrįstos savanoriškumo principu;
- ▣ yra vykdomos tarp panašaus amžiaus vaikų;
- ▣ yra pagrįstos tuo, kad vaikai neretai lengviau pasakoja apie kylančius sunkumus bendraamžiams, nei suaugusiems žmonėms;
- ▣ moksleiviai yra specialiai apmokomi ir paruošiami dalyvavimui programoje;
- ▣ mokiniai atlieka „klausytojų“, „patikėtinių“ vaidmenį.



Bendraamžių palaikymo programose vaikai nėra mokomi psichologinio konsultavimo. Šios programos yra orientuotos į pagalbos teikimą kitiems vaikams, juos išklaUSDant, palaikant bei padedant kreiptis pagalbos į suaugusius asmenis ar atitinkamas organizacijas.

Patyčių prevencinėje programoje moksleivių įtraukimas į bendraamžių palaikymo programą gali būti labai efektyvi prevencijos dalis. Mokiniai, dalyvaujantys bendraamžių palaikymo programoje galėtų atlikti labai svarbų vaidmenį: teiktų pagalbą ir palaikymą nuo patyčių nukentėjusiems vaikams. Svarbu, kad bendraamžių palaikymo programa nebūtų vienintelė patyčių mažinimui skirta veikla –

moksleivių įtraukimas turi įsikomponuoti į kitas tuo pat metu vykdomas prevencines veiklas: mokyklos bendruomenės švietimą, reagavimą į vykstančias patyčias ir kitas.

Mokykla, apsisprendusi patyčių prevencijos rėmuose suburti moksleivius, teikiančius pagalbą kitiems mokiniams, turėtų atsižvelgti į tokius aspektus:

- ▣ **Moksleivių atranka.** Yra svarbu, kad mokiniai, dalyvaujantys programoje, atstovautų kuo įvairesnius mokinius, atspindėtų visą mokinių bendruomenę. Taigi yra labai svarbu, kad moksleivių palaikymo programoje dalyvautų ne vien mergaitės ar vien berniukai, ne tik patys geriausi mokyklos mokiniai.
- ▣ **Moksleivių parengimas dalyvavimui programoje.** Moksleivių paruošimas veiklai yra labai svarbi sėkmingos programos įgyvendinimo dalis. Vaikai, kurie planuoja teikti pagalbą ir paramą savo bendraamžiams, turi būti apmokomi tam būtinų įgūdžių: kaip išklaUSDyti ir emociškai palaikyti kitą vaiką, kaip tinkamai išsiaiškinti problemą, dėl kurios į juos kreipiasi kiti vaikai, kaip ir kodėl reikia laikytis konfidencialumo principo ir žinoti, kada konfidencialumo taisyklė gali būti sulaužyta, kur kitą mokinį kreipti pagalbos, jei jam neužtenka tik bendraamžių palaikymo. Kartu su besiruošiančiais dalyvauti programoje mokiniais reikėtų aptarti galimas kitų mokyklos mokinių reakcijas į juos, taip pat galimas patyčias jų pačių, t.y. mokinių–klausytojų atžvilgiu. Vaikai turi būti pasiruošę ne tik padėti

- ▣ kitiems, bet ir padėti patys sau, iškilus kitų vaikų agresijai ar priešiškumui.
- ▣ **Informavimas apie mokinių patikėtinius.** Mokyklos bendruomenė turi žinoti apie visas mokyklos vykdomas prevencines veiklas. Kalbant apie bendraamžių palaikymo programą, yra svarbu, kad kiti mokyklos mokiniai gautų tikslią ir aiškią informaciją apie tai, kokia veikla užsiima jų bendraamžiai, kokią pagalbą jie gali gauti iš mokinių-klausytojų, kaip ir kada mokiniai-klausytojai bus pasiekiami ir prieinami. Apie vykdomą programą turi žinoti ir moksleivių tėvai.
- ▣ **Suaugusiųjų dalyvimas bendraamžių palaikymo programoje.** Moksleivių palaikymo programose labai svarbus vaidmuo tenka ir suaugusiems. Suaugusiųjų parama, palaikymas, paskatinimai yra labai svarbūs moksleiviams, dalyvaujantiems bendraamžių palaikymo programoje. Taigi mokykla turėtų apsvarstyti, kas iš mokyklos darbuotojų prižiūrės moksleivių grupę, padės jiems pasiruošti veiklai bei teiks vėlesnį palaikymą.
- ▣ **Parama ir palaikymas moksleivių patikėtiniams.** Turėtų būti numatyta, kaip mokinius-klausytojus paremti ir palaikyti gali bet kuris iš mokyklos mokytojų, kaip mokytojai turi bendrauti ir reaguoti į mokinius-klausytojus, jei šie kreipiasi pagalbos dėl kokio nors jų klasės mokinio.
- ▣ **Programos vykdymo eiga ir stebėjimas.** Mokiniai, dalyvaujantys bendraamžių palaikymo programoje, turi turėti galimybę reguliariai susitikti, aptarti jiems kylančias sudėtingas situacijas, pasidalinti emocijomis ir jausmais.

Vienas svarbiausių principų, kurio turi būti laikomasi bendraamžių palaikymo programose – konfidencialumo principas. Yra labai svarbu, kad mokyklos mokiniai galėtų pasitikėti mokiniais-klausytojais, antraip programa nebus efektyvi. Todėl yra be galo svarbu laikytis konfidencialumo tiek bendraujant su kitais mokiniais-klausytojais, tiek su mokiniais, neįsitraukusiais į programą ar kitais žmonėmis.

Bendraamžių palaikymo programos ne tik padeda spręsti patyčių situacijas, suteikia palaikymą vaikams, kurie nukenčia nuo patyčių, bet ir teigiamai veikia bendrą mokyklos klimatą, mokinių saugumo jausmą, mokinių tarpusavio bendravimą. Vaikai, dalyvaujantys programoje išmoksta labai vertingų gyvenimiškų ir bendravimo įgūdžių bei rodo teigiamą pavyzdį kitiems mokiniams.

- ▣ kitiems, bet ir padėti patys sau, iškilus kitų vaikų agresijai ar priešiškumui.
- ▣ **Informavimas apie mokinių patikėtinius.** Mokyklos bendruomenė turi žinoti apie visas mokyklos vykdomas prevencines veiklas. Kalbant apie bendraamžių palaikymo programą, yra svarbu, kad kiti mokyklos mokiniai gautų tikslią ir aiškią informaciją apie tai, kokia veikla užsiima jų bendraamžiai, kokią pagalbą jie gali gauti iš mokinių-klausytojų, kaip ir kada mokiniai-klausytojai bus pasiekiami ir prieinami. Apie vykdomą programą turi žinoti ir moksleivių tėvai.
- ▣ **Suaugusiųjų dalyvimas bendraamžių palaikymo programoje.** Moksleivių palaikymo programose labai svarbus vaidmuo tenka ir suaugusiems. Suaugusiųjų parama, palaikymas, paskatinimai yra labai svarbūs moksleiviams, dalyvaujantiems bendraamžių palaikymo programoje. Taigi mokykla turėtų apsvarstyti, kas iš mokyklos darbuotojų prižiūrės moksleivių grupę, padės jiems pasiruošti veiklai bei teiks vėlesnį palaikymą.
- ▣ **Parama ir palaikymas moksleivių patikėtiniams.** Turėtų būti numatyta, kaip mokinius-klausytojus paremti ir palaikyti gali bet kuris iš mokyklos mokytojų, kaip mokytojai turi bendrauti ir reaguoti į mokinius-klausytojus, jei šie kreipiasi pagalbos dėl kokio nors jų klasės mokinio.
- ▣ **Programos vykdymo eiga ir stebėjimas.** Mokiniai, dalyvaujantys bendraamžių palaikymo programoje, turi turėti galimybę reguliariai susitikti, aptarti jiems kylančias sudėtingas situacijas, pasidalinti emocijomis ir jausmais.

Vienas svarbiausių principų, kurio turi būti laikomasi bendraamžių palaikymo programose – konfidencialumo principas. Yra labai svarbu, kad mokyklos mokiniai galėtų pasitikėti mokiniais-klausytojais, antraip programa nebus efektyvi. Todėl yra be galo svarbu laikytis konfidencialumo tiek bendraujant su kitais mokiniais-klausytojais, tiek su mokiniais, neįsitraukusiais į programą ar kitais žmonėmis.

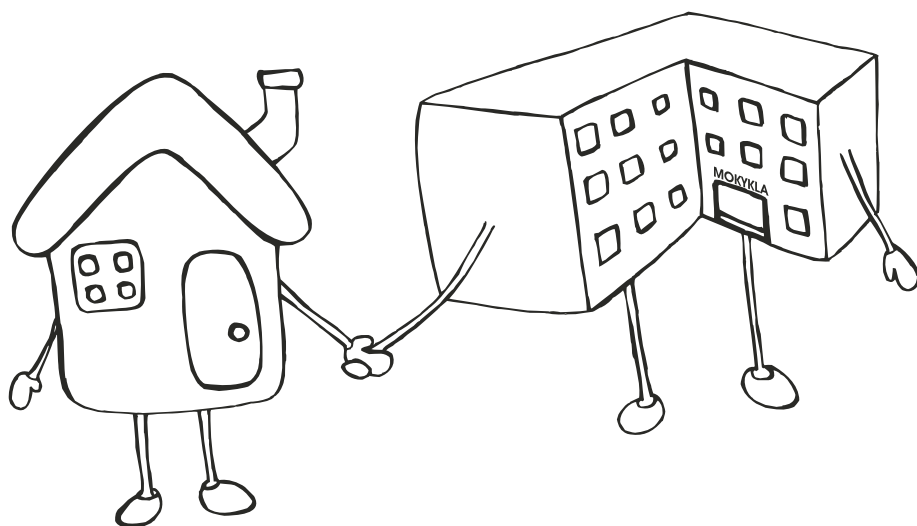
Bendraamžių palaikymo programos ne tik padeda spręsti patyčių situacijas, suteikia palaikymą vaikams, kurie nukenčia nuo patyčių, bet ir teigiamai veikia bendrą mokyklos klimata, mokinių saugumo jausmą, mokinių tarpusavio bendravimą. Vaikai, dalyvaujantys programoje išmoksta labai vertingų gyvenimiškų ir bendravimo įgūdžių bei rodo teigiamą pavyzdį kitiems mokiniams.

## Kodėl vaikams sunku papasakoti apie patyčias?

Dažniausios vaikų įvardijamos priežastys:

- ▣baisu, kad skriaudėjai kerštaus – 42\*
- ▣nenoriu būti skundiku – 41
- ▣nenoriu jaudinti tėvų – 34
- ▣gėda, kad pats negaliu apsiginti – 31
- ▣baimė prarasti draugus – 29
- ▣sunku įrodyti priekabiavimą, todėl neverta sakyti – 29
- ▣bijau tėvų reakcijos – 25
- ▣jaučiuosi sutrikęs – 25
- ▣aš negaliu pakeisti situacijos – 24

\* iš 100 vaikų.



Kad ir koks būtų vaiko vaidmuo – skriaudėjo, nukentėjusiojo ar stebėtojo – pagrindinė tėvų funkcija, sprendžiant patyčių situaciją – tai tinkamų mokyklos darbuotojų informavimas. Galima kreiptis į mokytoją, jei patyčios vyksta to mokytojo klasėje, pvz. kreiptis į kūno kultūros mokytoją, jei tai vyksta sporto salėje ar persirengimo kambariuose. Galima kreiptis į direktorių, jei tai vyksta drabužinėje, koridoriuose, popamokinių užsiėmimų metu, pakeliui į ar iš mokyklos arba jei problema yra nesiliaujanti klasėje. Galima kreiptis į aukštesnio lygio valdžios institucijas, prižiūrinčias mokyklas, pvz. švietimo skyrius, jei mokykla nereaguoja į patyčias tarp vaikų.

## Tėvai gali padėti kurti saugias mokyklas!

- ▣ Aptarkite mokyklos disciplinos tvarką su savo vaiku. Parodykite, kad gerbiate taisykles ir padėkite savo vaikui suprasti, kodėl jos yra būtent tokios.
- ▣ Įtraukite savo vaiką į tinkamo elgesio namie taisyklių kūrimą.
- ▣ Kalbėkite su savo vaiku apie prievartą, kurią jis mato per televiziją, video žaidimuose ir galbūt kaimynystėje.
- ▣ Padėkite savo vaikui pamatyti prievartos padarinius.
- ▣ Išmokykite savo vaiką spręsti problemas.
- ▣ Padėkite savo vaikui rasti būdų, kaip galima išreikšti pyktį nežeidžiant kitų žmonių nei žodžiais, nei fiziškai.
- ▣ Pastebėkite bet kokį jūsų vaiko elgesį, keliantį nerimą.
- ▣ Būkite atviras bendravimui.
- ▣ Išklausykite savo vaiką, jei jis dalinasi susirūpinimu savo draugais.
- ▣ Būkite įsitraukęs į savo vaiko mokyklos gyvenimą padėdami atlikti namų darbus ar juos tikrindami, kalbėdami su jo mokytojais ir lankydami susirinkimus.
- ▣ Paskatinkite savo mokyklą suteikti vaikams ikipamokinį ir popamokinį užimtumą.
- ▣ Pasisiūlykite dirbti su mokyklinėmis grupelėmis, besirūpinančiomis smurto problema.
- ▣ Bendradarbiaukite su kitų vaikų tėvais.

Kartais tėvai vengia kreiptis į mokyklos darbuotojus dėl vaiko sunkumų. Neretai tėvai į problemas sprendimą įtraukiami tuomet, kai patyčios jau yra įvykusios. Pavyzdžiui, skriaudėjo tėvai yra kviečiami pasikalbėti po incidento. Tokie pokalbiai būna sunkūs ir ne visada produktyvūs, nes tėvai į pokalbius ateina nusiteikę būti „pabarti“ ar pasijausti netikusiais tėvais dėl to, kad nesusitvarko su savo vaiku. Rekomenduojama tėvus į prevencines veiklas įtraukti kuo anksčiau, kol dar nėra incidentų – tada tėvai į pokalbį su mokyklos darbuotojais eis tikėdamiesi pasitarti, o ne būti išbarti už netinkamą vaiko elgesį. Tinkami būdai įtraukti tėvus į patyčių prevencijos veiklas – tai tėvų informavimas apie patyčias, jų pasekmes susitikimų ir susirinkimų metu, o taip pat plakatais ir lankstinukais; svarbus rekomendacijų tėvams teikimas (pvz., neduoti vaikams daug pinigų ir brangių daiktų į mokyklą).

### Tėvams apie patyčias

#### Ar Jūsų vaikas patiria bendraamžių tyčiojimąsi?

Nėra specifinių ženklų, rodančių, kad Jūsų vaikas patiria kitų bendraamžių patyčias ar priekabas. Tačiau gali būti, jog Jūsų vaikas sunkiai bendrauja su vienmečiais ir, galbūt, patiria jų tyčiojimąsi. Jei pastebėjote, kad vaikas:

- ▣ grįžta iš mokyklos su sugadintais daiktais, praradęs daiktą ar pinigus,
- ▣ turi mėlynių, įdrėskimų ar panašių žymių,
- ▣ pradėjo eiti kitu keliu iš namų į mokyklą,
- ▣ pradėjo nenorėti eiti į mokyklą be jokios aiškios priežasties,
- ▣ grįžęs iš mokyklos būna irzlus, nuliūdęs ar neįprastai emociingas.

#### Kuo galite padėti savo vaikui, jeigu jis patiria bendraamžių patyčias?

Sužinojus apie tai, kad Jūsų vaikas patiria bendraamžių patyčias, jums gali būti pikta arba liūdna. Kartais „Vaikų linijai“ vaikai pasakoja, kad nediršta tėvams sakyti apie patiriamas patyčias, nes bijo nuliūdinti savo tėvus. O kartais vaikai nepasakoja tėvams apie patyčias, nes baiminasi, kad tėvai jais nepatikės arba tiesiog pasakys „Nekreipk dėmesio!“

- ▣ Jei vaikas papasakoja Jums, kad patiria bendraamžių patyčias, pirmiausiai išklauskite jį. Leiskite vaikui išpasakoti viską, kas jam nutiko.
- ▣ Pasakodamas apie bendraamžių patyčias vaikas gali laikyti save skundiku. Būtinai pasakykite savo vaikui, kad jis gerai padarė, papasakodamas Jums apie tai.
- ▣ Nepulkite sakyti „Nebūk skystablauzdis, juk tave tik erzina!“, „Visa tai praeis...“, „Tvarkykis su tuo pats.“ Negalvokite, kad vaikas pats vienas susitvarkys su patyčiomis. Jei vaikas pasakoja Jums apie tai, kas vyksta, jis prašo Jūsų pagalbos.
- ▣ Nekaltinkite vaiko dėl patiriamų patyčių, sakydami: „Pats esi kaltas dėl to...“ Vaikai nėra kalti dėl to, kad iš jų tyčiojasi.
- ▣ Galbūt Jūs nujaučiate, kad Jūsų vaikas patiria patyčias, tačiau nediršta Jums nieko pasakoti. Tuomet galima paklausti apie tai savo vaiko draugų ar mokytojų.
- ▣ Labai svarbu, kad Jūsų vaikas kam nors papasakotų apie patiriamas patyčias. Jeigu jis atsisako apie tai kalbėti su Jumis, pasiūlykite jam pasikalbėti su kuo nors kitu – šeimos nariu, mokytoju arba paskambinti į „Vaikų liniją“.
- ▣ Kai Jūsų vaikas papasakoja apie patyčias, labai svarbu, kaip Jūs reaguojate ir elgiatės toliau. Nevertėtų elgtis skubotai, pavyzdžiui, pulti susitikti ir pasikalbėti su besityčiojančio vaiko tėvais. Gali būti, kad būtent tokio elgesio Jūsų vaikas bijo. Jis gali baimintis, kad dėl to patyčios tik dar labiau sustiprės.
- ▣ Būtinai kartu su vaiku aptarkite, ką ir kaip toliau daryti. Galbūt Jūs galite vaikui pasiūlyti užrašyti, kaip iš jo tyčiojamosi.
- ▣ Aptarkite galimybę drauge nueiti pasikalbėti su mokytojais. Gali būti, kad vaikas norės kalbėtis ne su savo auklėtoju, o su kitu mokytoju, su kuriuo kalbėdamas jis jausis saugiai.
- ▣ Labai svarbu, kad Jūs kalbėtumėtės su mokytojais apie patyčias, kad jie žinotų, kas vyksta. Gali būti, kad šaipomasi ne tik iš Jūsų vaiko, bet ir iš kitų vaikų. Negalvokite, kad Jūs keliate nemalonumus mokytojams ar bereikalingai eikvojate jų laiką. Jūs galite pasikalbėti ir su

- ▣ mokyklos direktoriumi ar direktoriaus pavaduotoju ir su jais pasitarti, kaip reaguoti į situaciją ir elgtis toliau.
- ▣ Prisiminkite, kad sumažinti ar sustabdyti patyčias – ne vieno žmogaus jėgoms. Efektyviam šios problemos sprendimui reikalingas aktyvus mokytojų, mokyklos administracijos, tėvų ir moksleivių įsitraukimas.
- ▣ Patyčios nesiliauja iš karto. Tam reikia laiko. Padrąsinkit savo vaiką ir toliau pasakoti Jums apie tai, kas vyksta.
- ▣ Labai svarbu, kad savo vaikui sakytumėte, jog jį mylite ir stengiatės padaryti viską, kas įmanoma, kad jis jaustųsi saugus.

## Jeigu Jūsų vaikas tyčiojasi iš kito

Jūs galite nujauti, kad Jūsų vaikas tyčiojasi iš kitų vaikų, jei pastebėjote, kad jis yra linkęs su bendraamžiais elgtis agresyviai, kilusius nesutarimus ar konfliktus spręsti jėga, arba netikėtai įsigyja pinigų, namo parsineša Jums nematytų daiktų, kurių jis pats negalėtų nusipirkti.

Sužinoję, kad Jūsų vaikas skriaudžia kitus, Jūs galite labai nusivilti savo vaiku ar supyksti ant jo. Gali kilti mintis nubausti vaiką. Tačiau geriau susilaikyti ir pamėginti suprasti, kas skatina jį taip elgtis. Kas galėtų skatinti jį tyčiotis iš kitų vaikų? Kartais vaikai pradeda tyčiotis reaguodami į kažkokių įvykius. Galbūt buvo kokių nors svarbių pasikeitimų ar įvykių šeimoje ar mokykloje? Galbūt vaikas turi kažkokių sunkumų mokykloje, su kuriais jis pats nesusitvarko? Galbūt iš Jūsų vaiko taip pat kas nors tyčiojosi? O gal jūsų vaikas nežino, kad tai yra netinkamas ir kitą žeidžiantis elgesys?

### Sužinoję, kad jūsų vaikas tyčiojasi iš kitų:

- ▣ Pirmiausiai pamėginkite ramiai pasikalbėti su savo vaiku apie tai, kas vyksta. Paskatinkite jį kalbėti ir papasakoti, kas skatina jį taip elgtis. Galbūt Jūsų vaikui reikalinga Jūsų pagalba?
- ▣ Jei nepavyksta su vaiku pasikalbėti iš pirmo karto, turėkite kantrybės. Parodykite vaikui, kad jums rūpi, kas vyksta ir esate sunerimęs dėl jo.
- ▣ Siekiant sumažinti vaiko agresyvumą, gali prireikti ir kitų žmonių pagalbos: kitų šeimos narių, mokyklos psichologo, auklėtojo ar mokytojo.
- ▣ Nesitikėkite staigių vaiko elgesio pokyčių. Gali prireikti daug pastangų ir laiko, kad patyčios sumažėtų.

## Jei Jūsų vaikas yra stebėtojas

Nemažai moksleivių vengia įsitraukti į stebimas patyčias ir padėti skriaudžiamam vaikui, nors ir išgyvena dėl vykstančių patyčių. Vaikai, stebintys patyčias, vengia aktyviai į jas reaguoti, nes galvoja, kad:

- ▣ patyčios gali atsisukti prieš juos;
- ▣ jie gali dar labiau pakenkti aukai;
- ▣ nesulauks jokio palaikymo iš kitų moksleivių ar mokytojų.

Nesvarbu kokiame vaidmenyje yra vaikas – patyčios veikia kiekvieną. Todėl labai svarbu ugdyti tokius vaikų įgūdžius, kurie padėtų vaikams išdrįsti kalbėti apie tai, kas vyksta ar aktyviai reaguoti į vykstančias patyčias. Jūs galite padėti vaikams suprasti, kad nuo kiekvieno vaiko priklauso saugumas mokykloje ir kad tylėjimas tik gilina problemas, o ne padeda jas spręsti.

Sužinoję, kad jūsų vaikui tenka stebėti patyčias, skatinkite vaiką pasakoti apie tai: kas vyksta, kaip jūsų vaikas jaučiasi tame, kaip jis stengiasi reaguoti. O kartu aptarkite su vaiku jo baimes, galimus reagavimo į patyčias būdus. Kartais gali būti labai svarbu, kad apie sužinotas patyčias pranešumėte klasės auklėtojiui.



### Kas yra patyčios?

Patyčios – įvairus elgesys, kai vaikai tyčiojasi vieni iš kitų. Patyčios – tai:

- ▣ Kabinėjimasis
- ▣ Pravardžiavimas
- ▣ Erzinimas
- ▣ Stumdymas
- ▣ Mušimas
- ▣ Pinigų atiminėjimas
- ▣ Atiminėjimas kuprinės, sąsiuvinų ar kitų Tavo daiktų
- ▣ Apkalbinėjimas
- ▣ Ignoravimas
- ▣ Gąsdinimas

Patyčios vyksta:

- ▣ Mokykloje: klasėje, tualetuose, sporto salėje ir pan.
- ▣ Pakeliui į mokyklą ar grįžtant iš jos
- ▣ Autobuse
- ▣ Parke ir kitur, kur Tu leidi laiką

### Kaip jaučiasi vaikai, kai jie patiria patyčias?

Labai skaudu, kai Tu patiri patyčias. Tuomet jauties išgąsdintas ir nelaimingas. Tai gali būti taip skaudu ir nemalonu, kad trukdo susikaupti bei mokytis. Tai priverčia jaustis taip, lyg būtum kažkuo blogas, lyg Tau būtų kažkas negerai. Priekabiautojai stengiasi, kad Tu pats pasijustum kaltas dėl to, kas vyksta.

### Kodėl priekabiaujama?

Vaikai ir paaugliai, kurie priekabiauja prie kitų vaikų, dažniausiai turi savų problemų. Jie gali jaustis liūdni ar pikti. O gal jie turi problemų namie?

Galbūt prie jų irgi kas nors priekabiauja, pavyzdžiui, jų šeimoje ar kur kitur?

Bijodami, kad kažkas gali prisikabinti prie jų, jie stengiasi pirmi tai padaryti.

### Kaip elgtis, kai patiri patyčias?

Atmink, kai Tu patiri patyčias – TAI NE TAVO KALTĖ! JEI IŠ TAVĖS TYČIOJASI – TU NETURI SU TUO TAIKSTYTIS IR KOVOTI VIENAS!

▣ **NETYLĖK, O PAPANAKOK.** Pats svarbiausias dalykas, kurį gali padaryti, kai iš Tavęs tyčiojama, – tai papasakoti apie tai kam nors. Pasakyk draugui, kas vyksta, – priekabiautojui bus sunkiau užsipulti Tave, kai turi draugą ir jis Tave palaiko. Arba gali pakalbėti apie tai su suaugusiais: tėvais, mokytojais ar kuo kitu, kuo Tu pasitiki ir kas Tau galėtų padėti. Nebijok pasakyti apie priekabiautojus, nes jie elgiasi neteisingai ir neturi teisės skriausti nei Tavęs, nei kitų vaikų. Jei kam nors papasakojai, bet tai nepadėjo – nenusimink! Tu gali pasakyti apie tai dar kam nors.

▣ **VENK** tų vietų, kur, Tavo manymu, dažnai lankosi priekabiautojai. Tai gali reikšti, kad turėsi

- ▣ pakeisti savo kelią į mokyklą, vengti tam tikrų mokyklos ar žaidimų aikštelės vietų, eiti į rūbinę ar tualetą tik tuomet, kai ten bus kitų žmonių. Toks elgesys Tau gali padėti išvengti nemalonaus susidūrimo su priekabautojais.
- ▣ UŽSIRAŠYK viską, kas Tau nutinka, visas įvykių detales, o taip pat ir savo jausmus. Pirma, tai padės Tau lengviau viską įsisąmoninti, įprasminti. Antra, kai nuspręsi kam nors apie tai viską papasakoti, bus lengviau įrodyti savo tiesą, kai turėsi užrašus.
- ▣ NEPULK PRIEŠINTIS priekabautojams, ypač jei jauti, kad jėgos nelygios. Dažniausiai priekabautojai yra stipresni už Tave arba yra keliese, todėl jaučiasi saugiai tyčiodamiesi iš Tavęs. Jei pasipriešinsi, gali būti, kad situacija dar tik pablogės: Tave gali sumušti arba gali būti apkaltintas tuo, kad pirmas pradėjai konfliktą arba muštynes.
- ▣ NEBŪK VIENAS. Dažniausiai priekabautojai puola vaikus ir paauglius, kurie yra vieni. Labai svarbu, kad Tu jaustumėis saugus. Stenkis kuo mažiau laiko būti vienas. Pavyzdžiui, namo eik su draugais arba, jei jautiesi nesaugus, paprašyk ko nors likti su Tavim.

### Kaip galima padėti kitam?

Galbūt Tu pats nepatiri patyčių, bet pažįsti vaiką, prie kurio priekabiauja. Gal jis ir nėra Tavo draugas, gal mokosi kartu su Tavimi ar yra tiesiog pažįstamas. Gal kada matei, kaip kažkas iš mokinių kabinėjosi prie vaiko, kurį tu pažįsti? Ar pagalvojai, ką galima būtų padaryti? Gal pagalvojai, kad Tu vis tiek nieko negali pakeisti?

### Tu gali padėti!

- ▣ BŪK DRAUGIŠKAS su vaiku, kuris patiria patyčias. Parodyk jam, kad Tu matai, kas su juo vyksta, ir kad tai Tau rūpi. Jei gali, pasistenk dažniau būti su juo – priekabautojams bus sunkiau tyčiotis, kai jis bus ne vienas.
- ▣ PARAGINK vaiką, kuris patiria patyčias, pasipasakoti kam nors: kokiam nors suaugusiam ar kitam žmogui, kuriuo jis pasitikėtų.
- ▣ PAPANOK kam nors apie tai, ką matei. Kartais vaikai, patiriantys patyčias, patys nedrįsta niekam pasakoti, bijo, kad jais nepatikės. Atmink, kad priekabautojai taip pat dažnai bijo, kad kas nors sužinos apie tai, kaip jie elgiasi. Todėl labai svarbu, kad kas nors žinotų apie tai, kas vyksta, ir Tu gali tai papasakoti!
- ▣ NESITYČIOK, nors taip elgiasi Tavo draugai. Lengva prisijungti prie kitų vaikų ir priekabauti prie ko nors, kas yra už kitus silpnesnis. Nesityčiodamas Tu parodysi priekabautojams, kad galima elgtis ir kitaip.

## Anketa patyčių masto įvertinimui mokykloje

Mielas (-a) moksleivi (-e), kviečiu Tave dalyvauti tyrime apie vaikų patyčias. Patyčios pasireiškia įvairiais būdais: mušimu, stumdymu, spardymu, pinigų ar daiktų atėmimu, pravardžiovimu ir pan. Norėčiau paprašyti, kad nuoširdžiai atsakytum į visus klausimus. Apklausa yra anoniminė, todėl nerasyk nei vardo, nei pavardės.

**1. Tavo lytis (pažymėk varnele atsakymą atitinkantį langelį) :**

vyr.  mot.

**2. Kiek Tau metų? (įrašyk skaičių) \_\_\_\_\_**

**3. Kurioje klasėje mokaisi? (įrašyk skaičių) \_\_\_\_\_**

**4. Kaip saugiai Tu jautiesi savo mokykloje?**

Labai saugiai  Saugiai  Kartais saugiai, kartais nesaugiai

Nesaugiai  Visiškai nesaugiai

**5. Kaip dažnai kiti mokiniai tyčiojosi iš Tavęs (per paskutinius 2 mėnesius)?**

Niekada  1-2 kartus  2-3 kartus per mėnesį

1 kartą per savaitę  Keletą kartų per savaitę

**6. Kokiū būdų iš Tavęs tyčiojosi (per paskutinius 2 mėnesius)? ( kiekvienoje eilutėje varnele pažymėk atsakymą atitinkantį langelį)**

	Niekada	1-2 kartus	2-3 kartus per mėnesį	1 kartą per savaitę	Keletą kartų per savaitę
Mušdavo					
Stumdydavo					
Įspirdavo					
Gadindavo Tavo daiktus					
Atimdavo Tavo pinigus ar kitus daiktus					
Ignoruo-davo ar nebendraudavo su Tavimi					
Apkalbinėdavo Tave					
Prasivardžiuodavo, erzindavo Tave					
Grasindavo Tau					
Apspjaudydavo Tave					
Rašydavo įžeidinėjančius ir nemalonus užrašus apie Tave					
Iš Tavęs tyčiojosi kitais būdais ( įrašyk savo variantą).....					

**7. Kuriose mokyklos vietose iš Tavęs tyčiojosi?** (kiekvienoje eilutėje pažymėk atsakymą varnele)

	Niekada	Kartais	Dažnai
Koridoriuose			
Kabinetuose			
Valgykloje			
Tualete			
Mokyklos kieme ar teritorijoje			
Kitoje vietoje ( <i>įrašyk savo variantą</i> ).....			

**8. Kaip Tu reaguoji, jeigu iš Tavęs tyčiojasi?** (kiekvienoje eilutėje pažymėk atsakymą varnele)

	Niekada	Kartais	Dažnai
Atsakau skriaudėjams tuo pačiu			
Papasakoju tėvams			
Papasakoju mokytojams			
Papasakoju draugams			
Nesiimu jokių veiksmų			
Stengiuosi parodyti, kad manęs tai neįaudina			
Tavo variantas ( <i>įrašyk</i> ) .....			

**9. Kaip dažnai mokytojai tyčiojasi iš kitų mokinių?**

Niekada       Kartais       Dažnai

**10. Kaip dažnai Tu tyčiojaisi iš kitų mokinių (per paskutinius 2 mėnesius) ?**

Niekada       1-2 kartus       2-3 kartus per mėnesį

1 kartą per savaitę       Keletą kartų per savaitę

**11. Jei tyčiojais iš kitų vaikų mokykloje, ar darei ką nors iš žemiau nurodytų dalykų (per paskutinius 2 mėnesius)?** (kiekvienoje eilutėje pažymėk atsakymą varnele)

	Niekada	1–2 kartus	2–3 kartus per mėnesį	1 kartą per savaitę	Keletą kartų per savaitę
Mušdavai					
Stumdydavai					
Įspirdavai					
Gadindavai kitų daiktus					
Atimdavai pinigus ar kitus daiktus					
Ignoruodavai ar nebendraudavai su kitais					
Apkalbinėdavai kitus					
Prasivardžiuodavai, erzindavai kitus					
Grasindavai kitiems					
Apspjaudydavai kitus					
Rašydavai įžeidinėjančius ir nemalonus užrašus apie kitus					
Tyčiojais kitais būdais ( <i>rašyk savo variantą</i> ).....					

**12. Jei mokytojai mato, kad yra tyčiojamasi iš mokinių, ar jie stabdo patyčias?** (varnele pažymėk atsakymą atitinkantį langelį)

Niekada       Kartais       Dažnai

**13. Ar yra buvę, kad dėl patyčių per pastaruosius 2 mėnesius elgeisi taip, kaip yra nurodyta žemiau:** (varnele pažymėk atsakymą atitinkantį langelį)

	Niekada	1–2 kartus	2–3 kartus per mėnesį	1 kartą per savaitę	Keletą kartų per savaitę
Nenuėjai į mokyklą					
Nenuėjai į kai kurias pamokas					
Vengei vietų mokykloje, kur galima sulaukti patyčių					

## Naudinga literatūra apie smurto ir patyčių prevenciją

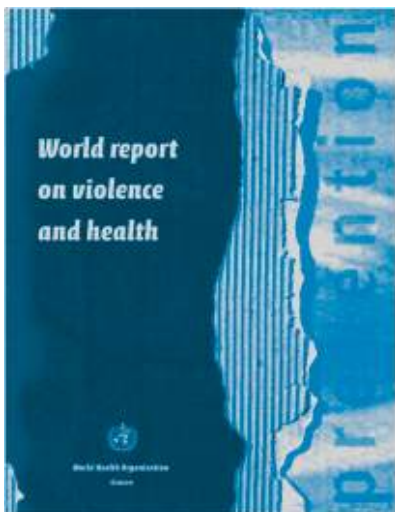
**„Conflict resolution education. A guide to implenting in schools, youth-serving organizations and community and juvenile justice settings. Programme report.”**, *Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice; Safe and Drug-Free Schols Program, U.S. Department of Education*

Knygos tikslas yra paskatinti konfliktų sprendimo ugdymo programų taikymą mokyklose, jaunimo organizacijose, bendruomenėse ir nepilnamečių pataisos įstaigose. Šiame vadove galima rasti svarbiausią informaciją konfliktų sprendimo tema, kur profesionalūs specialistai dalijasi savo patirtimi šiuo klausimu. Visa tai gali padėti pedagogams ir jaunimo organizacijų darbuotojams sukurti efektyvią konfliktų sprendimo ugdymo programą. Konfliktų sprendimo vadovas remiasi prielaida, kad įvairaus amžiaus jaunimas gali rasti konstruktyvius būdus išspręsti konfliktą ir draugiškai susigyventi su aplinkiniais žmonėmis. Naudojant šią programą, siekiama ugdyti įvairių jaunimo įstaigų pedagogų gebėjimą suprasti ir veikti, remiantis žinojimu, kad konfliktų sprendimo įgūdžiai yra pagrindiniai dalykai, kuriant sėkmingus santykius įvairiose gyvenimo srityse.



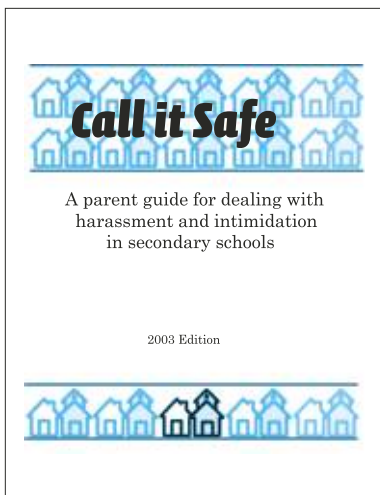
**„World report on violence and health”,** *World Health Organization, 2002*

1996m. 49-oje Pasaulio Sveikatos Asamblėjos rezoliucijoje buvo paskelbta, kad smurtas yra didžiausia ir nuolat didėjanti visuomenės sveikatos problema visame pasaulyje. 2002m. Ženevoje išleistas pranešimas apie smurtą ir sveikatą yra Pasaulio Sveikatos Organizacijos atsakas į šią



rezoliuciją. Jis skirtas daugiau tyrinėtojams ir praktikams – sveikatos apsaugos darbuotojams, socialiniams darbuotojams, pedagogams ir teisėtvarkos pareigūnams.

Šio pranešimo tikslas – atkreipti dėmesį į smurto problemą visame pasaulyje, diegti nuostatą, kad smurto galima išvengti. Pranešime aprašomos įvairios smurto rūšys, pasitaikančios kasdieniame žmonių gyvenime: smurtas prieš jaunimą, smurtas prieš vaikus ir vaikų nepriežiūra, smurtas šeimoje, seksualinis smurtas, į save nukreiptas smurtas. Taip pat čia galima rasti rekomendacijų, ką reikia daryti ir kokius intervencijos metodus naudoti smurtui įveikti, internetinių puslapių sąrašą, kur galima rasti papildomos informacijos apie organizacijas, vykdančias smurto prevenciją ir tyrinėjančias smurto reiškinių.



**„Call it safe: A parent guide for dealing with harassment and intimidation in secondary schools”, British Columbia Confederation of Parent Advisory Councils, 2003**

Leidiny yra skirtas vidurinės mokyklos moksleivių tėvams ir tėvų konsultavimo tarybos vadovams. Jame galime rasti informacijos apie patyčias ir būdus, kaip galima padėti savo vaikui. Tėvų konsultavimo tarybos darbuotojai gali rasti informacijos apie tai, kaip užtikrinti vaikų saugumą mokykloje. Šis vadovas taip pat yra naudingas visiems, kurie nori įtraukti tėvus į patyčių prevencinę veiklą.

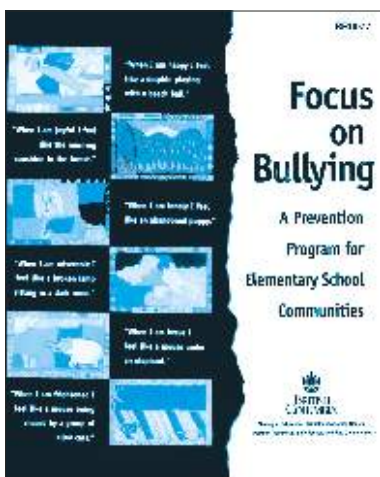
**„Focus on harassment and intimidation: responding to bullying in secondary school communities”, Ministry of Education and Ministry of Public Safety and Solicitor General, British Columbia, Canada, 2001**

Vadovas buvo sukurtas remiantis įvairių tyrimų rezultatais, įrodančiais, kad išsami, orientuota į teigiamo mokyklos klimato sukūrimą programa gali padėti sumažinti patyčių mastą mokykloje. Vadovas yra skirtas vidurinių mokyklų darbuotojams. Čia yra aprašyti prevencinių programų modeliai ir būdai, kaip įtraukiant visą mokyklos bendruomenę, mažinti patyčių mastą.



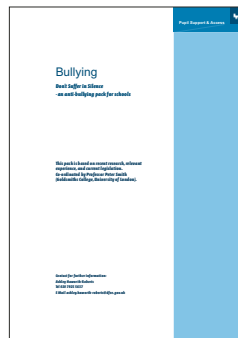
**„Focus on bullying: a prevention programme for elementary school communities”, Ministry of Education and Ministry of Attorney General, British Columbia, Canada, 1999**

Vadovas yra sukurtas siekiant padėti pradinėms mokykloms sukurti veiksmų planą, kurio pagalba bus stiprinamas fizinis, socialinis ir psichologinis saugumas mokykloje ir mažinamas patyčių mastas. Čia yra pateikiama informacija apie patyčias, aprašoma, kaip sukurti patyčių prevencinę programą, taip pat siūlomi būdai ir strategijos moksleiviams ir mokyklų darbuotojams, kaip reaguoti į vykstančias patyčias.



## „Bullying: don't suffer in silence. An anti-bullying pack for schools“, Goldsmiths College, University of London

Šios metodinės rekomendacijos yra skirtos moksleiviams, jų tėvams, mokyklų darbuotojams ir kitiems mokyklos bendruomenės nariams. Čia galima rasti rekomendacijas apie mokyklos patyčių mažinimo politiką, rekomenduojamus darbo metodus su tėvais ir vaikais.



## „Responding to hate at school: a guide for teachers, counselors and administrators“, Teaching Tolerance, The Southern Poverty Law Center, USA, 1999

Leidiny yra sukurtas padėti mokytojams, mokyklos darbuotojams ir konsultantams išmokyti greitai ir efektyviai reaguoti į neapykantą, smurtą ir agresiją. Čia aprašomos patikrintos strategijos ir konkrečios rekomendacijos apie tai, kaip užkirsti kelią įvairioms agresyvioms moksleivių reakcijoms, įtraukiant į prevencinę veiklą ne tik moksleivius, bet ir jų tėvus ir bendruomenių vadovus.

## „Konfliktai ir bendravimas. Vadovas po konfliktų valdymo labirintą“, Atviros Lietuvos fondas, Vilnius, 1996

Šis vadovas skirtas mokytojams ir kitiems su vaikais dirbantiems specialistams. Tai labai konkreti ir praktiška moksleivių supažindinimo su bendravimo ir konfliktų sprendimo procesais priemonė. Joje struktūrizuoti ir aiškiai pateikiamos bendravimo ir konfliktų sprendimo įgūdžių ugdymo pamokos, kurias galima taikyti su įvairaus amžiaus vaikais ir paaugliais mokinant juos geriau pažinti save ir kitus, būti jautriems, pagarbiems ir empatiškiems, išmokyti konstruktyviai bendrauti ir spręsti tarpusavyje kylančius konfliktus.



## „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“ LR Švietimo ir mokslo ministerija, Vilnius, 2004. Parengė: doc. dr. L. Bulotaitė, doc. dr. V. Gudžinskienė.

Šią programą sudaro 6 knygelių kompleksas, kuriame aprašoma gyvenimo įgūdžių ugdymo programa, jos įgyvendinimas ir vertinimas bei pateikiamos rekomendacijos, kaip ugdyti gyvenimo įgūdžius dirbant su skirtingo amžiaus vaikais. Programa skirta įvairiems mokykloje su vaikais

dirbantiems specialistams, o visų pirma mokytojams. Joje struktūruotai aprašoma, kokių įgūdžių vaikai turi išmokti įvairiais amžiaus tarpsniais bei pateikiami praktinių užsiėmimų, pratimų pavyzdžiai.



<http://www.bullying.co.uk/>

Šis internetinis puslapis buvo sukurtas 1999 metais balandžio mėnesį Liz Carnell ir jos sūnaus John dėka. Tiesiogiai patyrę, kas yra patyčios mokykloje, jie ėmėsi aktyvių veiksmų. Norėdami pasidalyti savo žiniomis ir patirtimi šia tema su kitais tėvais ir mokiniais, jie pasirinko Internetą kaip efektyviausią priemonę tai padaryti. 2000m. gegužės mėnesį Bullying Online tapo oficialiai registruota Jungtinės Karalystės labdaros organizacija, kurioje dirba 4 darbuotojai. Per pastaruosius ketverius metus jie atsakė į daugiau nei 21 700 elektroninių laiškų. Bullying Online labdaros organizacija yra laimėjusi daugybę apdovanojimų ir toliau sėkmingai tęsia darbą šioje srityje.

**Bullying Online internetinis puslapis skirtas mokiniams, tėvams ir mokytojams. Čia galima rasti:**

- ▣ Patarimus tėvams, kurių vaikai patiria patyčias mokykloje: kaip atpažinti, kad vaikas yra užgauliojamas ir kaip jam padėti;
- ▣ Patarimus mokiniams, nuolat patiriantiems patyčias mokykloje: kaip reaguoti, ką daryti, jei iš tavęs tyčiojamosi;
- ▣ Teisinių patarimus: informacijos apie tai, kas yra atsakingas už vaiko gerovę mokykloje, kokiais atvejais reikia kreiptis į policiją ir kitas teises institucijas, pan., suteikimas;
- ▣ Informaciją, rekomendacijas norintiems rengti projektus prieš patyčias ir priekabiavimą savo mokykloje;
- ▣ Tėvų klausimus ir specialistų atsakymus, ką daryti, kai iš vaiko yra tyčiojamosi;
- ▣ Vaikų klausimus ir specialistų atsakymus, ką daryti, kai iš tavęs yra tyčiojamosi;
- ▣ Vaikų, patyrusių patyčias ir sėkmingai su jomis susidorojusių, patarimus;
- ▣ Nuorodas, kur dar galima rasti informacijos apie patyčias ir apie pagalbos būdus;
- ▣ Informaciją tėvams, kaip taisyklingai parašyti skundą dėl to, kad vaikas patiria patyčias mokykloje, ir kokių dokumentų reikia kreipiantis į teises institucijas;
- ▣ Pagalbą ir patarimus mokytojams, ką daryti, jeigu klasėje pasitaiko patyčių atvejų, kaip šiuos atvejus spręsti, kaip vykdyti patyčių prevencines veiklas klasėje;
- ▣ Informaciją tėvams, kokius metodus galima naudoti, kalbant su vaiku, patiriančiu patyčias mokykloje;
- ▣ Informaciją apie patyčias, vykstančias už mokyklos ribų;
- ▣ Patarimus ir pagalbą vyresniems žmonėms, patyrusiems patyčias mokykloje ir iki šiol nuo to kenčiantiems;
- ▣ Vaikų, tėvų ir mokytojų konsultavimą elektroniniu paštu;
- ▣ Informaciją apie vykstančias patyčias mobiliuoju telefonu, internete, sporte, dėl rasinių ir tautinių skirtumų bei kaip jas įveikti;
- ▣ Informaciją ir nuorodas apie įvairias vykdomas prevencines programas.

<http://stopbullyingnow.hrsa.gov/>

Internetinis puslapis sukurtas JAV Sveikatos ir Socialinių paslaugų ministerijos iniciatyva 2004m., vykdant nacionalinę patyčių prevencinę programą. Čia pateikiama informaciją vaikams, tėvams ir mokytojams apie tai, kas yra patyčios, kaip jas atpažinti, kokias fizines bei psichologines pasekmes patyčios gali turėti ir kaip su jomis susitvarkyti. Taip pat čia galima rasti įvairias metodines priemones bei žaidimus, kaip dirbti su patyčias patyrusiais vaikais, kaip organizuoti prevencines programas.

<http://www.antibullying.net/>

Internetinis puslapis sukurtas 1999 metais gruodžio mėnesį Škotijos vyriausybės ir Edinburgo Universiteto Pedagogikos skyriaus iniciatyva. Jis yra skirtas mokiniams, jų tėvams ir mokytojams. Čia galima rasti informacijos apie tai, kas yra patyčios, kaip jas atpažinti, patarimus, kaip susitvarkyti su patyčiomis, koku būdu sustabdyti tyčiojimąsi, kaip dirbti su vaikais, patyrusiais patyčias. Taip pat čia yra nuorodos, kur dar galima rasti informacijos, susijusios su šia tema, kokias knygas, straipsnius verta paskaityti, pateikiami kontaktai organizacijų ir asmenų, į kuriuos galima kreiptis, jei vaikas patiria patyčias.

<http://www.bullyonline.org/>

Internetinis puslapis yra sukurtas Jungtinės Karalystės National Workplace Bullying Advice Line iniciatyva 1996 metais. Jis skirtas kiekvienam, kas tiesiogiai ir netiesiogiai susiduria su patyčiomis savo gyvenime (darbuotojai, darbdaviai, profesinių sąjungų atstovai, šeimos nariai, konsultantai, tyrėjai, žurnalistai, t.t.) Čia galima rasti informacijos, kas yra patyčios, kur galima su jomis susidurti, kas yra potenciali patyčių auka ir kas potencialiai yra linkęs tyčiotis, kokias fizines bei psichologines pasekmes gali sukelti patyčias, kokiais būdais galima susitvarkyti ir sustabdyti patyčias. Taip pat yra pateikta daugybė nuorodų, kur galima rasti daugiau informacijos šia tema, publikacijų ir knygų apie patyčias.

<http://www.bullyingnoway.com.au/>

„Bullying. No way!“ projektas sukurtas Australijos švietimo skyrių specialistų dėka. Šio projekto tikslai yra:

- ▣ suteikti informaciją apie būdus, kaip sumažinti patyčių ir žiaurumo apraiškas mokyklose;
- ▣ naudojant šiuolaikines technologijas, padaryti informaciją lengvai prieinamą mokyklų bendruomenėms;
- ▣ užtikrinti, kad visi vaikai turėtų galimybę mokytis saugioje ir palaikančioje aplinkoje.

Šiame puslapyje galima rasti informacijos apie patyčias, patarimų mokiniams, mokytojams ir kitiems mokyklų darbuotojams, kaip sustabdyti patyčias, kaip sukurti saugią aplinką mokykloje. Taip pat yra taip vadinamas „atsipalaidavimo“ skyrelis, kuriame mokiniai gali parašyti, arba nupiešti savo patyčių patyrimą. Norint surasti daugiau publikacijų, straipsnių ir knygų apie patyčias, galima pasinaudoti paieškos sistema.

<http://www.bullybeware.com/>

Svetainė sukurta 2003 metais Kanadoje ir yra skirta mokiniams, mokytojams ir mokyklos darbuotojams. Čia galima rasti informacijos apie tai, kas yra patyčios, kaip jos gali pasireikšti, kas gali tapti potencialia patyčių auka ir kas yra linkęs tyčiotis iš kitų. Greta to yra aprašytos strategijos ir būdai, kaip sustabdyti patyčių pasireiškimą mokykloje ir kaip sukurti saugią aplinką. Norint sukurti kuo efektyvesnę mokyklos strategiją, siūloma užsisakyti įvairios metodinės medžiagos.

<http://www.police.govt.nz/service/yes/nobully/>

Internetinis puslapis yra sukurtas Naujosios Zelandijos policijos Jaunimo Švietimo skyriaus

iniciatyva. Jis skirtas mokiniams, tėvams ir mokytojams. Čia galima surasti informacijos apie tai, kas yra patyčios, kaip jos gali pasireikšti, kas gali tapti potencialia patyčių auka ir kas yra linkę tyčiotis iš kitų, kokias fizines bei psichologines pasekmes gali turėti patyčios. Svetainėje pateikiamos nuorodos, kur galima rasti daugiau informacijos apie patyčias. Taip pat pateikiamos rekomendacijos, kaip sustabdyti patyčias ir kur galima kreiptis, aprašytos strategijos, kaip keisti vaikų elgesį. Šiame puslapyje galima susipažinti su Naujosios Zelandijos mokyklose taikoma KIA KAHA prevencine programa, jos tikslais ir strategijomis.

<http://www.cyberbullying.ca/>

Įsigalėjus šiuolaikinėms informacinėms technologijoms, atsirado ir naujų patyčių formų, pvz. patyčios elektroniniais laiškais, trumposiomis žinutėmis, pokalbio svetainėse. Šio puslapio tikslas yra supažindinti žmones, kas yra patyčios kibernetinėje erdvėje, kaip jos pasireiškia, kaip jų išvengti. Taip pat yra pateikta statistika, nuorodos, publikacijų, susijusių su šia tema, sąrašas.

<http://www.oecd-sbv.net/>

2005-2006 tarptautinėje konferencijoje „Taking Fear out of Schools“ buvo nutarta sukurti tarptautinę interneto svetainę, kurios tikslas – skatinti naujų ir efektyvių patyčių ir smurto mažinimo mokyklose strategijų taikymą. Prie šio projekto yra prisijungusios 20 šalių: Australija, Austrija, Belgija, Kanada, Prancūzija, Vokietija, Vengrija, Airija, Izraelis, Japonija, Pietų Korėja, Meksika, Norvegija, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Švedija, Šveicarija, Turkija, Didžioji Britanija. Šiame puslapyje galima rasti informacijos apie patyčias ir smurtą mokyklose, apie skirtingų šalių patyrimą, mažinant smurto mastą. Į projektą įsitraukusios šalys yra skatinamos bendradarbiauti, dalintis patirtimi ir turima informacija.

## Filmai apie patyčias ir jų prevenciją

### „Skriaudėjo šokis“ („Bully Dance“)

National Film Board of Canada, UNICEF, 10min 14s

Šiame trumpame nebyliajame filme akcentuojamas patyčių atpažinimas ir strategijos kaip į patyčias gali reaguoti vaikai. Viso filmo metu rodomas šokis atspindi nuolatinę patyčių grėsmę vaikams: šokis nesustoja, kol kas nors nepatiria rimtų sužalojimų. Filmas nesūlo lengvų sprendimų, bet skatina žiūrovus priimti atsakomybę už savo veiksmus ir ieškoti būdų, kaip sustabdyti patyčias klasėje.

Nors šį filmuką sudaro paprastai nupiešti personažai, tai, ką norima pranešti žiūrovams, yra taip akivaizdu, kad bet kas gali suprasti siužetą. Įdomus siužetas ir lengvai įsimenama ir ritmiška muzika gali pagelbėti, stimuliuojant diskusijas klasėse.



### „Taikos ugdymas 21 amžiuje“ („Cultivating Peace in the 21st Century“)

National Film Board of Canada, 2002, 119min

Tai yra 4 filmų ciklas, kuriame mokytojams pateikiami būdai, kaip paskatinti vyresniųjų klasių mokinius kurti taikos kultūrą savo namuose, mokyklose, kaimynystėje ir visoje visuomenėje. Filme „Kaimynai“ pasakojama apie du žmones, nepasidalijusius gėlių ir dėl šios priežasties mirtinai susimušusius.



Animacinis filmukas „Balablok“, vaizduojantis konfliktą tarp kaladėlių ir rutuliukų, yra tarsi parodija apie konfliktus, žiaurumą ir net karus, kurių priežastys yra sociokultūriniai skirtumai. Animacinis filmukas „Kai dulkės nusėda“ parodo, kad tokie konfliktų sprendimai, kaip kerštas, atsakymas agresijai į agresiją, pan., tik padidina žiaurumą.

„Vaizdas iš aukščiau“ yra dokumentinis filmas apie Pietų ir Šiaurės Amerikos valstybių vadovų susitikimą 2001 metais Kvebeke. Šių filmų ciklas yra taikos ugdymo priemonė ir skirtas 10–12 klasių moksleiviams. Kartu yra aprašyta, kaip įtraukti filmus į pamokas.

### „Pietūs dviems“ („Dinner for Two“)

Janet Perlan, The National Film Board of Canada, 1997, 8min

Tai nebylus animacinis filmukas, kuriame kūrėjas pateikia humoristinį požiūrį į konfliktų sprendimą. Paprastas ginčas tarp dviejų mažų gyvūnėlių perauga į žiaurią kovą, griunančią viską aplinkui. Kovodami už savo teritoriją, šie gyvūnėliai suvokia, kad jų konfliktas paveikia ne tik juos pačius, bet ir jų artimiausią aplinką.

Tai yra puiki metodinė priemonė išmokyti vaikus ir suaugusius konstruktyviai spręsti konfliktus namuose, mokyklose, darbovietėje ir bendruomenėje.



### „Kai dulkės nusėda“ („When the Dust Settles“)

Louise Johnson, The National Film Board of Canada, 1997, 8min

Tai yra nebylus animacinis filmukas, kuriame parodama, kad konfliktinėse situacijose, galima rasti susitaikymo būdų. Pagrindiniai veikėjai yra dvi žiurkės, kurių keiksmažodžiais prasidėjęs konfliktas, baigėsi pykčiu, kerštu ir namų sugriovimu. Filme analizuojama, ar yra būdų viską sutvarkyti ir susitaikyti.

### „Akiniai“ („Glasses“)

Brian Duchscherer, 2001, 22min 32s

Tai yra širdį gniaužianti pasaka apie berniuką, nematantį to, ką mato visi kiti vaikai. Pagrindinis veikėjas yra berniukas Milo, kuris nuolat pameta savo priešpiečių dėžutę, apsikvailina klasėje ir patiria patyčias žaidimų aikštelėje. Jis nori būti nematomas, kaip savo mėgstamos knygos herojus Kapitonas Kosmo, nes drovus trumparegis vaikas nuolat patiria patyčias klasėje ir kitose vietose. Jis jaučiasi

vienišas savo miglotame pasaulyje ir nepastebi vienintelės tikros draugės Gwenny. Apsilankymas pas akių gydytoją atnešė teigiamus pokyčius į Milo gyvenimą. Gavęs naujus akinius vaikas pasijaučia tvirčiau ir klasėje, ir žaidimo aikštelėje.



Šis filmas atskleidžia, ką reiškia būti mažu berniuku, nematančiu taip, kaip mato kiti vaikai, bet labai trokštančiu pritapti prie jų. Vaikams tai yra nenuobodus užsiėmimas. Mokytojams – gera priemonė pradėti diskusiją su mokiniais apie juos liečiančius dalykus: bendraamžių spaudimą, baimę būti paliktam, draugystę ir priėmimą.



### „Besimokant taikos: didelė mokykla su didele širdim“

(„Learning Peace: A Big School with a Big Heart“)

*Teresa MacInnes, 2002, 57min 10s*

Tai yra vienos pradinės mokyklos vienerių metų įvykių kronikos, pasakojančios apie 1996 metais įdiegtą prevencinę programą, nukreiptą prieš smurtą ir žiaurumą. Daugiau nei 700 mokyklos moksleiviai žaidžia, mokosi, vaikščioja į pasimatymus ir, kaip bet kurie vaikai, kartais mušasi. Direktorei

įdiegus prevencinę programą, nukreiptą prieš smurtą ir žiaurumą, patyčios ir muštynės tapo labai retas įvykis mokykloje. Taikos ugdymas buvo pilnai integruotas į mokymosi programą. Be to, moksleivių tarpininkavimo programa padeda jiems išspręsti prieštaravimus, geras elgesys kiekvieną mėnesį yra apdovanojamas, o dirbantis pilnu etatu konsultantas padeda vaikams susitvarkyti su pykčiu. Šių vienerių metų programos rezultatai parodė, kad taika yra sunkus, bet vertas pastangų, jėgų ir energijos darbas.



### „Žaidimas pagal taisykles“ („Playing Fair Series“)

*Selwyn Jakob, Sook-Yin Lee, Sugith Varigheese, Alanis Obomsawin, 1992, 57min 31s*

Tai 4 filmų ciklas, skirtas 7–12 metų moksleiviams ir skatinantis vaikus diskutuoti apie rasizmą, pagarbą ir lygybę. Svarbiausias dalykas kiekviename filme yra konfliktas, parodantis atmetimą, nelygybę, pravardžiavimą ir patyčias, kurias patiria tautinių mažumų ir aborigenų vaikai.

Filme „Carol veidrodis“ pasakojama apie juodaodę moksleivę Carol, norinčią vaidinti pagrindinį

vaidmenį mokyklos kasmet vykstančiame vaidinime „Snieguolė“ ir apie tai, kaip ji kartu su bendraamžiais sprendžia šią problemą.

Filme „Labas, Kelly“ Robertas vadina Kelly rasiste ir mušeika. Direktorius palieka juos po pamokų ir duoda atlikti bendrą užduotį kartu. Dirbdami kartu, Robertas ir Kelly išmoksta bendradarbiauti ir atranda, ką jie turi bendro.

Filme „Melos priešpriečiai“ pasakojama apie ką tik iš Indijos imigravusią mergaitę, kuri bando



rasti draugų. Pradžioje klasiokai verčia Melą jaustis nepageidaujamą, kol jie nesuprato, kad odos spalva ir kilmės šalis nėra kliūtis draugystei.

Filme „Walker“ pasakojama apie aborigenų berniuką Walker, kurio vienintelis draugas yra jo šuo, apie baltaodį vienišą berniuką Jamie, kuris bijo šunų ir bendrai apie aborigenų žmones. Walker nekreipia dėmesio į vyresnių vaikinių rasizmą ir siūlo savo pagalbą Jamie.

### „Lazdos ir akmenys“ („Sticks and Stones“)

Mary Ann Sweet, Boulden Publishing, 2001, 25min

Filmo paskirtis yra ugdyti vaikų įgūdžius, reikalingus tvarkymuisi su patiriamomis patyčiomis. Kartu su filmu yra parengta metodinė priemonė mokytojams, aprašytos papildomos veiklos, informacija tėvams, dalinamoji medžiaga. Šią ugdymo priemonę gali naudoti pradinė mokyklų konsultantai, mokytojai, jaunimo centrų vadovai, socialiniai darbuotojai ir kiti asmenys, dirbantys su vaikais. Ji skirta 7–11 metų vaikams.



Filmą sudaro trys dalys: animacinis filmukas „Lazdos ir akmenys“, pratimas, kuriame žiūrovai pasirenka jų manymu tinkamą elgesį ir tuoj pat gauna grįžtamąjį ryšį, ar tas elgesys yra teisingas, ir viktorina. Viktorinos metu vaikams yra pateikiamos skirtingos situacijos, iš kurių vaikai turi pasirinkti tą, kurioje jų manymu pateikiamas geriausias sprendimas ir už tai gauna taškus. Šios metodinė priemonė padeda įdomiai ir patraukliai su vaikais kalbėtis apie patyčias.



### „Saugokis skriaudėjo: imkis veiksmų prieš patyčias!“ („Bully Beware: Take Action Against Bullying“)

*Best Education and Training Video, 1997, 13min*

Filmą sudaro 4 scenarijai, vaizduojantys realiai įvykusias patyčių situacijas tarp viduriniųjų klasių moksleivių. Čia siūlomi praktiniai patarimai ir įgūdžiai mokiniams, kaip reaguoti į patyčias ir rasti išeitį iš keblios situacijos.

### „Nekentėk tyloje“ („Don't Suffer in Silence“)

*Ivan Lewis, Goldsmiths College, University of London, 2002, 60s*

Šio trumpo vaizdo klipo tikslas yra atkreipti žiūrovų dėmesį į tai, kad bet kokios patyčios yra nepriimtinos ir kad labai svarbu yra skatinti vaikus papasakoti kam nors, jeigu iš jų yra tyčiojama. Filmo herojai yra moksleiviai, bandantys kasdienėse situacijose kūrybiškais būdais pranešti suaugusiems apie savo problemas. Tai gali būti tėvai, seneliai, mokytojai, mokyklos valgyklos darbuotojai, Vaikų linijos darbuotojai.



### „Gali būti kitaip: bendraamžių palaikymas pradinėse mokyklose“ („Making a Difference: Peer Support in Primary Schools“)

*NSPCC, Valey and Vale, ChildLine, 2003*

Šį filmą gali naudoti mokyklų darbuotojai ir kiti su vaikais dirbantys specialistai bendraamžių palaikymo atmosferos kūrimui vaikų grupėse. Filme akcentuojama, kad efektyvus bendravimas ir žaidimai yra labai svarbūs, kuriant palaikymo atmosferą tarp vaikų. Taip pat yra praktinių patarimų vaikams, kaip sukurti tokią atmosferą. Pabrėžiamas mokytojų vaidmuo, pradedant ir palaikant draugiškus santykius tarp vaikų.

### „Rask laiko pasirūpinti“ („Taking Time to Care“) 2002, 30min

Šiame dokumentiniame filme pasakojama apie vienoje Velso mokyklų įgyvendintą patyčių prevencinę programą, kurios metu specialiai paruošti mokiniai-patikėtiniai teikia paramą ir pagalbą savo bendraamžiams. Filmo veikėjai – tai pagalbą savo bendraamžiams teikiantys moksleiviai, mokytojai, vaikai, kurie kreipėsi pagalbos dėl vykstančių patyčių. Jie pasakoja apie jų mokykloje vykdomą patyčių mažinimo programą, jos poveikį mokyklos bendruomenei, patyčių masto mažėjimui ir tuo parodo, kad programos, pagrįstos bendraamžių parama bendraamžiams, gali būti labai efektyvi patyčių pažinimo priemonė.





Filmas skirtas mokyklų bendruomenėms – mokiniam, mokytojams, administracijos darbuotojams, tėvams. Jo tikslas – skatinti mokyklų bendruomenes atkreipti dėmesį į patyčias ir diegti mokyklose prevencines programas.

## Literatūros sąrašas

1. Berkovic L. Agresija: pričiny, posledstvyja i kontrol. Moskva, Olma Press, 2002
2. Bullying: Don't Suffer in Silence an anti-bullying pack for schools. Department for Education and Employment, United Kingdom, 2002
3. Call it safe: a parent guide for dealing with harassment and intimidation in secondary schools, BCCPAC, 2003
4. Child maltreatment death in rich nations. Innocenti report card, Issue No.5, Unicef, 2003
5. Eslea M., Smith P.K. If anybody hits you, hit them back!: parent and pupil attitudes towards bullying in primary schools, 14 Meetings of ISSBD, Quebec City, Canada, August 1996
6. Focus on Bullying. A Prevention Program for Elementary School Communities. British Columbia, 1999
7. Focus on Harassment and intimidation. Responding to Bullying in Secondary School Communities. British Columbia, 2001
8. Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius, 2002
9. Goldy C. Breaking the Cycle of Bullying. NCESD, 2002
10. Helping our kids live violence free: parent's guide, British Columbia's Ministry of Education, 2000
11. Krahe B. The Social Psychology of Aggression. Psychology Press, 2001
12. Lietuvių kalbos žodynas. Lietuvių kalbos institutas, Vilnius, 2002
13. Mihalic S., Irwon K., ir kt. Blueprints for Violence Prevention. Juvenile Justice Bulletin, July 2001
14. Oliver C., Candappa M. Tackling Bullying: Listening to the Views of Children and Young People. Queen's Printer, 2003
15. Olweus D. Bullying at school. Oxford: Blackwell, 1993
16. Olweus D., Limber S., Mihalic S. The Bullying Prevention Program. Blueprints for Violence Prevention. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence, 1999
17. Olweus, D. Bully/victim problems in school: Facts and intervention. European Journal of Psychology of Education, 1997
18. Pearce Jh. B., Thompson A. Practical approaches to reduce the impact of bullying, Arch Dis Child, 1998
19. Povilaitis R., Valickaitė D. Priekabiavimo paplitimas Panevėžio miesto ir rajono bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų moksleivių populiacijoje. Visuomenės sveikata, Nr. 2 (29), 2005
20. Preventing violence: A guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health. WHO, Geneva, 2004
21. Safe School Initiative: An Interim Report on the Prevention of Targeted Violence in Schools, United States Secret Service Threat Assessment Center, 2000
22. Smith P. K., Sharp S. School bullying: Insights and perspectives. London: Routledge, 1994
23. The European values study: a third wave. Source book of the 1999/2000 European Values Study surveys. Halman L., WORC, Tilburg University, 2001
24. The Royal Ministry of Foreign Affairs, Oslo Press Division. King and Prime Minister in strong attack on bullying. January 2, 2003
25. U.S. Secret Service. An Interim Report on the Prevention of Targeted Violence in Schools, 2000
26. Valickaitė D. Vaikų psichikos sveikatos problemos mokyklose: priekabiavimo paplitimas Panevėžio miesto ir rajono bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų moksleivių populiacijoje. Magistro darbas. Vilnius, 2003
27. Valiukevičiūtė J. Vaikų, patiriančių bendraamžių priekabiavimą, psichologinis prisitaikymas. Magistro darbas. Vilnius, 2003
28. Weinhold B., Weinhold J. Conflict resolution: the partnership way. Denver, 2000

29. Wetton N., Collins M. Bullying Matters: Anti-bullying activities for use with primary aged children
30. World report on violence and health. World Health Organization, 2002
31. Young people's health in context: Health behavior in school aged children (HBSC) study: international report from 2001/2002 survey. World Health Organization, 2003

Knygoje analizuojamas patyčių tarp vaikų reiškinys: jo mastas, paplitimo priežastys, pasekmės, klaidingi įsitikinimai apie patyčias bei pateikiamos vertingos idėjos apie agresyvaus elgesio prevencijos galimybes mokykloje, įtraukiant visus mokyklos bendruomenės narius ir vykdant prevencines veiklas skirtingais bendruomenės lygiais.

Tiražas 1000 egz.

ISBN 9955-9497-9-1

UDK 37.034(474.5)

Po-248

© Robertas Povilaitis, 2006  
© Jurgita Valiukevičiūtė, 2006

Recenzavo doc. dr. *Laima Bulotaitė*  
Viršelio dizainerė *Vaida Totilaitė*  
Dizainerė–ilustratorė *Vitalija Duobaitė*

© UAB MULTIPLEX, 2006



### **Robertas Povilaitis**

– psichologas, *Vaikų linijos* vadovas, Psichologijos doktorantas Vilniaus universitete.

Interesų sritys: smurto prevencijos programos, psichikos sveikatos stiprinimas, vaikų teisės. Yra vienas iš iniciatorių *Vaikų linijos* kampanijos „Nustok tyčiotis“.



### **Jurgita Valiukevičiūtė**

– psichologė, *Vaikų linijos* savanorių vadovė.

Interesų sritys: pagalba vaikams, patyrusiems prievartą, smurtas tarp vaikų. Yra viena iš *Vaikų linijos* kampanijos „Nustok tyčiotis“ iniciatorių ir įgyvendintojų.

## **Rėmėjai**



British Embassy  
Vilnius



NYDERLANDŲ KARALYSTĖS  
AMBASADA